

MİLLÎ KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

<http://dergipark.gov.tr/mikad>

NIĞDE/TÜRKİYE

*Cilt 2, Sayı 2
Aralık 2018*

ISSN:2587-1331

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD), yılda iki defa yayımlanan ulusal (Türk Dünyasını kapsayan) hakemli bir dergidir.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyasının dergisidir. Dergimize, Türkçe (tüm lehçelerinde) makale kabul edilmektedir.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen ve/veya dergide yayımlanan yazılara ilişkin her türlü yasal sorumluluk, yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Editörden		I
Kurullar		V-VI
Hakemler		VI
Makaleler		
Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ Hasan Çelik	Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları	1-21
Doç. Dr. Hasan YAVUZER Mukadder ERDEM Ümran AÇIKGÖZ	Üniversite Gençliğinin Din Algısı (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği)	22-48
Aytek Zakir Kızı MEMMEDOVA	Ortaçağ Türk Kültürü Tarihinde Edebi-Felsefi Eserler Hakkında	49-57
Gürkan BAYINDIR	Kumar ve Şans Oyunlarına Toplumsal Bakış Niğde Örneği	58-83
Ayşe ARSLAN	Türkiye Büyük Millet Meclisi V. ve VI. Dönem Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan ve Meclis Faaliyetleri	84-94
Doç. Dr. Bağır SADRNİYA Umut BAŞAR	Yeni Türk Edebiyatının Meşrutiyet Dönemi Fars Şiirine Etkisi	95-10

Millî Kùltür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)
Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

Enes YILDIZ	19. Yüzyil Divan şairi Mustafa şamil ve Divançesi	106-120
Қанабекова Меңгүл Қошпанқызы	Мұхтар Әуезов тұлғасын танудың тiлдiк Бейнесi	121-126
Mehmet KAYA Meltem ACARLI	Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Türkiye'de Karikatürün Tarihsel Gelişimi	127-133
Neslihan SUCU	Huzurevinde Kalan Yaşlıların Huzurevi İle İlgili Algıları, Deneyimleri ve Yaşam Beklentileri: Niğde Örneği	134-157
Keziban PAKSOY	Nişâni Nişânsızlık Olan Bir Figür Yâhut Niyâzî-Yi Misrî Dîvânında Ârif	158-169

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) Cilt: 2-

Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

EDİTÖRDEN

Kıymetli araştırmacılar,

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD), yılda iki defa yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Dergimiz, “**TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi**” bünyesinde hizmet vermekte olup dergimizde yayımlanan yazılara ilişkin her türlü sorumluluk yazarına aittir.

Dergimiz, hiçbir resmî ya da gayri resmî kurum veya kuruluşun yayın organı değildir.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Sosyal ve Beşeri alanlarda yapılan çalışmalarını kabul etmektedir. Bu çerçevede dergimizde **Beşeri Bilimler** (Antropoloji, Arkeoloji, Dil Bilim, Edebiyat Araştırmaları, Psikoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Dini Araştırmalar, Felsefe), **Eğitim Bilimleri, İktisadi ve İdari Bilimler** (Ekonomi ve İşletme, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler), **Sosyal Bilimler** (Coğrafya, Çok Disiplinli Bilimler, İletişim, Kütüphanecilik Bilgi ve Belge Yönetimi, Turizm) ve **Sanat** sahalarında kaleme alınan makale, tanıtım yazıları ve çeviri yazılara yer verilmektedir.

Dergimiz, ikinci yılını doldurarak dördüncü sayısını yayımlamıştır. Dergimizin bu sayısında 11 makale bulunmaktadır. Çeşitli alanlardaki çalışmaların yer aldığı dergimizin dördüncü sayısında Türk Dünyasının farklı coğrafyalarından, farklı lehçelerde yazılmış makaleler de mevcuttur. Dergimiz Türk Dünyasının ulusal yayını olup, bu dünyanın çalışmalarını akademiye kazandırmayı bir görev bilmektedir.

Dergimizin bir sonraki sayılarında siz değerleri araştırmacıların yazar ve hakem olarak katkılarını bekliyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Sayı Editörü

Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Editör

Doç. Dr. Bülent KARA

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) Cilt: 2-

Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

Editör: Doç. Dr. Bülent KARA

Sayı Editörü: Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Editör Yardımcısı: Cemil Adar YILMAZER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ziya AVŞAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel METİN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Tarık SEVİNDİ

Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan YALAP

Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram ÜNAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel BOZKURT

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU

Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Anadolu Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir ÇINAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ÖZKUL

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU

Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice İÇEL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Prof.

Dr. Bibigül İLİYASOVNA İMANBEKOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yakup ALTAN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar SARISIR

Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Türkan BAYER ALTIN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Rıza SAM

Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet KAYA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Hamdi DOĞAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA

Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ramis KARABULUT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜRBÜZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İncinur ATİK GÜRBÜZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş MARAŞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Keziban PAKSOY	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan BAĞÇECİ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇGİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BULUT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali GIYNAŞ	Karamaoglu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elçin YILMAZKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Huriye ALTUNER	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) Cilt: 2-

Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

HAKEM LİSTESİ

(Aralık 2018, Cilt 2- Sayı 2)

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Cavid QASIMOV	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat TOPAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali Gıynaş	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Keziban PAKSOY	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır NUROL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇGİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elçin YILMAZKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BULUT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyhun ŞAHİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

ALEVİLİKTE CEM İBADETİNE YÜKLENEN ANLAMLAR VE CEM İBADETİNİN MANEVİ MAKAMLARI

Mehmet DÖNMEZ * ve Hasan ÇELİK **

*Cem erenlerindir,
Hak'ı görenlerindir,
Ceme eğriler girmez,
Doğru gelenlerindir.
(Yunus Emre)*

ÖZET

Aleviliğin temel ibadeti olan cemler, birçok tasavvufî anlamı da içerisinde taşımakta ve yaşatmaktadır. Cemler, genel anlamda Alevilik inancının kimlik kodlarını taşıyan ana unsur olmuştur. Bir toplumun ibadet biçimi, o topluma dair biriken tarihsel hafızanın okunması açısından da önem arz etmektedir. Geleneksel öğretilerinde, inancı şekilsel kalıplardan hakikate (öze) taşımayı amaçlamış olan Alevilik inancı, bu manada da cem ibadetinin erkânlarına da farklı tasavvufî anlamlar yüklemiştir. Ele alınan erkânların içeriğine göre kimi cemler toplumun her bireyine açık yapılırken, örneğin musahiplik cemi gibi ibadetler ise sadece toplumun belli bir kesimine açık tutulmuş veya tutulmaktadır. Cem ibadetinin bir başka boyutunu ise Alevilik kimliği altında örgütlenmiş olan Bektaşilik açısından söylemek mümkündür. Alevilikte, eşler ile yapılan ikrar verme tören(ler)i (cemi), Bektaşilik söz konusu olduğunda ise sadece bireysel olarak yapılmakta ve nasip alma erkânı bu şekilde tamamlanmaktadır. Bu müşterek çalışmamızda; Aleviliğin temel ibadeti olan cemlerin içerisinde yapılan ritüellerin taşıdığı

---

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve Avrasya Alevilik-Bektaşilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü – Malatya – Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1365-8365>

** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı - Çorum / Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9467-8960>

anlamları açıklamayı, cemlere bekâr veya eşli olarak girilmesi uygulamalarını ve cem ibadetinin taşıdığı manevi makamları açıklamayı amaç ediniyoruz.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşılık, İkrar, Ritüel, Cem ibadeti

ASSIGNED MEANING TO JEM WORSHIP AND SPIRITUAL MODES OF JEM WORSHIP IN ALEVISM

ABSTRACT

Jems, basic worship of Alevism, carry and maintain many sufistic meanings within its structure. In general terms, Jems have been the main element that carries the identity codes of the Alevism belief. The style of worship of a society is important in terms of reading the accumulated historical memory of that society. In the traditional doctrine, the Alevism belief which aimed to carry the belief from formal patterns to truth, assigned sufistic meanings to the rules of Jem worship. According to the content of the addressed rules, some of the society is open to each individual of community, some of them, for example the companionship jem worship is organized open to a certain part of the community. It is possible to say another dimension of Jem worship in terms of Bektashism organized under the identity of Alevism. In Alevism, the promising ceremony(s) (jem) made with spouses and when mentioned about Bektashism, it is made individually and taking vouchsafe is completed in this way. In this joint study; We aim to explain the meanings of the rituals performed in the jems, which are the basic worship of Alevism, to explain the practices of entering the jems on single or with spouses and the spiritual modes that the jem worship carries.

Keywords: Alevism-Bektashism, Avouchment, Ritual, Jem worship

I. GİRİŞ

Alevi sözcüğünün ilk defa kullanılmasını, “Kızıllaş” sözcüğünün uğradığı anlam kayması karşısında, XIX. yüzyıldan itibaren, özellikle 1826’da Bektaşî dergâhlarının kapatılmasından sonra, Sünni olmayan topluluklara “Alevi” denmeye başlanmasıyla görmekteyiz. Oysa etimolojik anlamıyla bir Alevinin soyca (Hz.) Ali’ye bağlı olması gerekmektedir. Çünkü Alevi sözcüğünün İran’da kullanılışı bu anlamdadır. Günümüzde ise sırf (Hz.) Ali’ye aşırı bağlılıkları dolayısıyla bu zümrelere “Alevi” denmektedir. Yoksa bu kavramın günümüzde kullanıldığı anlamda, bu şekilde kullanılması dil kuralları açısından yanlıştır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar, bunu bildiklerinden,

Aleviler için “**Köy Bektaşileri**” tabirlerini kullanmışlardır. Çünkü inançları açısından Alevilerle Bektaşiler arasında benzerlik vardır. Ancak Aleviler umumiyetle ümmî ve tahsilsiz kalmışlardır. Alevilik, Bektaşiliğin bir halk biçimidir. Aleviler kırsal kesimde yaşarken, Bektaşiler şehir merkezlerinde toplu ve düzenli bir tarikat olarak teşkilatlanmışlardır. Ancak günümüzde Alevi ve Bektaşi kavramlarının her ikisi de aynı olguya, **Türk Halk İslâmlığı** olgusuna dayanmaktadır. Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır. Aralarında ki temel fark, sosyal bir farktır. Şöyle ki; Aleviler aşiret çevrelerinden gelen eski göçebelerden oluşup bilgi ve görgü bakımından eksik kalmışlardır. Bektaşiler ise kent merkezlerinde odaklaşmış, okumuş ve bilgili insanlardan oluşmuşlardır. Böylece Bektaşilik bir tarikat olarak yaygınlaşmıştır. Zamanla aradaki bu sosyal sınıf farklılığı artmış ve “**Her Alevi Bektaşi’dir, fakat her Bektaşi Alevi değildir**” şeklinde Alevileri dışlayan iddialar yaygınlık kazanmıştır (Bozkuş, 2006: 75-76). Tarikatlar, bir toplumsal yapı içinde grup dayanışmasıdır. Aynı toplumsal yapıda farklı gruplar vardır. Alevilik ise Anadolu’da Ehl-i Beyt sevgisi ekseninde doğal, sosyal ve siyasal koşulların etkileşimiyle şekillenen başlı başına bir yapıdır (Yazıcı, 2014: 76). Tarihçi Ali Kaya ise Alevilik tanımının anlamını daha da geniş anlatımla şöyle açıklamaktadır: “Alevilik; dini İslâm, kitabı Kur’ân, Allah’a kul, Hz. Muhammed’e bağlı, Hz. Hüseyin’in yolunu süren, Hacı Bektaş-ı Veli’nin *eline, beline, diline sahip ol* düsturunu ilke edinen, iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranışta kendini bulan, Tanrı korkusu yerine, sevgisini benimseyen, zâhiri bâtınla, bâtını zâhirle birleştiren, şeriat kapısını aşip marifet yoluyla hakikat dünyasına ulaşan, Kur’ân’ın şekline değil, özüne inen, akıl ve gönül ile ruhsal olgunlaşmaya varma yoludur” (Kaya, 2012: 365).

Bektaşilik ise Hacı Bektaş Veli’yi yol büyüğü olarak tanıyan Aleviliğin bir bölümü (Dedekargınoğlu, 2012: 317) ve XIII. yüzyılda Kalenderlik içinde teşekkülle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-ı Veli an’aneleri etrafında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikattır (Ocak, 1992: 373). Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli’nin tasavvufi düşüncesi çerçevesinde oluşmuş ve ona nispetle 13. yüzyılda kurulmuş olan tarikatın adıdır. Hacı Bektaş Veli’nin vefatından sonra ortaya çıkan ve O’nun yolundan gidenler tarafından yaşatılan bu tarikat, 1826’ya kadar resmi himaye görerek Osmanlı Devleti içerisinde oldukça etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 33). Savaşı dostlukla, dostluğu kardeşlikle, kardeşliği âşkla bir tutan Hacı Bektaş Veli; gerçek âşkın Allah âşkı

olduğunu, bu âşka ulaşmak içinde Allah'ı bir tirandan korkar gibi değil, onun merhametine, sevgi ve muhabbetine ve her şeyden önce de onun eşsiz cemâline sevgi dolu doyumsuz bir yürekle inanmaktan geçtiğini bildirir (Altınok, 2012: 175).

II. ALEVİLİKTE CEM İBADETİ

Alevilikte ibadetin adına 'cem' denir. Cem; Alevilerin temel ibadet şeklidir. Dinin temel kuralları sembollerle ifade edilir. Sembolleri de her kişi değil, dinde derin düşünenlerin, tefekkür edenlerin anlayacağı inançtır. Cem, dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratanla bütünleşme yani "tevhit" hâlidir. Bütünleşebilmek için masumiyet gerekir onun içindir ki kusurların bağışlanmasını dileyerek ve kırdıklarını onarak, bir lokmalarını bin lokma edip paylaşarak cem olunur (Uğurlu, 2009: 61).

Alevi-Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören (Korkmaz, 1994: 70) olan cem; 'bir olmak', 'toplanmak' anlamındadır. Cem, Alevilerce 'Hak-Muhammed-Ali Divanı' olarak adlandırılır (Yaman, 2012: 228). Cem, sözcük olarak toplanma, birlik olma ve bir araya gelme anlamında Arapça bir sözcüktür. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna¹ "cemevi" ya da "cemhâne" denir (Dedekargınoğlu, 2012: 121). Cem töreni yapmak için bir eve ihtiyaç vardır ki ona 'meydan (evi)' derler. O meydana bir imad (sütun) lazımdır. Çerağın² sağ tarafına oturur, mürşit sol tarafına oturur. Mürşidin sağına Müslimeler, soluna erenler oturur (Yaman, 2013b: 158).

---

¹ **Kırklar Meydanı:** Şimdi cem evi olarak bilinen yerler, eskiden dergâhtı. Ayin-i cem yapılan mekâna 'kırklar meydanı', 'meydan evi', 'meydan sofrası' da denir. Cem için ayrılan yer özel tabiri ile Ârş-ı Rahmân'dır, yani Tanrı'nın mekanıdır. Kapısından girilirken dualar okunur, kapı pervazları, bazı yerlerde ise eşik öpülür. Kapı eşiğine basılmaz, dâra durulur ve törenle dedenin huzuruna varılır. Bazı Alevi dedeleri Hz. Peygamber dönemindeki Âshab-ı Suffa'nın Anadolu'daki karşılığının 'meydan sofrası' olduğunu belirtirler. Meydana 'halka veya falaka' denir. Halkada 12 hizmet yapılır ve tarikat namazı kılınır. Meydana girişte sağ taraf kadınlara, sol tarafta erkeklere ayrılmıştır (Tekin, 2011: 314-315). Meydan'da bir yanda bilerek alçak tutulmuş bir giriş kapısı (eşik), girişin karşı tarafında ise "Taht-ı Muhammed" olarak adlandırılan çerağlık bulunur. Bu çerağlık üç basamaktan oluşur ve üzerine on iki imamları temsilen on iki küçük çerağ konulur. Bu çerağların arasında veya önünde, tepesi Bektaşî derviş tacı şeklinde uzun ve altındaki dört kolu dört kapıyı temsil eden bir çerağ vardır. Tahtın bir yanında, özellikle cepheden bakıldığında solda kalan bir koyun postu vardır. Buna "Baba" veya "Mürşit" postu denir. Kapının alçak tutulmasının sebebi içeri girenlere bu meydanakilere ve onların sembolize ettiği değerlere boyun eğdiklerini, nefislerini dışarıda bırakmaları gerektiğini hatırlatmaktır (Keleş, 2008: 55).

² **Çerağ (delil):** Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra (Korkmaz, 2008a: 467). Hem köy ve hem de kent Bektaşileri çerağları yakmaz uyarırlar. Bektaşiler yakma sözcüğünü değil de "uyarma" sözcüğünü kullanırlar. Keza, çerağlar söndürülmeyip "sır edilir". Bektaşilerin çerağı Tanrı'nın nurunu simgeler. Tanrı nurunu simgelediği

Cem, her türlü gösterişten, riyadan uzak, direkt Allah'a yönelmenin adıdır. Cem de kişi, dileğini, yakarışını doğrudan O'na (Allah'a) yapar, haddini aşmadan, tüm benliğiyle O'nunla bütünleşir. O'na ulaşabilmenin yolu, her türlü kötülüklerden, nefsinin arındırmadan geçer. Cem de arınmayanlar yargılanır, kul hakkı sorgulanır ve iyiliğe yönlendirilir. Cem; “ölmezden evvel ölmenin”, kendisiyle hesaplaşmanın ve insan olmanın adıdır yani “vahdet-i vücud” olmaktır (Uğurlu, 2009: 61).

Cem, ibadetinin bir diğer adı bazı yörelerde “halka namazı”dır.³ Cemde ki halkada esas olan namaz deyişiyle kastedilen *Buyruk*'taki ifadesiyle niyazdır (Yaman, 2012: 228). “Halka namazı” tanımı, cemde yüz-yüze halka oluşturacak biçimde

---

icin de ezelden ebade kadar nur varlığını sürdürmektedir. Ama bu nur zaman zaman zâhir, zaman zaman da bâtın, yani sır olmaktadır. Çerağlar Tanrı nurunu simgelediği için, çerağlar uyarılırken Nur Süresinin 35. ayeti okunur (Keçeli, 2005: 332).

³ Araştırmacı Piri Er, “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı” adlı makalesinde alan araştırmalarına kaynaklık eden kişilerden aktardığı bilgilerle “halka namazı” hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Sünni Müslümanların ibadetlerinde kibleye dönülür. Alevi ceminde ise karşısındaki insanın cemâline niyaz edilir. Halka şeklinde oturulmasının nedeni de budur. Allah'ın güzelliği insanın cemâindedir. Onun için insana secde edilir ancak insana tapılmaz. Allah da meleklerine, ‘*Âdeme secde edin!*’ diye buyurmuş ancak İblis secde etmemiştir.” [Haydar Altun Dede, Amasya-Gümüşhacıköy-Sarayözü]. “Halka namazı, cemde cemâl cemâle kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder çünkü Hak âdemdedir. Allah, insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir” [Abdullah Balcı, Amasya-Hamamözü-Yemişen]. “Aleviler için asıl namaz, halka namazıdır. Hazreti Peygamber ibadetini cemâl cemâle yapmıştır çünkü Allah âdemdedir” [Davut Bayral, Çorum-Osmancık-Çampınar]. “Aleviler için asıl olan halka namazıdır. Kur’ân-ı Kerim’de Cenab-ı Hak buyurmuştur ki ‘*Biz geceyi ibadet ve dinlenme, gündüzü ise çalışıp riskini temin vakti kıldık*’, onun için gündüz göstermelik olarak yapılan ibadet günahtır. Bundan dolayı biz halka namazı kılarız. İlk secde âdeme indiği için de âdeme secde ederiz” [Veli Gürlek, Çorum-Merkez-Eşençay] (Er, 1997: 54). Halka namazıyla ilgili benzer ifadeleri merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz’de şu şekilde açıklamaktadır: “Alevi ve Bektaşilerin inanişine göre, ‘Şeriatla namaz, camide, imamın arkasında kılınır. Tarikatta ise, cemâl cemâle kılınır; yüz yüze kılınır. Kâbe, insanın gönlüdür. ‘*Âdeme secde ediniz!*’ ayeti gereğince, insana secde edilir. Kâbe’de nasıl Kâbe’nin etrafında bir halka namazı kılınırsa, burada da öyle bir halka namazı olur” (Eröz, 2014: 124). Yine Alevi-Bektaşi toplumunda genel anlamda namaz yerine kullanılan bir ifade olan *niyaz* ya da *salât* kelimelerinin anlamlarına dair ise Bektaşi Babası ve Araştırmacı Şakir Keçeli de şu bilgileri vermektedir: “İslâm din bilginleri (ulemâ)nın namaz olarak Türkçeye çevirdikleri salât, *Kur’ân-ı Kerîm*’in ısrarla buyurduğu bir ibadettir. Bu nedenle, İslamiyet’i kabul eden her insanın, salât (namaz)a karşı çıkmaması ve onu bir Tanrı buyruğu olarak kabullenmesi, İslâmî bir zorunluluktur. Salâtın Yüce Tanrı’nın buyruğu olmadığını söyleyen her Müslüman İslamiyet’i reddetmiş demektir. Bu nedenle İslâm’ın tüm mezhepleri ve bu arada Bektaşiler/Aleviler salât ederler. Sünnî Müslümanlar Cami’de namaz kılarken, Bektaşiler Meydan Evi’nde salât ederler. Sünnî Müslümanın kıldığı şeriat namazı da, Bektaşiliğin kıldığı tarikat namazı da İslamidir. Fakat Cami’nin namazı ile, Meydan’ın salâtı farklıdır. Bu farklılığı Hz. Mevlâna şu şekilde anlatmaktadır: Biri: ‘Tanrı’ya namazdan daha yakın olan bir şey var mıdır?’ diye sordu. O: Hem namaz vardır; namaz bu suretten ibaret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Çünkü bu namazın başı sonu bellidir ve vardır. Başı ve sonu olan her şey ise kalıptır... Sonu ve başı olan her şey suret ve kalıptan ibaret olur. Onun ruhu benzersiz ve sonsuzdur. Başı, sonu yoktur. Bu namazı Nebiler bulmuşlardır ve bunu ortaya çıkaran Nebî (Hz. Peygamber): ‘*Benim Tanrı ile bazı vakitlerim olur ki o zaman oraya ne bir Tanrı tarafından gönderilmiş peygamber ve ne de Tanrı’ya en yakın bulunan bir melek sığar*’ buyuruyor. O halde namazın ruhunun yalnız bu suretinden ibaret olmayıp, belki istiğrak, kendinden geçiş olduğunu bilmiş olduk. Sunulduğu üzere Meydan (Cem’) Evi’nde de salât edilmektedir. Ama burada tarikat salât (namaz)ı, câmide ise şeriat namazı kılınmaktadır. Her iki ibadet te Tanrı’mızın buyruğuna uygun ibadettir. Bu nedenle ‘Meydan (cem) evi İslami ibadet yeri değildir’ demek İslâm’a aykırıdır” (Keçeli, 2005: 328-329).

oturulmasından ve halka halinde toplu niyaz yapılmasından esinlenilerek geliştirilmiş bir anlatım biçimidir (Korkmaz, 2008b: 212). Anadolu Aleviliğinde “halka namazı” için ön şartlardan biri abdest almaktır. Ceme katılacak her kişi önceden kendi vücut temizliğini yapmak zorundadır. Yapılan bu temizlik abdest almayla özdeştir. Bu temizlenmede ayağını yıkarken “ayaklarımla kötü yola gitmeyeceğim” diye niyet eden kişi, ellerini yıkarken “ellerini harama uzatmayacağına”, ağzını yıkarken “dili ile kötü söz söylemeyeceğine”, yüzünü yıkarken “kimseye kötü gözle bakıp, yüz kızartıcı bir suç işlemeyeceğine” niyet eder (Er, 1997: 54). Şurası bir gerçektir ki sen kendi özünü pak edesin ta ki senden olan da pak ola. Çünkü “yıkanan temiz olmazsa, yıkadığı şeyde temiz (pak) olmaz” (Atalay, 2011: 282).

Aleviliğin ibadeti olan cemlerde ise on iki hizmet sahibinden biri olan “ibrikçi” (yörelere göre farklı isimler verilmektedir)nin döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik anlamda bir abdest alınmaktadır ki, bu abdest tutulan niyetlerin toplum huzurunda teyit edilmesi anlamını ifade eder. Alınan bu abdestte asıl amaç ahlaksal arınma ve iç temizliğinin sağlanmasıdır. Her Alevi-Bektaşî senede bir, köy halkının katılımıyla gerçekleşen (Bektaşîlerin ‘baş okutma’ adını verdiği) cem töreni ile toplumdan rızalık alıp, yolun yasakladığı suçları işlemeyeceğini, toplum ve dede huzurunda teyit eder. Talibin yunması, yıkanması ve manen temizlenip arınması anlamına gelen bu abdeste Anadolu Alevi-Bektaşîliğinde “yıl abdesti” adı verilir. Yıl abdesti Sünni inanç mensuplarında olduğu gibi tuvalete çıkmak, eşiyile birlikte olmak gibi durumlarda bozulmamakta, ancak abdest alınırken tutulan niyetlerden birinde zaafa uğrayarak (zina, hırsızlık, adam öldürme vb.) inancın yasakladığı suçlardan birini işlemesi durumunda, inanç mensubunun düşkün ilan edilerek cezalandırılması sureti ile bozulmaktadır (Er, 1997: 54).

İhlâs ile gelen bu yoldan dönmez,
İkilikten geçmeyen bir’liği bilmez,
Er’i Hak görmeyen, Hak’ı da göremez,
Gözü bakar ama körden sayılır.

(Pir Sultan Abdal; Er, 1997: 54).

Cemler; “Ayn-ül Cem, Abdal Musa Kurbanı, Birlik Cemi, Dârdan İndirme Erkânı, Koldan Kopan Erkânı, Ali Cemi, Görgü Cemi, İçeri Kurbanı, İkrar Cemi,

Düşkün Cemi, Kısır Cem” gibi farklı isimlerle söylene de aynı ritüeli ifade ederler (Yaman, 2012: 228-229).

Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan akşamlar cemlerin yapılması ve her talibin “48 Cuma’ya katılması hakkı” görüşü Alevilikte esastır. Sadece Muharrem ayı boyunca doğal ritüel olarak (dört haftalık) cem yapılmaz ve matem tutulur. Alevilikte “48 Cuma’nın, Muharrem orucunun, Hızır orucunun hak olduğunu ve verilen ikrardan can verilse de asla dönülemeyeceği” inancı genel kabul gören bir anlayıştır.

Zina yapanlar, nefesine hâkim olamayanlar, hırsızlık yapanlar, adam öldürenler, annesine-babasına evlatlık görevini yapamayanlar, işçi ve yetim hakkı yiyenler ceme alınmazlar. Böylece cem halkı (Alevi toplumu) zararlı insanlardan arınmış olur (Yaman, 2013a: 166-167).

Cemde ‘On İki Hizmet’in sahipleri şunlardır:

1. Dede (Mürşit, Pir)
2. Rehber
3. Gözcü
4. Çerağcı (Delilci)
5. Zâkir (Âşık)
6. Ferraş (Süpürgeci)
7. Sakka (İbriktar)
8. Kurbancı (Sofracı)
9. Pervâne
10. Davetçi
11. İznikçi (Meydancı)
12. Kapıcı (Bekçi) (Yaman, 2012: 233).

Kadın erkek ayrımı gözetilmeksizin birlikte yapılan cemler, aynı zamanda Alevi-Bektaşî toplumunun din ve ahlâk eğitimine yönelik önemli bir ritüeldir. İnsanlar arasındaki hak - hukuk sorunlarının ele alındığı ve suç işleyenlerin yargılandığı cemler, bir tür “halk mahkemesi” olarak da işlev görmektedir (Şener, 1990: 173). Cem

meclislerinde bir araya gelen ve o meclise girerken cinsiyetlerini meydanın eşiğinden dışarı bırakan “canlara”, tarihsel süreçlerde de iftira atmaya çalışanlara en anlamlı cevabı Pir-i Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevi Hazretleri şu şekilde vermiştir: “Ahmed-i Yesevi’nin şöhreti yayılıp müritleri çoğaldıkça muhalifleri de artıyormuş. Bunla Hâce hakkında çeşitli iftiraları yaymaya başlamışlar. Hâce’yi bilhassa, meclisine kadın ve erkekleri davet edip birlikte zikir etmekle suçlamışlardır. Şeraite sıkı sıkıya bağlı olan Mâverâünnehr ve Horasan âlimleri, bu durumun şeraite aykırı olduğu hususunda ittifak ederek tahkik için birini göndermişler. Tahkik neticesinde söylenenlerin iftira olduğu anlaşılmış, ancak Yesevi bununla yetinmeyip âlimlere bir ders vermek istemiş. Hâce müritleriyle toplantı halindeyken ağzı mühürlü bir hokka getirmiş ve müritlerinden Celâl Ata’ya vererek Mâverâünnehr’e göndermiş. Âlimler toplanıp hokkayı açtıklarında, hokka içinde pamukla ateş parçasının bir arada bulunduğunun hayretle görmüşler. Böylece Hâce’nin kendilerine vermek istediği dersi kavramışlar. Hâce bu kerametiyle, ‘Eğer kadın ve erkek Ehl-i Hak meclisinde birlikte ibadet ve zikir ederse, Hak Teâlâ onların kalbindeki her türlü kötülüğü yok eder’ demek istemiştir” (Eraslan, 1995: 807).

Beş çeşit cem bulunmaktadır. Yılın ilk cemi, yol büyüklerinden Abdal Musa adına yapılan “Abdal Musa Cemi”dir. Taliplerin bir yıl içerisinde dedeye verdikleri söze ne kadar bağlı kaldıklarını öğrenmek üzere sorguya çekilecekleri cem “Görgü Cemi”⁴ olarak adlandırılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde Mekke’den Medine’ye göç eden Müslümanlar (muhaçirler) ile onlara ev sahipliği yapan Medineli Müslümanların

---

⁴ “Tüm canlar, görgü cemine **ölü gelir diri döner**: Yani bir bakıma görgü ceminden geçmekle yaşarken yeniden dirilir kötülüklerden arınır, kini, kibri ve benliği atar” (Korkmaz, 2008a: 226). “Kırsal kesimde hasat zamanının ardından ocakzâde dedeler taliplerinin bulunduğu köyleri ziyaret etmeye başlarlar. Dedelerin amacı, yılda en az bir kez olmak üzere taliplerinin cem hizmetlerini görmektir. Dede bir köye geldiği zaman ‘peyik (davetçi)’ adı verilen bir kişi dedenin geldiğini ve cem yapılacağını ev ev dolaşarak halka bildirir. Cem için köydeki bir ev hazırlanırdı. Bu evin seçilmesinde bazı öncelik ve şartlar söz konusudur. Köyde bir ocakzâde varsa cem onun evinde yapılır. Zaten dedeler bu görevlerini bildiklerinden evlerinin bir odasını çok büyük tutarlar ki köyde ceme katılabilecek herkes buraya sığabilirdi. Eğer ocak başka bir köyde ise dedenin atadığı rehberin evinde veya durumu uygun olan başka birinin evinde cem yapılır. Ayrıca cemin yapılacağı evin seçilmesinde hane halkı da önemli bir faktördür. Aile bireylerinin düşkün olmaması, komşuları ile sorunlu olmamaları, lokmalarının yenilebilmesi gerekmektedir. Çünkü **‘eline, beline, diline, işine, aşına, eşine sahip olmak’** şeklindeki doğruluk ilkesi herkes için geçerliydi” (Keleş, 2008: 54-55). 19-25 Ocak 2015 tarihleri arasında İstanbul Yenibosna Cemevinde, Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Eski Başkanı ve Hıdır Abdal Ocağı evlatlarından Ali Rıza Uğurlu Dede’nin verdiği “‘Alevilik İnanç Semineri” derslerinde, cem’lerin geçmiş dönemlerde yapıldığı mekânlarla ilgili olarak Ali Rıza Uğurlu Dede bizlere şu açıklamalarda bulunmuştur: “‘Her talibin evi Allah’ın evidir. Allah’ın evinde; kötülük, boşanma ve mahkeme olmaz. **Allah temizdir ve temiz olanı sever**. Biz geçmiş dönemlerdeki cemlerimizi özellikle eşi Hak’a yürümüş olan bacıların evinde yapardık. Rıza meydanında ‘peşkil’de toplanan meblağlar o bacıya verilirdi. Böylece bir gönlü icitmeden, o meydana, o ihtiyaçları sır ederdik.”

(Ensar'ın) kardeşlik uygulamasından esinlenen iki aile arasındaki kardeşlik merasimi için yapılan ceme de "Musahiplik Cemi" denir. Ölen bir kişinin yedisi ya da kırkında kurban kesilip lokma dağıtıldığı cem ise "Dâr Cemi" (dârdan indirme erkânı)'dır. Yine işlediği bir suç nedeniyle yol düşkününü ilan edilen, ancak tövbe edip üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için "Düşkünlüğü Kaldırma Cemi" (kimi yörelerde 'Koldan Kopma Cemi' olarak adlandırılan cem) yapılır (Yılmaz, 2011: 81-82). Ayrıca yeni yetişen gençlere yol'un (erkânın) kurallarını öğreten ve eğitim amacı ön plana çıkan bir de "İrşat Cemi" vardır (Uluçay, 1993: 51).

Ayn-i Cem, Kırklar Cemini bir tür tekrarlanması / güncellenmesidir. Ritüelin her anı (söylenen söz, dua ve nefeslerin/deyişlerin tümü ya da yapılan her edim) ibadetin yerine getirilmesi işlevinin yanında Kırkların Meclisine göndermeler yapan simgesel (metaforik) anlamlar taşır. Kırklar Meclisinde icra edilen on iki hizmetin yerine getirilmesi ayinin esas kısmını oluşturur. Ancak bu esas kısma geçilmeden önce yapılması gerekenler vardır:

"Öncelikle dede/baba erkâna uygun biçimde meydana girer. Bu erkân cemaatten cemi yönetmek üzere destur alınması ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi temsil eden 'Horasan Postunun' selamlanmasıdır. Postun yani cemi yürütecek olan mürşidin meydanadaki konumu kapının tam karşısında, ocağın ve çerağların yanındadır. Mürşidin yanında yer alan rehber, dedenin ardından meydana girer. Dedeyi ve kendi postunu selamladıktan sonra yerini alır. On iki hizmetin diğer sahipleri de aynı erkâna uyararak meydanadaki yerlerini alırlar. On iki hizmete geçilmeden önce musahip olacaklar veya – Babâgan Bektaşiler'de musahip tutmak zorunlu olmadığından– tek başına nasip alacakların tarikata kabul töreni gerçekleştirilir. Toplumun bireyleri arasındaki anlaşmazlıklar ortaya dökülüp giderilir. Hesap verme zamanı gelen canlar Dâr-ı Mansur'da sırasıyla yerlerini alırlar. Gerekli olan durumlarda bu kişilerin cezaları verilir veya cemaatten ve mürşitten helallik alarak yıllık görgülerini tamamlamış olurlar. Dâr makamında verilen en ağır ceza düşkünlüktür. Düşkün olanlar cemlere katılamazlar ve hatta tüm toplumdan dışlanırlar. Dargınlar barıştırılır. Çünkü kimse kimseyle küs, dargın veya kavgalı kalamaz. Bu durumda olanlar ceme alınmaz. Ayrıca cem'in bu kısmında toplumsal yaşama, güncel konulara dair konuşmalar yapılır, mürşitlerden tavsiyeler alınır. Bunun ardından on iki hizmete ve çerağ uyandırma merasimine geçilir" (Keleş, 2008: 56-57).

Cemlerde her ritüel için bir hizmet sahibi vardır. Hizmet sahipleri bir deyişle meydana çağrılır, halkın rızası alındıktan sonra dua veya gülbanklar okunur. Zâkir'in okuduğu deyişin ve hizmet sahiplerinin gelişinin örnek sıralaması şöyledir:

Hak'tan bize name geldi,
Pirim sana ayan olsun,
Şah'tan bize name geldi,
Mürşidime ayan olsun.
[Mürşit ayağa kalkar]

Kimi okur kimi yazar,
Can ansır yoldan azar,
Mihmanları ceme dizer,
Rehberime haber olsun.
[Rehber ayağa kalkar]

Hak kuluna eyler nazar,
Seyyah olup âlem gezer,
Kalleş gelmiş cemi bozar,
Gözcü sana haber olsun.
[Gözcü ayağa kalkar]

Seyda bülbül bağın ister,
Delil yanmaz yağın ister,
Yak delili nurun göster
Delilciye haber olsun.
[Delilci ayağa kalkar]

Âşıkların zikri sazdır,
Daim Hak'a niyâzdır,
Okunan nefes duvâzdır,
Zâkirlere haber olsun,
[Zakir ayağa kalkar]

Cemde herkes kardeş bacı,
Bunlardır Güruh-u Naci,
Seyit-i Faraş süpürgeci,
Faraş'a da haber olsun.

[Faraş ayağa kalkar]

Bu ceme gelenler hacı,
Bunlardır Hak'a duacı,
Cemin kilidi kapıcı,
Kapıcıya haber olsun.

[Kapıcı ayağa kalkar]

Ey gözü gönlü tok kişi,
Daim hak iledir işi,
Hazırla lokmayı aşı,
Lokmacıya haber olsun

[Sofracı ayağa kalkar]

Ta ezelden dedik beli,
Muhammed Ali'nin yolu,
Engür tasla gelsin dolu,
Sakacıya haber olsun.

[Saka ayağa kalkar]

Gerçek olan dolu içer,
Cemiyette güller saçar,
Canlar gelir ceme geçer,
Peyikçiye haber olsun

[Peyik ayağa kalkar]

Bir üzümü böldü Kırklar,
Yiyemez özü çürükler,
Allah deyip dönsün çarklar,
Semahçıya haber olsun.

[Semahçılar ayağa kalkar]

Şah Hatayi'm pire geldi,

Hak yoluna süre geldi,
Mümin, Müslim dâr'a geldi,
İznikçiye haber olsun
[İznikçi ayağa kalkar]

Ayağa kalkan hizmet sahipleri rehber başta olmak üzere Dâr-ı Mansur'a dururlar. Dede hizmetlerin görülmesini başlatmak için hizmet gülbângını okur:

*Bism-i Şâh, Allah Allah... Akşamlar hayır ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, demler daim, cemler kaim ola... Hazır-gâip, zâhir-batın cem erenlerinin nuru cemâlleri âşk ola... Ehl-i Beytin, Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pakların, Onyeddi Kemerbestlerin, Kırkların, cümle erenlerin katarından, didarından ayırmaya... Her dilde bir dilek, her gönülde bir murat vardır. İnandığımız, güvendiğimiz yüce Yaradan; dilde dileklerimizizi, gönülde muratlarımızı vere... Allah, namerde-merde muhtaç eylemeye... Duvarımızdan taş, gözlerimizden yaş dökmeye... Genç yaşta ölüm, ihtiyarlıkta zulüm vermeye... Hak evimizin, toplumumuzun ağız tatlılığını bozmaya... Huzur vere, derterimize derman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasip eyleye... Yolumuzu yolsuza, yüzümüzü nursuza uğratmaya.. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler; ana-babasına, toplumuna hayırlı evlatlar vere... On sekiz bin âlemler Mümin, Müslim cümle kardeşlerimizi Muhammed-Ali gülbângından mahrum eylemeye... Çağırdığımızda, bunaldığımızda Hızır yoldaşımız; Şâh-ı Merdan Ali kardeşimiz, Hünekâr Hacı Bektaş Veli de haldaşımız ola... Duası bizden, kabulü Allah'tan ola... Gerçekler demine, evliyalar keremine, gönüller birliğine HÛ diyelim HÛ.*⁵

Cemdeki sıralama da şöyledir:

- > Dede Ceme girer, ayakta (dârda) olan halka dâr duasını verir.
- > Sohbet eder. (Güncel konularda veya tarihi konularda, aydınlatıcı konuşmalar yapar. Ceme katılanların her türlü sorularını yanıtlar).
- > Dede cemaatten rızalık⁶ ister. Sorunlar varsa çözer. (Küskünleri – dargınları barıştıır).
- > Edep - erkâna dâvet eder.

⁵ Birçok kaynakta benzer gülbânk örnekleri mevcuttur. Bir kaç kelime haricinde okunan gülbânklar genel itibariyle aynıdır. Bu nedenle gülbânkları tek bir kaynağa dayandırmadan (anonim olarak) sizlere aktarıyoruz.

⁶ Alevilik-Bektaşilikte “Döktüğünüz varsa doldurun, ağlattığımız varsa güldürün” ilkesi rızalığın en temel ilkesi olarak cemlerde uygulanır. Bu ilke Kur’ân-ı Kerim’de Fecr Suresi’ne dayandırılır: *Ey sükûna kavuşmuş benlik! Dön Rabbine, razı etmiş ve edilmiş olarak! Gir kullarımın arasına! Gir cennetime!* [Fecr Suresi 27-30] (Öztürk, 2013: 561).

- > Salat ve selam verilir.
- > On iki hizmet görev deyiş i okunur. (Zâkir) (yukarıda giriş kısmında verilmişti).
- > On iki hizmet sahiplerine dede toplu dua verir (yukarıda giriş kısmında isimleri verilmişti).
- > Post serilir ve duaları verilir.
- > Tezekkâr hizmetleri ve duaları verilir.
- > Çerağ uyandırılır ve duaları verilir.⁷
- > Süpürgeci hizmeti ve duaları verilir.
- > Gözcü hizmeti ve duası verilir.
- > Tövbe duası okunur.
- > Secde duası (gülbank) verilir.
- > Dûvâz-ı İmam okunur.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Mir'aç'lama okunur ve Kırklar Semahı yapılır.
- > İstek semahları yapılır.
- > Saki suyu dağıtılır ve duaları verilir.
- > Mersiyeler okunur.

---

⁷ **Çerağ** ya da **delil** uyandırma erkânı Kur'ân-ı Kerim'de ki Nur Suresine dayandırılır: *Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. Onun nurunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil, bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah, dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir. Kandil, Allah'ın yükseltilmesine ve içinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Orada sabah-aşam O'nu tespih eder* [Nur Suresi / 35-36] (Öztürk, 2013: 323).

- > Secde duası verilir.
- > Süpürge (Faraş) hizmeti ve duaları verilir.
- > Lokma hizmeti ve duaları verilir.
- > Çerağ uyutulur.
- > Post kaldırılır.
- > On iki hizmet yapanların toplu duası verilir.
- > Dağılma (gidene - durana) duası verilir.

Cem ibadetinin çok yönlü ve tasavvufi boyutlarını burada sadece kısaca bir yönüyle açıklamak durumdayız. Şüphesiz ki On İki Hizmetin hepsine mahsus glbnkler mevcuttur. Cemde ki tevhitler, mersiyeler ve diğer erknlar konun genişlememesi açısından burada sınırlandırılmıştır.

III. CEM İBADETİNİN MAKAMLARI

A - Birinci Makam: Cem

İsteyen ile istenenin birleşmesidir. Halkın katılacağı cem bu makamdır. Yani btnla - zhiri birleştirme makamıdır. Kur'n'da ki "*Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz*"⁸ ayeti ceme işarettir. Cem; şk ve cezbedir, şık ile mşuk'un birleşmesidir. Cem; yaratılanları görmeyip sadece Yaratan'ı yani varlığın özünü görmektir. Yani tevhitir. Yüce Kitabımızda; "*Onun üzerinde ki her Şey, her canlı varlık gelip geçici bir Şey, fni bir Őeydir artık. Bki olansa ancak O Ulular Ulusu. Bağış ve iyilikler sahibidir doğrusu. Bki O'dur.*"⁹ Őeklide buyrulmaktadır (Uğurlu, 2009: 62).

B - İkinci Makam: Âyn-l Cem

Diğer bir deyimle de 'Hazret'l Cem'dir. Bu makam ikrarlı olanların, teslim olanların yani musahiplik makamıdır. Bu ceme herkes giremez. Kur'n'da buyurur ki "*Göklerde ve yerde kim varsa Ondan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır*"¹⁰ Bu

⁸ Fatiha Suresinin 5. ayeti. Tamamı: **Rahman** ve **Rahm** Allah'ın adıyla. Hamt, lemlerin Rabbi Allah'adır. **Rahman** 'dır, **Rahm** 'dir O. Din gününün **Mlik** 'i/Sultanıdır O. Yalnız sana ibadet/kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Dosdoğru giden yola ilet bizi. Kendilerine nimet verdiklerinin, üzerlerine gazap dklmşlerin, karanlığa/şaşkınlığa saplanmamışların yoluna (ztrk, 2013: 16).

⁹ Rahman Suresi 26. ve 27. ayetler.

¹⁰ Rahman Suresinin 29. ayeti. Tamamı: *Göklerde ve yerde kim varsa O'ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır* (ztrk, 2013: 491).

makamda Hak, her şeye ayna olmuştur. Âyn'ül Cem, insanın Allah'ın kendisinde tam tecelli ettiği tek varlık ve bütün insanlığın da bir varlık olduğunun temsilinden ibarettir. Kesretten (çokluktan) birliğedir. Kırklar'da ki tevhidedir (Uğurlu, 2009: 63).

C - Üçüncü Makam: Cem'ül Cem

Her şey tevhit olmuştur. Her şey O'dur. Her şeyle cem olmaktır. Asla dönülmüştür. Bâtin ve zâhir hepsi Hak olmuştur. Kur'ân buyurur ki “*Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhir'dir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şey de belirir; Bâtin'dir O, gözlerden gizlenmiştir.*”¹¹ Bu makamda ibadet yeri aranmaz. Çünkü yeryüzü artık ona mabet olmuştur. Her yerde cem halindedir (Uğurlu, 2009: 64).

D - Dördüncü Makam: Âhadiyet'ül Cem

Muhammed-Ali makamıdır, yani 'ev edna' makamıdır. Bu makam kayıtlarıştan kaydın kalkmasıdır. Kırklar makamıdır. Kırklar makamında ki birliğe delalettir. Birine vurulan neşterle kırkından kan gelmesi olayıdır. Sen ve ben yok, “O” vardır. Kanı kana, ruhu ruha katma olayıdır. Kur'ân buyurur ki “*Allah'ın yanın da diğer bir Tanrı'ya daha kulluk etme. İlah yok O'ndan başka. O'nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır.*”¹² Evet, kısaca cem; tevhittir, birlik makamıdır. Her şeyin O olması olayıdır (Uğurlu, 2009: 64).

Cem erenlerindir,
Hak'ı görenlerindir,
Ceme eğriler girmez,
Doğru gelenlerindir.

(Yunus Emre)

IV. CEME BEKÂR VEYA EŞLİ GİRME HÂLLERİ

“Genellikle İç ve Doğu Anadolu Alevileri Görgü Cemlerine (Musahip Tutma Erkânı) dulları ve bekârları almazlar. Musahip tutma olayının belirgin yanı, musahiplerin evli olmalarıdır. Kimi yerlerde yol kardeşi olacak canlar bir yorganın

¹¹ Hadid Suresinin 3. ayeti. Tamamı: *Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhir'dir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şeyde belirir; Bâtin'dir O, gözlerden gizlenmiştir. Her şeyi hakkıyla bilen Alîm'dir O!* (Öztürk, 2013: 497).

¹² Kasas Suresinin 88. ayeti. Tamamı: *Allah'ın yanında diğer bir tanrıya daha yakarma/çağırma! İlah yok O'ndan başka! O'nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır! Hükûn yalnız O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz!* (Öztürk, 2013: 360).

altında kardeşlerinin biri öbürünün eşi ile yüz yüze yatar ve onun davranışlarına bakılarak yargıya varılır. Görüştüğümüz bütün Alevi Erenleri, belirttiğimiz bölgelerde ceme girebilme koşullarından birinin evli olmak olduğunu söylediler. Tahtacılar da ise ikrar alma töreni gençler daha evlenmeden yapılabiliyor. Onlarda ikrar alma töreninin dışında musahip olma töreni de vardır. Bunda evli olmayı koşulluyorlar. Ancak, Çamşılı Dedelerinden Ali Metin (Divriği-Şahi Köyü) Dede'den yöredeki derlemelerimize ters gelen konular edindim. Ali Metin, konuyu çok iyi bilen, deneyimli bir Dede. Onun anlattığına göre '20 yaşından küçük olanlar musahip alamazlar. 20 yaşından büyük kim olursa olsun, bekâr bile olsa musahip alabilir.' Gene şöyle anlattı: 'Biz, bekârı ceme alırız. Biz de müntehi de haktır, mücerret de...' Çamşılı bölgesinde musahipler evli ise yeni dağbağlanmış bir post üzerine bir beyaz bez seriliyor ve ceme öyle giriliyor. Burada bir konuyu öyle vurgulamak istiyorum. Ali Metin Dede'nin anlattığına göre Musahip Tutma ile Görgü Cemleri ayrıdır. Görgü Cemlerinde dargınlıklar giderilir ve duruşmalar yapılır. Musahip tutulmasından bir yıl sonra o bir yılın hesabı için görgü düzenlenir" (Birdoğan, 2013: 301-302). "... Merasim sürüp giderken bir bacı (cem törenine katılan kadın) eşiğe niyaz edip döşeği getirir ve : 'Hayır himmet eyleyin' deyip döşeği yere serer ve üzerinde dara durup hayır duası alır. Rehber ise kurban sahipleriyle içeri girer. Musahip olacak kimseler, bacılarıyla (eşleriyle) (ikişer ikişer) birlikte dörtlü bir gurup oluştururlar. Bunlara rehber de katılmak suretiyle beşi de eşiğin sağına ve soluna niyaz ederler. Sonra sürüne sürüne gelip delile niyaz ederler. Rehber, sağ başta olmak üzere dara dururlar. Kurban sahipleri, rehberin elini öpüp sol yanında döşek üzerinde dara dururlar. Onların arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir. Bacıları yer değiştirir. Rehber veya musahip olacakların boyunlarına birer mendil ya da tülbent bağlanır. Buna Alevi kültür kompleksinde tığbent (yani ikrar ayininde takılan yün kuşak) denir. İki mendilin ucu sağ elle tutulur, musahip olacaklar pir karşısında dârda ayaklarını mühürlerler. Rehber ve pirin birtakım soruları cevaplandırıldıktan sonra, neticede rehber mendillerin ucunu (tığbent) pire verir. Pir musâhiplere öğüt verir: 'Evladım, siz musahip oldunuz. İlkin, musahip musahipten evini ayırmayacak, malını ayırmayacaktır. Birbirinin evinde olanı izinsiz alıp gidebilecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun, Temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya kadar dargın dursanız, derdinize derman bulunmaz. Talip olmak için sizden dört şey isterim: 1- Önce şeriatı bilmek gerek. 2- İkincisi tarikat 3- Üçüncüsü marifetten bilgi

sahibi olmak 4- Dördüncüsü de sırrı hakikat ehli olmak gerek.’ Önemli bir kültür kodu olarak musahiplik, ahiret kardeşi olunan erkeklerle kardeş, eşleriyle de bacı durumuna gelmek demektir. Namus, mal ve mülk hariç, hemen her şeyleri ortak sayılır. Birbirlerine musahip olacakların çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Bu nedenle musahiplik bir *insecttaboo*’yu (cinsiyet yasağını) ortaya koymaktadır. Örneğin Çorum ve havalisinde talip köyler ortaya çıkmakta ve bunlar da birbirinden kız alıverememektedirler. Kişiler, aileler yerine bu defa köyler talip durumuna geçmektedirler” (Türkdoğan, 2006: 85).

Köy Bektaşiliğinde inananlardan tek tek ikrar alınmaz. Birbirleri ile anlaşılan iki aile, musahip kavline girerler ve musahip kavli sırasında da ikrar verirler. Kent Bektaşiliğinde ise, kişiler tek tek Yol’a alınır. Bu nedenle baba veya koca Bektaşî olunca, çocuklar ya da eş kendiliğinden Bektaşî olmazlar. Onların da ayrı ayrı nasip almaları gerekir. “Sık sık tekrar edildiği üzere, Kent Bektaşiliğinde, aileler değil de bireyler ön plandadır. Karı ve kocaya ayrı ayrı nasip verilir. Sadece kocanın nasip almasına karı, karının nasip almasına da kocanın izin vermesi gerekir. Bu muvafakat olmazsa nasip verilmez. Daha da ilginç kadın nasip alırken koca, koca nasip alırken kadın meydan (cem) evinden çıkartılır. Bu çıkarmanın nedeni şudur: Nasip verildiği (ikrar alındığı) sırada, Meydan Evi’nde bulunan canların tamamı, nasip alan kişinin kardeşi (musahibi) sayılırlar. Eğer nikâhlı eş Meydan’da bulunursa, nasip alan nikâhlısı, eş değil de, kardeşi olacaktır. Kardeşler arasında da evlilik şiddetle yasak olduğundan, nasip alma töreni bitinceye kadar, nikâhlı eş Meydan’ın dışına çıkartılır. Eğer çıkartılmazsa nikâh, bir daha yenilenmemek üzere düşer. Köy Bektaşileri, Bektaşî ana ve babadan doğanlara, Kent Bektaşileri ise, her iyi insana nasip verir. Kırsal toplumları bir arada tutan asabiyet (soy ortaklığı) ve soyluluktur. Bu nedenle kabileyi veya köyü, sıradan insanların önderliği altında toplamak, nerdeyse olanaksızdır. Köy Bektaşileri kırsalın bu kültürüne uymuş ve “‘Dede, yani mürşit Ehl-i Beyt’ten türeyen çocuklardır’ demiştir. Bu kültürün gereği olarak da, Alevilik babadan ve anadan çocuğa geçmektedir. Kentlerde yaşayan insanlar içine kapalı değillerdir. Kent halkından yetenekli ve eksiksiz ahlâka sahip olanları arasından bir kişiyi Baba (Mürşit) olarak seçmiştir. Kent Bektaşileri soyluluğun babadan oğullara geçmeyeceğine, asaletin kişisel bir özellik olduğuna inanırlar. Peki, kent Bektaşileri Ehl-i Beyt’i gözardı mı ederler? Bektaşiliğin olmazsa olmazlarından birisi de Ehl-i Beyt sevgisidir. Bu nedenle kent Bektaşileri, tıpkı

Aleviler gibi, Ehl-i Beyt'e sonsuz bağlıdırlar. Fakat Hz. Ali ve On iki imam tarafından kurulan Yol'a hizmet edenlerin de Ev Halkı (Ehl-i Beyt)'ından sayılması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle Yol'a giren ve bu Yol'da yükselen (Miraç eden) her insan Ehl-i Beyt üyesidir. Bektaşilikte oğul nasip alıp Bektaşî olur, baba istemiyorsa olmaz. Koca nasip alıp Bektaşî olur, kadın yani eş istemiyorsa olmaz. Bektaşilik yola girişi bireyin tercihine bırakmıştır. Alevilikte ise Yol'a aile yani karı- koca girer. İlginçtir, Alevilik ataerkil aile tipini değil çağdaş aile tipini kabul etmiştir. Ona göre aile, karı-koca ve çocuklardan ibarettir. O yüzden de Yol'a tek tek insanları değil iki aileyi alır. Başka bir anlatımla iki aile birbiri ile musahip olurken Yol'a giriş ikrarlarını da verirler. Aleviliğe göre bunun gerekçesi şudur: Bilindiği üzere Ehl-i Beyt ya da Âl-i Âba: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişiden oluşur. Yol'a giren herkes Ehl-i Beyt'in hizmetine soyunduğu için Ehl-i Beyt'tir. Öyleyse beş kişi olmaları gerekir. İşte bu nedenle iki aile ve bir dede bir araya gelmelidirler ki beş kişi olsunlar. Yukarıda söylendiği üzere. Bektaşiler tek tek nasip alırlar. Her insana ayrı uyarı (telkin) yapılır. Bektaşî de Alevi gibi Yol'a giren insanların Ehl-i Beyt'ten sayılacağına inanırlar. Ama ortada beş kişi yoktur. Bunu nasıl açıklayacağız? Bektaşî Meydân Odasında Ehl-i Beyt'in simgesel olarak bulunduğu inancındadır. Çünkü Mürşit Hz Muhammed'i, Rehber Hz. Ali'yi, Ocak yani Kürre Hz.Fatıma'yı, ocağın iki yanında uyarılmış olan iki Çerâğ ise Hz. Hasan ve Hüseyin'i temsil eder. Bektaşilik-Alevilik musahipliğin Hz. Peygamber'den kaldığı inancındadır. Çünkü Hz. Muhammed ashabını birbiri ile kardeş ederken, kendisi de Hz. Ali ile kardeş (musahip) olmuştur" (Keçeli, 2005: 331-332). İşte, Alevilik-Bektaşilik inancında yüzyıllardır uygulanan musahiplik erkânın temel gayesi de Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi "gönül birliğini yakalamak veya o koşulsuz sevgi içerisinde ben'likleri yok etmektir", talip olanların musahip olmalarındaki değişmez istikamet budur. Bu sevgi ve birliktelik gelenek içerisinde öyle derinleşmiştir ki bir deyiş örneğine sözler şöyle tesir etmiştir: "... Muhammed'i candan sev ki / Ali'ye Selman olasın..."

V. SONUÇ

Alevilik-Bektaşilik inancının temel ibadeti olan cemler, birçok yönüyle tasavvufi anlamlar taşımaktadırlar. Hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla var olan cemler,

birey ve toplum ilişkilerinde de hakem rolü görece kadar etkin olan ibadetlerin toplamından oluşmaktadır. Ferdi, tutum ve davranışların da toplumla paylaşıldığı cemler, toplumca belirlenen ahlaki normlar içerisinde yüzyıllardır yaşatılmaya devam etmektedir. Cem ibadetinin bu anlamda iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan bir ritüeller sarmalı olduğunu söyleyebiliriz. Zahiri anlamda yapılan bu ritüellerin aslında batını (içsel) bir çok anlamlar taşıdığını söylemek mümkündür. Cem ibadeti içerisinde yer alan bir çok erkânın da yine Kur’ân’i referanslı olduğunu da ayrıca belirtmemiz gerekiyor. Nur Suresinin ilgili ayetleri gereğince yakılan چراغlar (deliller), zahiri anlamda küçük bir aydınlatmayı ifade etse bile, batını (içsel) manada ise orada bulunan taliplerin kendi gönül şehirlerine yaptıkları ve nefislerini sorguya çektikleri o çetin yolda “nur” veya “ışık” olur ve talipleri aydınlığa erdirtir. Yine temsili olarak cem meydanında ‘ibriktarın’ ‘mürşide’ aldırğı sembolik ‘abdest’, orada bulunan tüm canların bedeni ve ahlaki manada kirlenmemiş ve kirlenmemiş olmalarını sembolize eder. Vücudu oluşturan bütün uzuvların bir başkasını incitmeyeceğine dair verilen sözün tekrarı niteliği taşır.

Amaç ve içeriğine göre farklı isimler alan cemlerin ortak noktası ise “rıızalık” eşliğinin oluşmasıyla yapıyor olmasıdır. Cem cemaatini oluşturanların hepsi biri birinden “razı” olmadan, orada hizmet gören pir veya mürşit cemi asla başlatmaz/başlatamaz. Çünkü “kul hakkı” ile ahirete gidilmeyeceğini bilen Alevi-Bektaşî toplumu, ahiretin bir provasını niteliğini taşıyan cemlerinde de bu hassas çizgiyi uygulamayı temel düstur edinmiştir.

Cem ibadetine dair söyleyeceğimiz bir başka önemli hususta şudur ki “Meydan Evi’nden içeri girildiği vakit, beşeri tüm kimliklerin o eşikten dışarıda bırakılması” gerçeğidir. O eşikten giren kim olursa olsun; artık ne kadın kadındır, ne de erkek erkektir. O mecliste sadece “can” vardır, o da Hak’ın huzuruna varan bir canın edebiyetle var olmak ve öyle davranmak zorundadır.

Bir makalenin sınırlarını aşmadan açıklamaya çalıştığımız ve Alevi-Bektaşî inancının temel ibadeti olan cemler; ahlaklı bireyden başlayarak, ahlaklı toplum inşaa etmek için adeta birer okul gibi hizmet vermektedir. Onun için geleneğin dilinde şu hakikat çok sık ifade edilmektedir: “Ceme ölü gelen, diri döner!” Kişi dünya yaşantısında yaptıklarının hesabını meydana döker, hakları iade eder ve üzerindeki kul

hakkından da feragat etmiş olarak o meydandan çıkar/çıkılmayı murat eder, böylece dünya kırıyla ölen teni ahlaki arınmayla (cemle) yeniden hayat bulur veya nefes alır, Cem ibadetinin bu büyük manevi boyutunu Alevi-Bektaşî toplumu bugünlere kadar taşıyabilmiştir.

KAYNAKÇA

ALTINOK, Baki Yaşa (2012). *Alevilik - Hacı Bektaş Veli - Bektaşilik*. Ankara: Ahi Yayıncılık.

ATALAY, Ali Adil (2011). *İmam Cafer-î Sâdik Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.

BOZKUŞ, Metin (2006). *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

BİRDOĞAN, Nejat (2013). *Alevilik: Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

ERASLAN, Kemal (1995). "Ahmed-i Yesevi". *Erdem Dergisi (Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı)*, Cilt 7, Sayı 21. ss.799- 819. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ER, Piri (1997). "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı". İstanbul: *Cem Dergisi*. Yıl 7, Sayı 67, ss. 53-55, s.54.

ER, Piri (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.

ERÖZ, Mehmet (2014). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KAYA, Ali (2012). *Alevilik ve Dersim Üzerine Seçme Yazular*. İstanbul: Yaz Yayınları.

KEÇELİ, Şakir (2005). "Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi". Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt II, ss. 322-336.

KELEŞ, Ali (2008). “Ortak Kimlik ve Müzik / 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı”. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

KORKMAZ, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.

KORKMAZ, Esat (2008a). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.

KORKMAZ, Esat (2008b). *Kırklar Cemi*. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (1992). “Bektaşîlik”. *TDVİA*. Cilt 5, ss. 373-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (2013). *Kur’ân-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

ŞENER, Cemal (1990). *Alevilik Olayı (Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi)*. İstanbul: Ant Yayınları.

TEKİN, Nergishan (2011). *Türklük ve Alevilik-Bektaşîlik*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2006). *Alevi Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

ULUÇAY, Ömer (1993). *Toplu İbadet / Cem Erkânı*. Adana: Hakan Ofset.

UĞURLU, Ali Rıza (2009). *Âşk-ı Muhabbet*. İstanbul: Seçil Ofset.

YAMAN, Mehmet (2013a). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkân-*. İstanbul: Demos Yayınları.

YAMAN, Mehmet (2013b). *Buyruk*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.

YAMAN, Ali (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.

YAZICI, Mehmet (2014). *Alevilik -Alevi Deyişlerinin ve Gülbânklarının Sosyolojik Analizi-*. İstanbul: Çıra Yayınları.

YILMAZ, Hüseyin (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu*. Sivas: Asitan Yayıncılık.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)

Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN DİN ALGISI* (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği)

Doç Dr. Hasan YAVUZER¹

Mukadder Erdem²

Ümran Açıkgöz³

Özet

İnsan ömrü çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi safhaları içermektedir. Her bir safhanın da kendisine özgü özellikleri vardır. Toplum içerisinde önemli bir oranı teşkil eden gençler ise ülkelerin ve toplumların geleceğini temsil etmekte, toplumun değerleri onlara emanet edilmektedir. Bu bağlamda küreselleşen dünyada üniversite gençliğinin dini algılarının tespiti önem arz etmektedir. Bu çalışmada 2017-2018 eğitim öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi merkez yerleşkesinde eğitimlerine devam eden 18-30 yaş aralığındaki gençlerin İslamiyet ekseninde din algıları ile dini tutum ve eğilimleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi merkez yerleşkesinde ön lisans, lisans ve lisansüstü programlarında eğitimlerine devam eden 350 öğrenciye tesadüfi örnekleme ile anket uygulanmıştır. Katılımcıların %55,1'i kadın, %44,9'u erkeklerden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi gençliğinin büyük oranda dini hassasiyet sahibi olduğu, inanç, ibadet ve ahlak konusunda dini değerlere önem verdikleri, sosyal hayatlarında da bu değerlerin önemli bir yer tuttuğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Genç, Gençlik, Din, Nevşehir, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

---

*Bu çalışma 20-22 Eylül 2018 tarihlerinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ev sahipliğinde Nevşehir'de düzenlenen 2. Uluslararası İpek Yolu Sempozyumunda sunulan bildirinin güncellenmesiyle oluşturulmuştur.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi/ Bölüm Başkanı (hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr)

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, (mkddr_ordek@hotmail.com)

³ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, (acikgozumran94@gmail.com)

RELIGIOUS PERCEPTION OF UNIVERSITY STUDENTS (NevşehirHacıBektaşVeli University Case)

Abstract

Human life can be divided into phases as childhood, youth and elderliness. And each phase has its own distinctive features. Youth who constitute a significant proportion in society represents future of the societies and countries; their values are entrusted to them. In this context, it is important to determine the religious perception of the university students in globalizing World. This study conducted on the students between the age of 18 and 30 who studied in NevşehirHacıBektaşVeli University in 2017-2018 academic year tried to identify their religious perception along with their religious attitude and tendency within Islam.

In this field study, interviews were done with random sampling and applied 350 participants who are in associate degree program, undergraduate and graduate students. 55,1% of the participants is women while 44,9 % is men. As a result, it is concluded that the students of NevşehirHacıBektaşVeli University have religious perception to a large extend, attach importance to religious values about belief, worship and morality and these religious values take an important place in their social life.

Key Words: Young, Youth, Religion, Nevşehir, NevşehirHacıBektaşVeli University

GİRİŞ

Tüm canlılar gibi insanlar da yaşam ve ölüm arasında birtakım evrelerden geçerler. Bu evreler çocukluk, gençlik ve yaşlılık olarak üç ana evrede sınıflandırıldığı gibi bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Böylesi bir sınıflamaya tabi tutarken öncelikli ölçüt kronolojik sıralama yani yaş olmaktadır. İnsanın geçirmiş olduğu her bir evre ya da dönemin kendisine özgü özellikleri, güzellikleri ve zorlukları vardır. Bu evreler içinde insanın hayat sürecinin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutu ile önemli bir dönemini içeren gençlik dönemi, insanın bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmesinin ve kişiliğinin oluşmasında hassas bir dönemi ihtiva etmektedir (akt. Beşirli, 2013, 21).

Genç, buluşa erme ile başlayan fizyolojik ve biyolojik değişmeyi içeren bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan bir yaş dönemi ve bu dönemin tüm özelliklerini gösteren bir kişidir (Doğan, 2009, 499). Genç ve gençlik kelimesi ergen ve ergenlik yerine de kullanılmaktadır. Gençlik ya da ergenlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında kalan bir ara dönemdir. Milli Eğitim Bakanlığınagöre 12 ile 24, UNESCO'nun tanımına göre 15-25, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün tanımına göre 12-25 yaşları arasında kalan kesim genç olarak adlandırılmaktadır (Gündüz, 2014, 1). Bu yaş aralıklarındaki döneme gençlik dönemindenmektedir. Gençlik; ilim, irfan, sanat ve mesleğin öğrenildiği, evlenip yuva kurmanın gerçekleştiği, bireylerin kimlik arayışına girdikleri ve bir nevi kendilerini bulmak için çabaladıkları dönemdir. Dini sorumlulukların da başladığı gençlik; bireyin ileride bulunmak istediği konuma dair hedefler belirleyip bu yönde çaba göstermeye başladığı ve gösterdiği dönemdir. Gençlik dönemine delikanlılık dönemi de denmektedir. Çünkü bu dönem insanın kanının deli deli aktığı, kendisini ve davranışlarını kontrolünün zorlaştığı, cinsellik dürtülerinin uyandığı, karşı cins yöneldiği, bir bakıma da anlam ve kimlik arayışına koyulduğu dönemdir. Bunlara ilave olarak bu döneminin bir başka özelliği ise kafa karışıklığı, çabuk sıkılma, odaklanamama, istikrarsızlık gibi olumsuzlukların en çok yaşandığı bir dönem olmasıdır.

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere gençlik, insanoğlunun en hareketli, en heyecanlı, en güçlü, en verimli ve en zor dönemidir. Bu dönemde insanoğlu hayatında hiçbir dönemde olmadığı bir enerjiye sahip olur. Bunun kontrolünde zorluklar yaşanır. Böyle bir dönemde bir gencin bir dine kendini adanması, o dinin vereceği yasakları kabul etmesi ve hayatını ona göre düzenlemesinin bir takım zorlukları vardır.

Tüm bunlara rağmen toplum içerisinde önemli bir oranı teşkil eden gençler ülkelerin ve toplumların geleceğini temsil etmekte, toplumun değerleri onlara emanet edilmektedir.

Gençlik, yaş sınıflandırmasında bir kategoriye ifade etmesinin yanı sıra sosyolojik düzlemde de ele alınması gereken önemli konulardan biridir. Çünkü yaşa göre yapılan gençlik tanımlarından başka bir de toplumsal rol ve beklentilere göre yani sosyolojik açıdan bir genç tanımlaması ve gençliğe bakış vardır. Gençlik; çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi görevi görür (Lüksülü, 2009, 10). Hangi toplum içsüz edilirse edilsin, gençlik her zaman bir değer olarak kabul görmüştür. Aile Araştırma Kurumu'nun Türkiye'de yaptırdığı araştırmaya göre de gençlik, toplumların kalkınma ve gelişme potansiyelinin en önemli unsuru olmuştur (1997, 3). Bulduğu yaş itibarıyla fiziksel ve psiko-sosyal açıdan da dinamizmi ifade eden genç her açıdan aktif bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle bireylerin ve toplumun kendisinden beklentisi de bu doğrultuda yükselmektedir.

Din ve toplum tarafından kendilerine yüklenen ve kendilerinden beklenen birtakım rol ve sorumlulukların önemli bir kısmı da gençlik döneminde devreye girer. Bu yüzden gençlik; sosyal hayatta olduğu gibi dini literatürde de sıklıkla vurgulanan bir olgudur.

Din ise insanlık kadar eski, aynı zamanda toplumların vazgeçemediği temel kurumlarından bir tanesidir. Dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını ifade etmektedir (Hökelekli, 2010,31). “Günlük dilde din ile dindarlık kelimeleri benzer hatta aynı anlamlarda görülse de din, inananın uyması gereken kurallar bütünü ise dindarlık, bu kuralların kişiler üzerinde somutlaşması, bir yaşam tarzına dönüşmesidir. Çünkü bir olgu olarak dindarlık salt yaşantı boyutu olan sosyal yönü değil; aynı zamanda kişinin bireysel yönünü de etkileyen psikolojik boyutunu da kapsar mahiyettedir” (Işık, 2018,26). Buradan hareketle dindarlığın günlük yaşam içerisinde dinin inanç, ibadet ve ahlak kurallarının davranış ve düşüncelere yansımaları olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kişide bu yansımaları görebilmek için çocukluk döneminde dinin inanç, ibadet ve ahlaki kurallarının çocuklara iyi öğretilmesi, bunların hayata tatbiki konusunda da kendilerine yardımcı olunması önem arz etmektedir. Onları dini bilen, seven ve gereklerini yerine getiren biri olarak yetiştirme konusu da yine önem arz eden konulardır. Aksi takdirde din eğitimi almayan, dini pratikleri yerine getirerek büyümeyen bir çocuğun gençlik döneminde dini pratikleri yerine getirmesi zor olacak ve yapması gereken görevleri çeşitli bahaneler ile geçiştirmeye çalışacaktır. Örneğin kışın soğukta abdest almak istemeyecek, dışarıda olduğunda namaz kılmayacak, yazın sıcak günlerinde oruç tutmayacaktır. Ya da arkadaşları ile birlikte eğlenirken namaz vakti gelip geçecek ama bu durum onu rahatsız etmeyecektir. Haramlardan sakınma konusunda da benzer mazeretler ile dinin yasakları çiğnenebilecektir. Bu nedenle bir gencin bir din ya da ideolojiyi tam olarak yaşayabilmesi ve ona tam olarak faydalı olabilmesi için öncelikle o din ya da ideolojiyi benimsemesi, kurallarını bilmesi ve onları yerine getirmek için fedakarlıkta bulunması gerekir.

Pek çok özelliği bulunan ve toplumda önemli bir kesimi oluşturan gençler dinlerin daima ilgi odağında olmuştur. Gençlik döneminde kazanılan dini bilgi, ahlak ve dini yaşantı hayatın daha sonraki bölümlerini de etkilemektedir. Üniversite gençliği ise dini bilgi ve yaşantı bakımından belli birikimleri olan gruptur. Buldukları ortam ise diğer alanlarda olduğu gibi dinin inanç, ibadet ve ahlak anlayışlarını da etkilemekte, olumlu ve olumsuz pek çok gelişmelere sebep olmaktadır.

Araştırmanın Amacı; Diğer temel kurumlarda olduğu gibi din kurumu da genç ve gençlik üzerinde özellikle durmuştur. Bu nedenle toplumda önemli bir kesimi oluşturan gençler dinlerin daima ilgi odağında olmuştur. Toplumda mevcut olan din ve din algısı ise gençlerin dini inanç ve dindarlık boyutunu etkilemiş ve hala etkilemektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüz toplumlarının dini yaşayış şekillerinde çağın dinamiklerine paralel olarak değişmektedir. Araştırmamızın temel amacını değişen din algısının ve dindarlığın üniversite gençliği özelinde meydana getirdiği dönüşümlerin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda inanç, ibadet ve ahlak boyutlarıyla gençlerin din algısını araştırmak hedeflenmektedir.

Önem; İnsanoğlunun en hareketli, en heyecanlı, en güçlü ve en verimli dönemi olan gençlik dönemi aynı zamanda delikanlılık dönemi demektir. Bu dönem insanın kanının deli aktığı, karşı cinse yöneldiği, cinsellik dürtülerinin uyandığı, anlam ve kimlik arayışına koyulduğu dönemdir. Bu dönem kafa karışıklığı, çabuk sıkılma, odaklanamama ve

istikrarsızlık gibi olumsuz yönleri i çerisinde barındıran bir dönemdir. Böyle bir dönemde bir gencin bir dine kendini adanması, o dinin vereceği yasakları kabul etmesi ve hayatını ona göre düzenlemesinin bir takım zorlukları vardır.

Bir gencin bu zorlukları aşabilmesi o dine tam olarak inanması, yeterli dini bilgiye sahip olarak o dinin mesajlarını anlaması ve dinin kendisinden beklentileri bilmesine, ortamın da ona müsait olmasına bağlıdır. Oysa günümüzde hemen hemen pek çok gencin zihni zararlı alışkanlıklarla ve eğlence kültürü ile dolup taşmakta, kendisini meşgul eden pek çok şey bulunmaktadır. Böyle bir ortamdakin, dini değerler ve dini görevlerin gençler tarafından çok önemsenmediği ve bu gibi konuların gençlerin aklına pek gelmediği şeklinde toplumda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Söylentilerden yola çıkmak yerine sosyolojik açıdan toplumun önemli bir kesimini oluşturan gençlerin İslam dini, onun emir ve yasakları başta olmak üzere din bilgisinin ve din algısının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Gelecekte toplumun liderleri olabilecek ve topluma yön verecek üniversite gençliğinin din algısını belirlemek ise daha da önem arz etmektedir. Tarihi ve turistik özellikleriyle bilinen ve yurdun dört bir yanından olduğu gibi yurt dışından da öğrencilerin eğitim gördüğü Kapadokya bölgesindeki Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesindeki heterojen bir görünüm arz eden gençlerin din, inanç, ibadet ve ahlaki değerler hakkındaki bilgi ve yaşam tarzlarının araştırılması çalışmaya başka bir önem katacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi; Araştırmada örneklemeimizi oluşturan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi merkez kampüsündeki öğrencilere anket uygulanmış, öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda gençlerin dini algı, bilgi ve eğilimleri ölçülmüştür. Çalışmada olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türü olan nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından uygulanan anket metodu ile toplanmıştır.

İki boyuttan oluşan anket çalışmasının ilk kısmında inanç ile ilgili sorulara katılma durumu göz önünde bulundurularak üçlü likert (katılıyorum/katılmıyorum/kararsızım) kullanılmıştır. İkinci kısımda genel olarak ibadetlerin (gözlenme/tekrarlanma düzeyi/frekans/sıklığı) belirlemek için üçlü likert (sık sık-bazen-hiçbir zaman) kullanılmıştır. Olasılıklı örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme yöntemi ile katılımcılara ulaşılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25 Nicel Veri Analiz Programı ile analiz edilmiştir.

Sınır; 2017-2018 eğitim öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi merkez yerleşkesinde önlisans, lisans ve lisansüstü programlarında eğitimlerine devam eden öğrenciler araştırma evrenimiz olmuştur. 350 öğrenciye tesadüfi örnekleme ile anket uygulanmıştır. Katılımcıların %55,1'i kadın, %44,9'u erkeklerden oluşmaktadır.

Örnekleme Grubumuzun Genel Özellikleri ve Bulgular

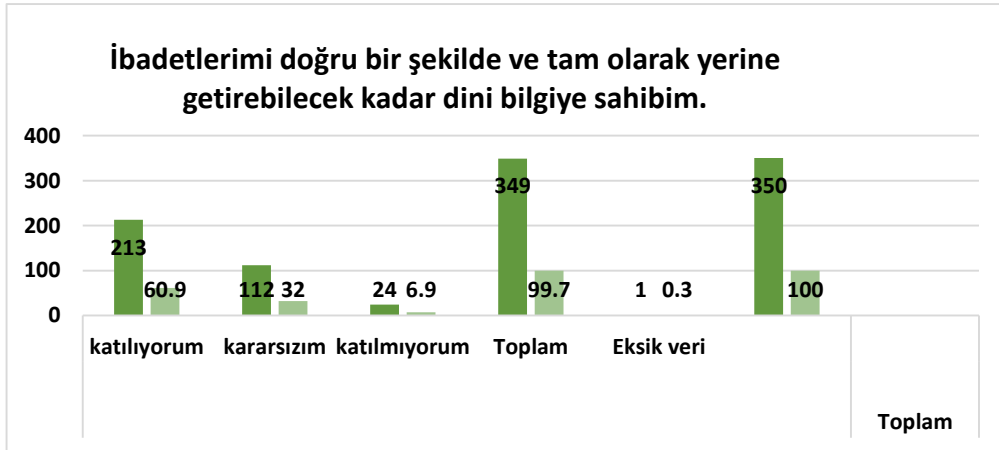
Örnekleme grubumuzu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin merkez kampüsündeki öğrenciler oluşturmaktadır. Anketimiz toplamda 350 kişiye uygulanmıştır. Anketimize katılanların % 55,1'i kadın ve %44,9'u erkektir. Katılımcıların %4,3'ü önlisans, %91,1'i lisans, %4,6'sı ise lisansüstü programlarda eğitime devam etmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları %90,6 oranında 18-23 yaş, %9,4 oranında 24-30 yaş olarak belirlenmiştir. Örnekleme grubumuzdaki katılımcıların %2,3'ü evli, %97,7'si

bekârdır. Katılımcıların aylık gelirleri %56,6'sı 0-500 arasında, %25,1'i 501-1000 arasında, %16,0'ı ise 1001 ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların %2,3'ü ise gelir durumunu belirtmemiştir. Öğrencilere uygulanan ankette sorulara verilen cevaplar şöyle olmuştur.

Allah'ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyorum.⁴

	Sıklık	Y üzde	Ge çerli Y üzde	Toplam Y üzde
Katılıyorum	337	96,3	96,8	96,8
Kararsızım	5	1,4	1,4	98,3
Katılmıyorum	6	1,7	1,7	100,0
Toplam	348	99,4	100,0	
Cevapsız	2	,6		
Toplam	350	100,0		

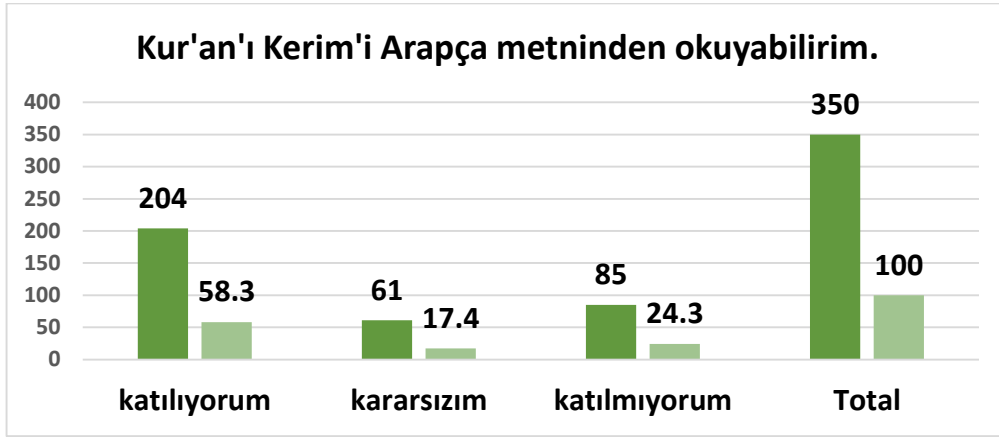
Ölçeğimizin ilk sorusu olan “Allah'ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyorum” ifadesine %96.3 gibi bir oran yani 337 kişi katılıyorum cevabını verirken %1.4'lük dilim kararsızım, %1.7 ise katılmıyorum cevabı vermiştir. Katılımcıların %0,6'sı önermeyi cevaplamamıştır. Geçerli cevaplardan üniversite gençliğinin %96.8 gibi yüksek bir oranda Allah'ın varlığı ve birliğine inandığı görülmekte, gençler arasında Allah'a iman konusunda ciddi bir problem olmadığı anlaşılmaktadır.

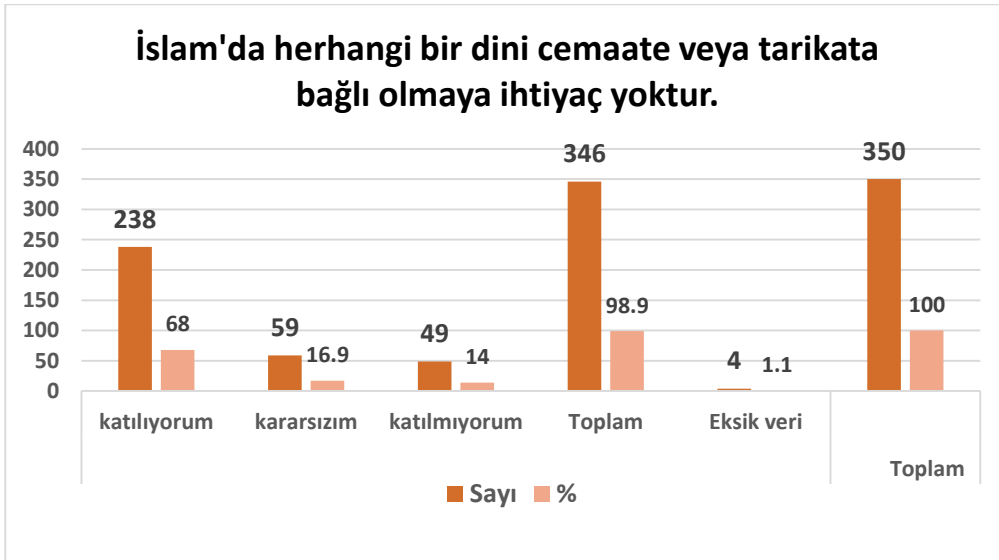
“İbadetlerimi doğru bir şekilde ve tam olarak yerine getirebilecek kadar dini bilgiye sahibim” önermesi gençlerin kendilerini bir öz değerlendirmeye tabi tutması açısından önem taşımaktadır. % 60.9 gibi bir oran katılıyorum cevabını verirken % 32.0 oranında kararsızım, % 6.9'u ise katılmıyorum cevabını vermiştir. % 60.9'a tekabül eden 213 kişi sahip olduğu bilgilerin kendilerine yeteceğini düşünmekte, %32.0 dini bilgisi olmakla beraber bunun yeterliliği konusunda tereddüdü bulunmaktadır.% 6.9'u ise ibadetlerini tam ve doğru olarak

⁴“Kulat, M. A. (2017). Türkiye’ de toplumun dine ve dini değerlere bakışı. Ankara: MAK Danışmanlık” adlı çalışmada da aynı soru bulunmaktadır.

yapabilecek yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %0,3'ü bu soruyu cevaplamamıştır.

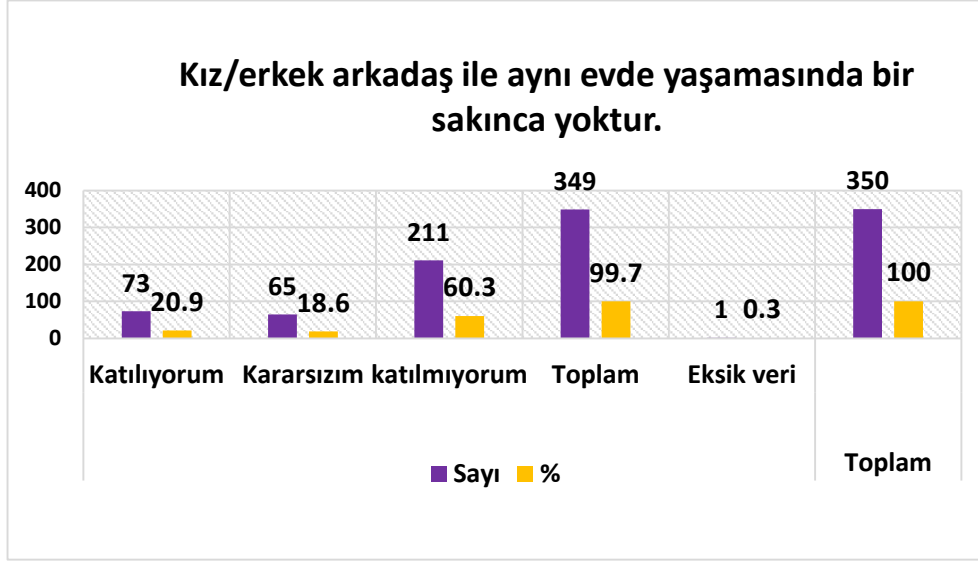
“Kur'an'ı Kerim'i Arapça metninden okuyabilirim”⁵ ifadesi ile gençlerin kutsal kitaplarını indirilmiş olduğu dil üzerinden okuyup okuyamadıklarına dair bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. % 58.3'ü katılıyorum, % 17.4'ü kararsızım, % 24.3'ü ise katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu rakamlara göre 350 kişiden %58.3'e tekabül eden 204'ü Kur'an'ı Kerim'i Arapça metninden okuyabildiğini ifade ederken %17.4'e tekabül eden 146 kişi kararsız olduğunu ifade etmiştir. %17.4 kararsızım cevabı Kur'an'ı Kerimi Arapça metninden okuyabildiğini ancak doğru okuyup okuyamadığı konusunda tereddütlerinin olduğu ya da iyi okuyamadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Kur'an Kerimi orijinal metninden okuyamadığını beyan edenler ise %24.3 olarak belirlenmiştir.

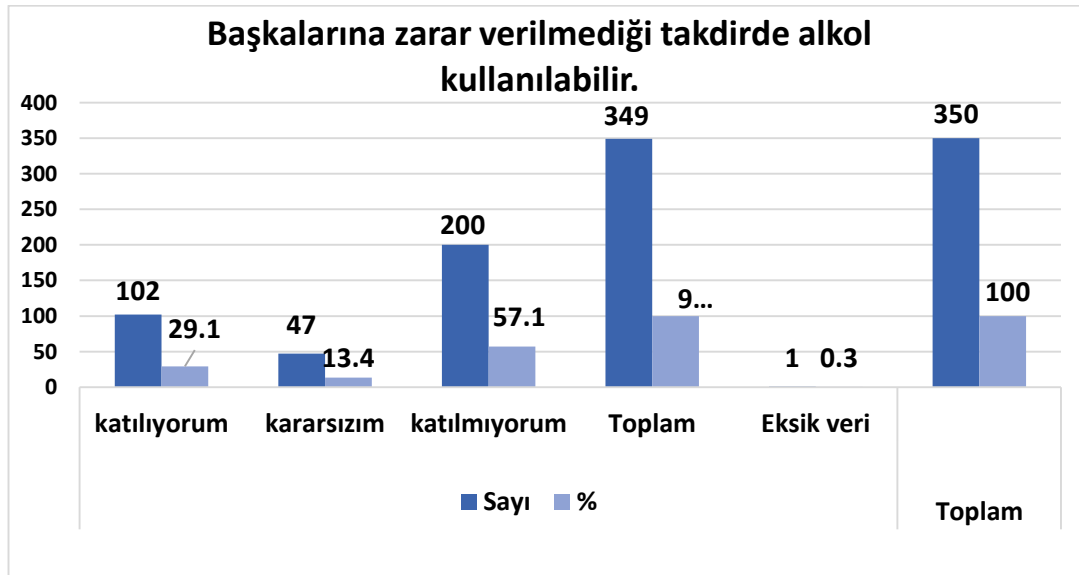
Bu soru ile katılımcıların cemaat veya tarikatlara bakış açıları ortaya çıkarılmak istenmiştir. %68.0 cemaat veya tarikata bağlanmaya gerek olmadığını düşünürken %16.9'ü kararsız olduğunu ifade etmiştir. %14.0 ise cemaat veya tarikata bağlılığa gerek olduğu görüşünü paylaşmıştır. Yüksek oranda olumsuz cevabın çıkması toplumumuzun

⁵“Kulat, M. A. (2017). Türkiye’ de toplumun dine ve dini değerlere bakışı. Ankara: MAK Danışmanlık” adlı çalışmada da aynı soru bulunmaktadır.

içinde bulunduğu durum ile de ilişkilendirilebileceği değerlendirilmiştir. İslam’da herhangi bir cemaat veya tarikata bağlanmaya gerek olmadığını düşünenlerin %68 gibi yüksek bir oranda çıkmasında 15 Temmuz 2016 da gerçekleşen darbe ve bu darbeyi gerçekleştiren FETÖ örgütünün bir cemaat yapılanması şeklinde ortaya çıktığı ve geliştiğinden yola çıkarak verilen tepkilerin de etkin olduğu değerlendirilmektedir.

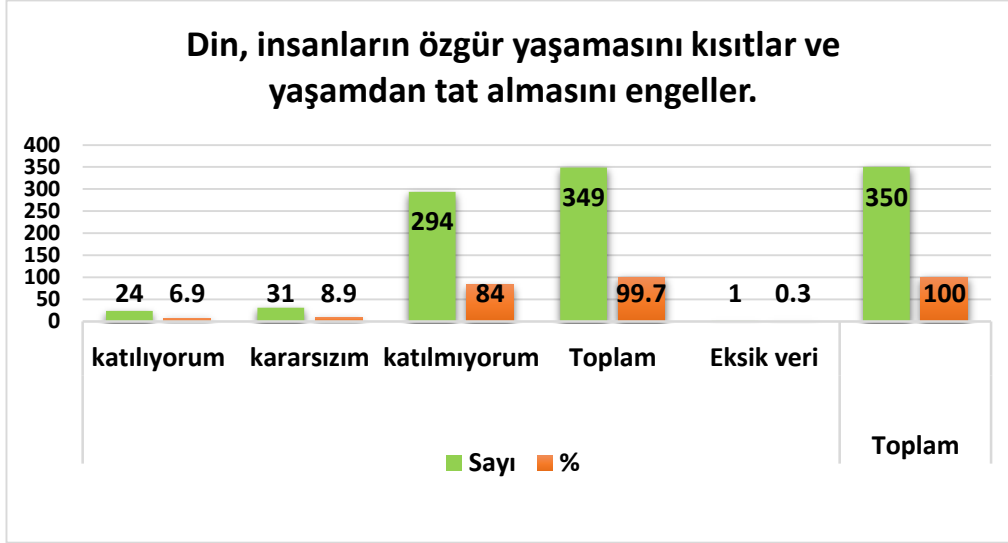

Üniversite gençlerine kız ve erkek arkadaşların aynı evde yaşamasına ne tepki verdiklerini görmek ve bu konudaki düşüncelerini belirlemek adına bu soru yöneltilmiştir. %60.3’ü gibi yüksek bir oranda katılımcı bu fikre katılmadığını, kız erkek arkadaşın aynı evde kalmasını doğru bulmadığını beyan etmiştir. %20.9’u birlikte kalınmasında bir sakınca görmediğini ifade etmiştir. %18.6’sı kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %0,3’ü ise bu soruyu cevaplamamıştır.

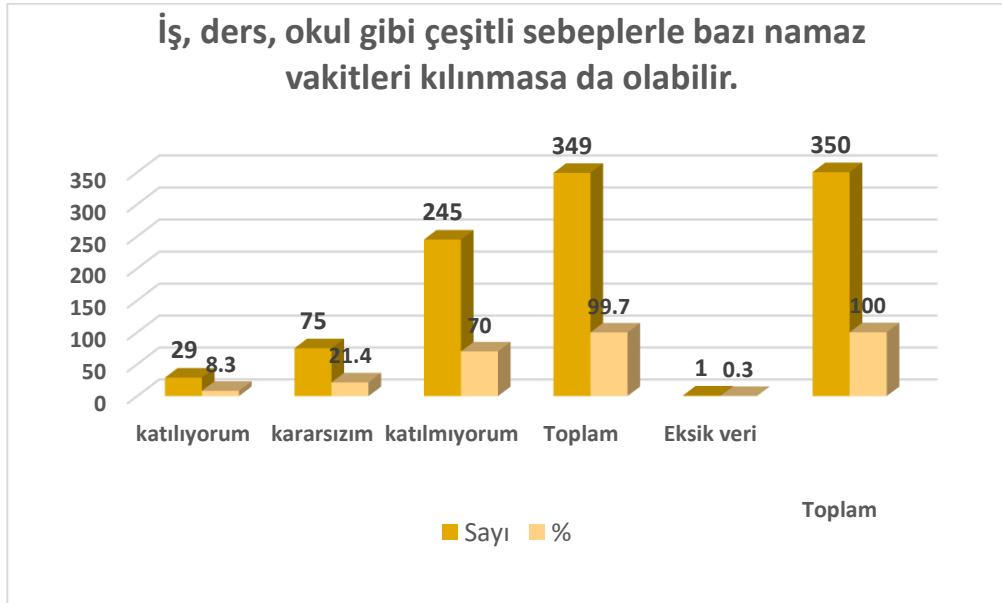

Gençlerin alkol kullanımını din kuralları bağlamında değerlendirmesi amacıyla bu soru yöneltilmiştir. “Başkalarına zarar verilmediği takdirde alkol kullanılabilir” ifadesine %29,1’i katılıyorum, kimseye zararı yoksa kullanılabilir derken, %13,4 kararsız

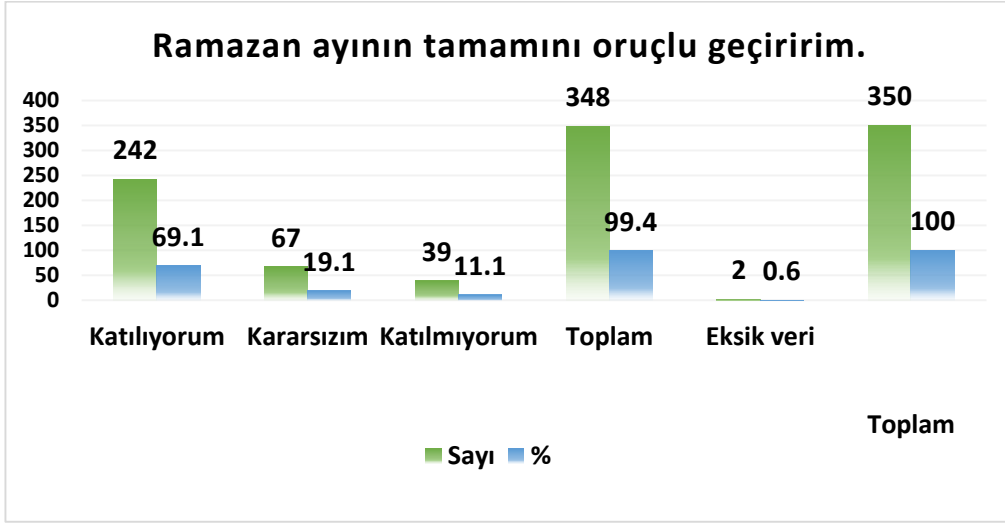
olduğunu ifade etmiştir. Geri kalan %57,1'i katılmıyorum diyerek dinen haram olduğu kesin olarak bildirilen bir konuda herhangi bir şart aramanın doğru olmadığını belirtmiştir. Belki de dini bilgisinin yetersizliğinden kaynaklandığı için kararsız kalanları da dahil ettiğimizde %70,4 gibi yüksek bir oran başkalarına zarar verilmediği takdirde alkol kullanılabileceği görüşüne katılmamaktadır. Katılımcıların %0,3'ü soruyu cevaplamamıştır.

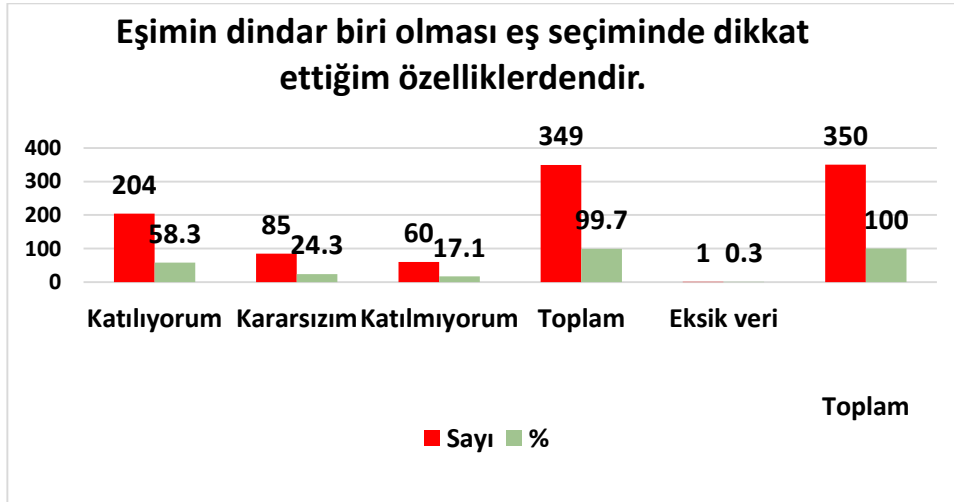
Kuralların ve sınırlamaların en çok zorladığı yaş grubu belki de gençlerdir. Bu soru gençlerin bu konudaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla yöneltmiştir. Din kurallarının yaşamın tadını almanın önünde bir engel olup olmadığının sorgulandığı bu soruya gençler %84,0 gibi yüksek bir oranla katılmıyorum cevabını vermiştir. %8,9'u kararsız olduğunu ifade ederken %6,9'luk kısım dini kuralların özgür yaşamayı kısıtladığını belirtmiştir. Katılımcıların %0,3'ü önermeyi cevaplamamıştır.

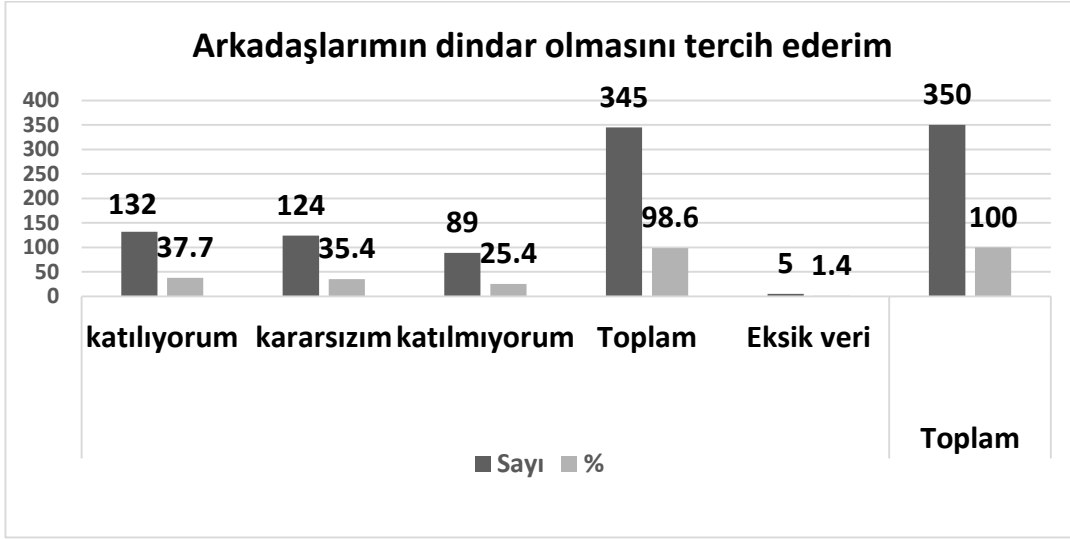
İş, ders, okul gibi çeşitli sebeplerle bazı namazlar kılınmasa da olur şeklindeki bir soruya öğrencilerin %70'i katılmadığını belirtmiş, katılanlar %8,3 olmuştur.

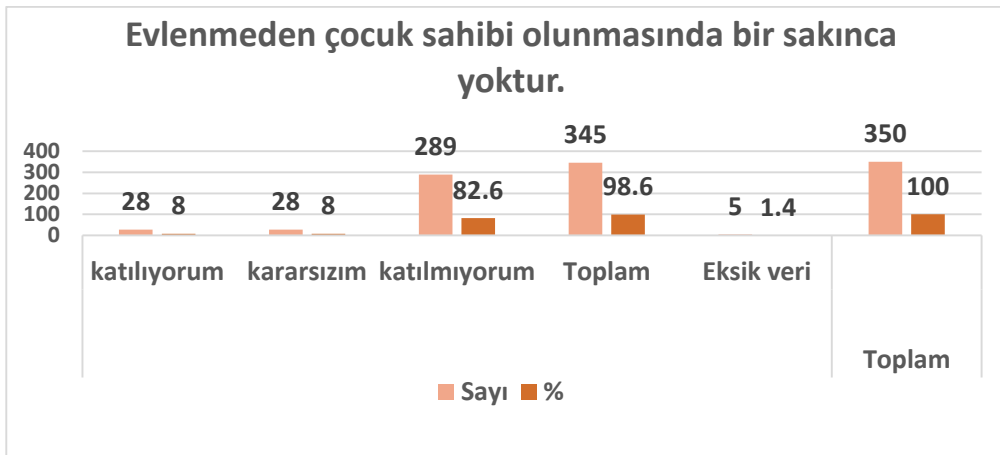
Farz ibadetlerden bir diğeri olan Ramazan Ayı orucunu katılımcıların yerine getirme oranını görmek amacıyla sorulan bu soruya %69,1'i Ramazan Ayı'nın tamamını oruçlu geçirdiğini ifade etmiştir. %19,1'i kararsızım seçeneğini işaretlemiş, %11,1'i ise katılmıyorum diyerek tamamını oruçlu geçirmediğini ifade etmiştir. Kararsız olanların tamamı olmasa da ramazan ayında orucun bir kısmını tuttıkları değerlendirildiğinde gençlerin ramazan orucuna büyük önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Sorudaki katılmıyorum diyen %11.1hiç oruç tutmayanlar olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların %0,6'sı önermeyi cevaplamamıştır.

Eşimin dindar olması eş seçiminde dikkat ettiğim özelliklerdendir sorumuza katılımcılar %58,3 gibi bir oranla katılıyorum cevabını vermiştir. %24,3 gibi bir oran bu konuda kararsız kalırken, %17,1 katılmıyorum cevabı vermiştir. Katılımcıların %0,3'ü soruyu cevaplamamıştır. Veriler gençlerin eş seçiminde dindarlık konusuna önem verdiğini ortaya koymaktadır. Eş seçiminde eşinin dindar olmasının kendisi için önemli olmadığını dile getirenler sadece %17,1 olarak belirlenmiştir.

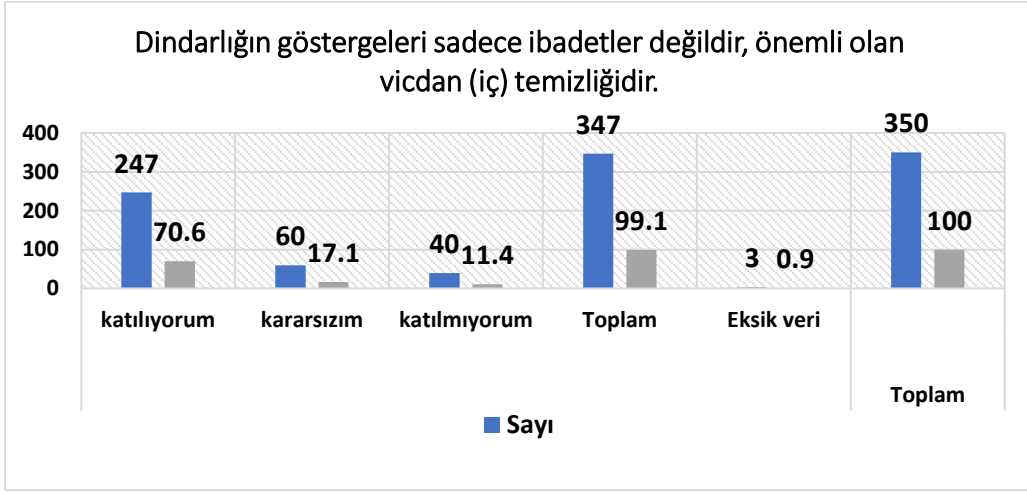

“Arkadaşlarımın dindar olmasını tercih ederim” önermesine verilen cevaplar neredeyse eşit olarak dağılan bir oranlama oluşturmuştur. %37,7 katılıyorum , %35,4 kararsızım, %25,4 katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu oranlama doğrultusunda gençlerin arkadaş seçiminde dindarlığı kuvvetli bir tercih nedeni olarak kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Arkadaş seçiminde dindarlık eş seçiminden daha az etkileyici olarak düşünülmüştür. Katılımcıların %1,4’ü önermeyi cevaplamamıştır.

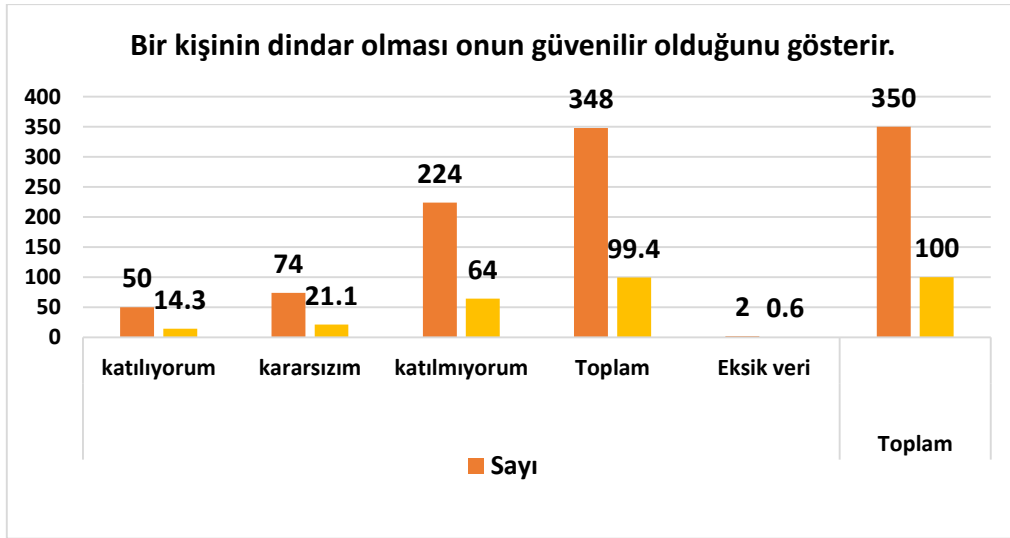

Katılımcıların % 82,6 gibi yüksek bir oranı “Evlenmeden çocuk sahibi olunmasında bir sakınca yoktur” önermesine katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu cevaplar gençlerin evlilik kurumunun hassasiyetini ve bununla birlikte toplumsal değerlere bağlılıklarını göstermektedir. Katılımcılardan kararsızım ve katılmıyorum diyenlerin oranı %8,0 ile aynı olmuştur. Katılımcıların %1,9’u önermeyi cevaplamamıştır.

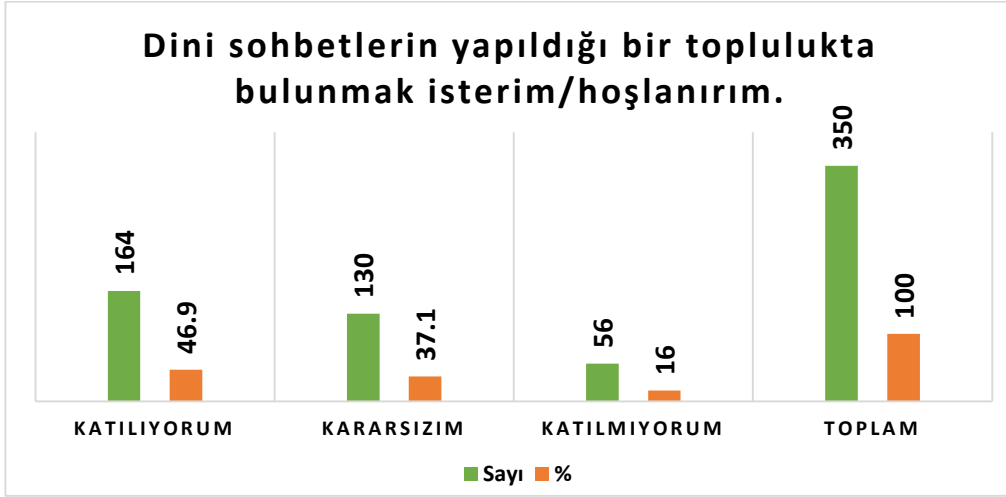

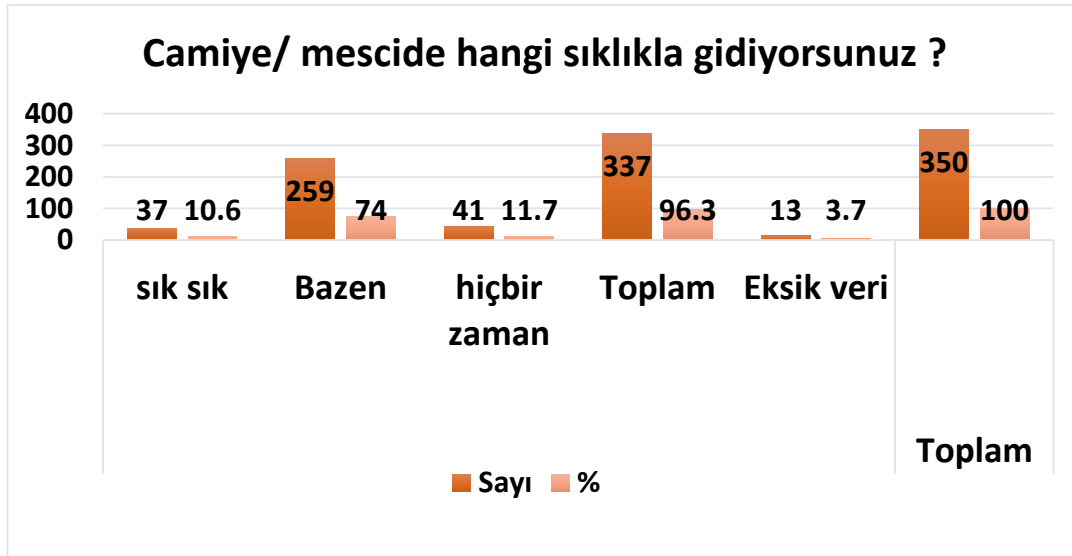
Dindarlığın göstergeleri sadece ibadetler değildir, önemli olan vicdan (iç) temizliğidir. Bu önermeye verilen cevaplar %70,6 oranında katılıyorum, %17,1 kararsızım, %11,4 ise katılmıyorum şeklindedir. Katılımcıların %0,9 u önermeyi cevaplamamıştır. Gençler dindarlığın göstergeleri arasında yer alan ibadetin kişiyi olgunlaştırması gerektiğini dile getirmekte, bu olgunluğu kazandırmayan ibadetin yeterli olmadığı görüşünü savunmaktadır. Bu doğrultuda dindar olmanın yalnızca ibadetlerle sınırlandırılmadığı ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılar "Bir kişinin dindar olması onun güvenilir olduğunu gösterir" önermesine %64,0 oranında katılmıyorum cevabı vererek güvenilir olmanın dindar olmakla eşdeğer olmadığını belirtmişlerdir. %21,1 kararsızım cevabını verirken sadece %14,3 oranında katılıyorum diyerek dindar olanın güvenilir olduğu fikrini kabul etmiştir. Katılımcıların %0,6'sı soruya cevap vermemiştir. Bu soruya verilen cevaplar çok dikkat çekici bulunmuş, katılımcıların %64'ü dindar insanlara güvenmediğini belirtirken bu konuda kararsız olanlarla beraber oran %85,1'e yükselmekte, dindarlar ve dindar geçinenler adına düşündürücü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

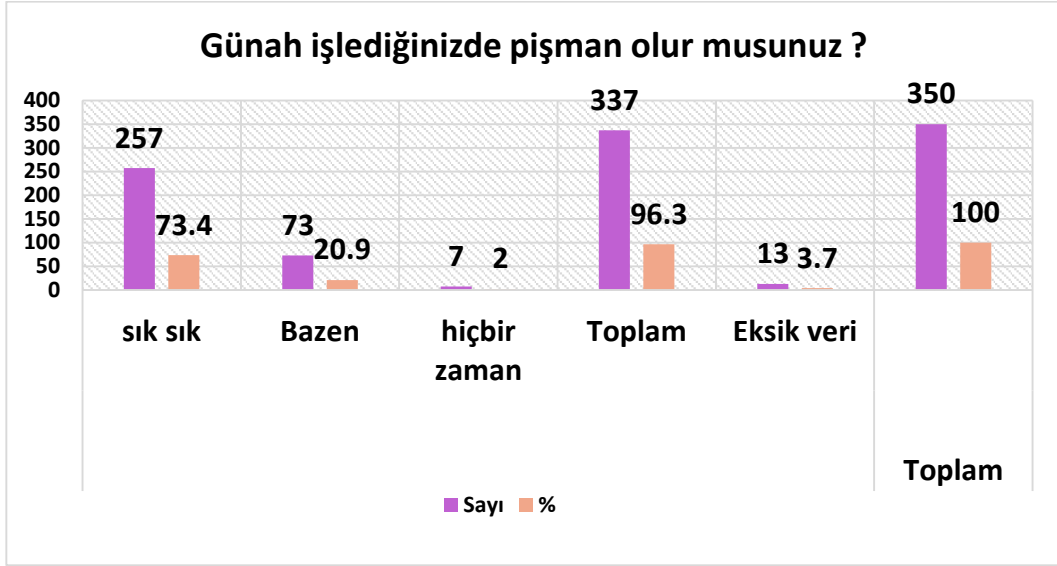

Dini sohbetlerin yapıldığı bir toplulukta bulunmak isterim/hoşlanırım önermesine katılımcıların %46,9 oranında katılıyorum yanıtı verirken %37,1 oranında kararsızım ve %16,0 oranında da katılmıyorum cevabını vermiştir. Gençlerin kararsızım cevabındaki %37,1 oranının 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında yaşanan cemaat vs. gibi yapılanmalardan etkilendikleri ihtimalini kuvvetlendirmekte olduğu değerlendirilmektedir.

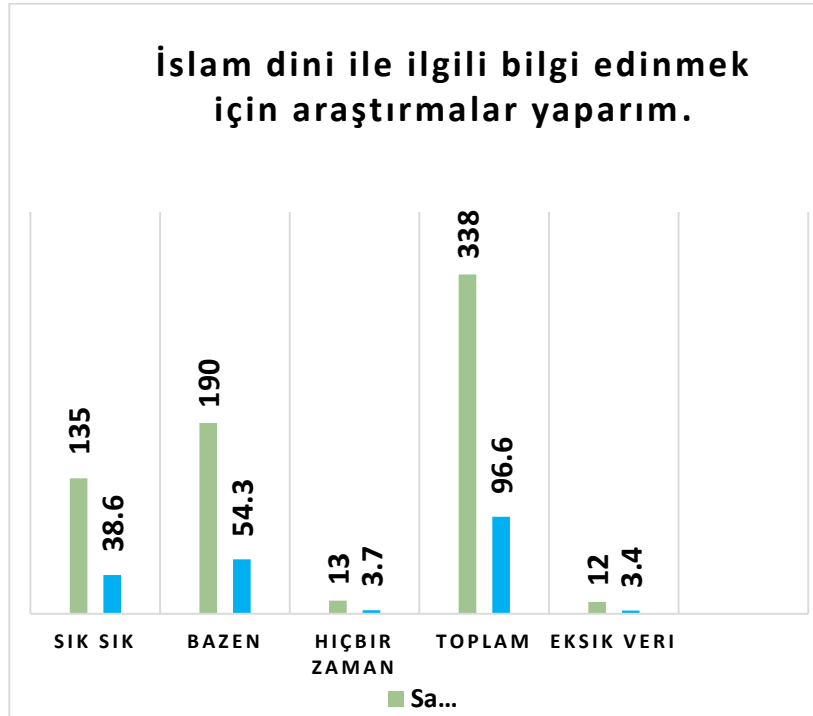

“Camiye/ mescide hangi sıklıkla gidiyorsunuz?”⁶ sorusuna katılımcıların %11,7’si hiçbir zaman gitmediğini belirtmiştir. %10,6’sı sık sık, %74 bazen cevabını vermiştir. %3,7’si bu soruya cevap vermemiştir. Camiye bazen gidenlerle sık sık gidenlerin toplamı %84.6 gibi yüksek bir orana tekabül etmektedir.

⁶“Kulat, M. A. (2017). Türkiye’ de toplumun dine ve dini değerlere bakışı. Ankara: MAK Danışmanlık” adlı çalışmada da aynı soru bulunmaktadır.

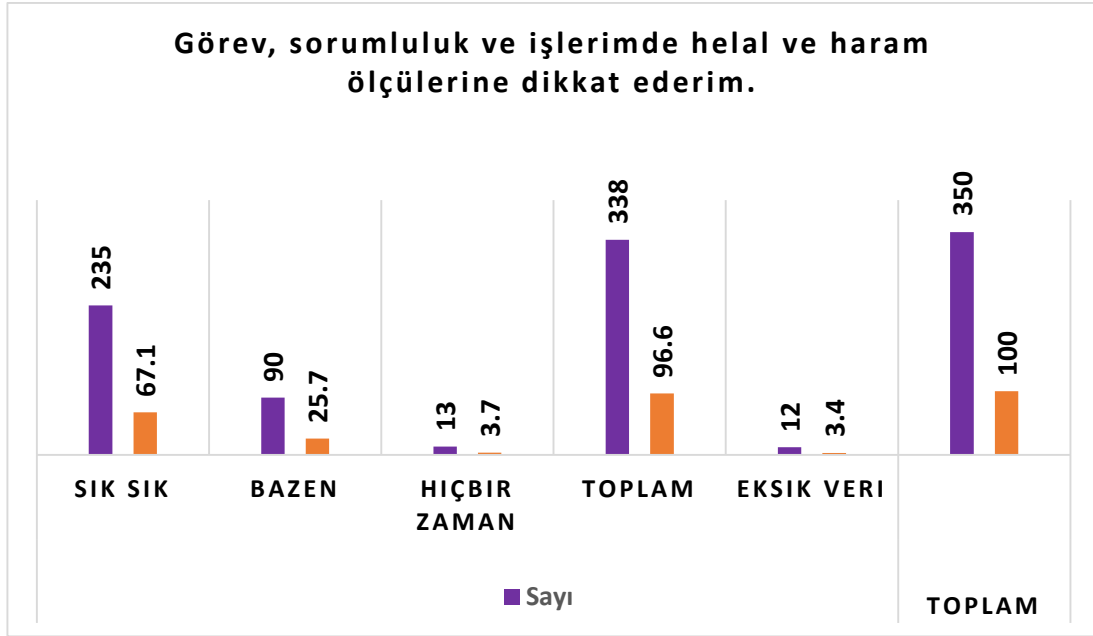
“Günah işlediğinizde pişman olur musunuz?”⁷ sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğu %73,4 oranında sık sık cevabı vermiştir.%20,9 oranında bazen cevabı verilirken %2,0 oranında hiçbir zaman demiştir. Katılımcıların %3,7’si soruyu cevaplamamıştır. %94 oranında bir katılımcı sık sık veya bazen de olsa yaptığı hatadan ve işlediği günahı pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir. Hiçbir zaman pişmanlık duymadığını belirtenler ise sadece %2 olarak belirlenmiştir.

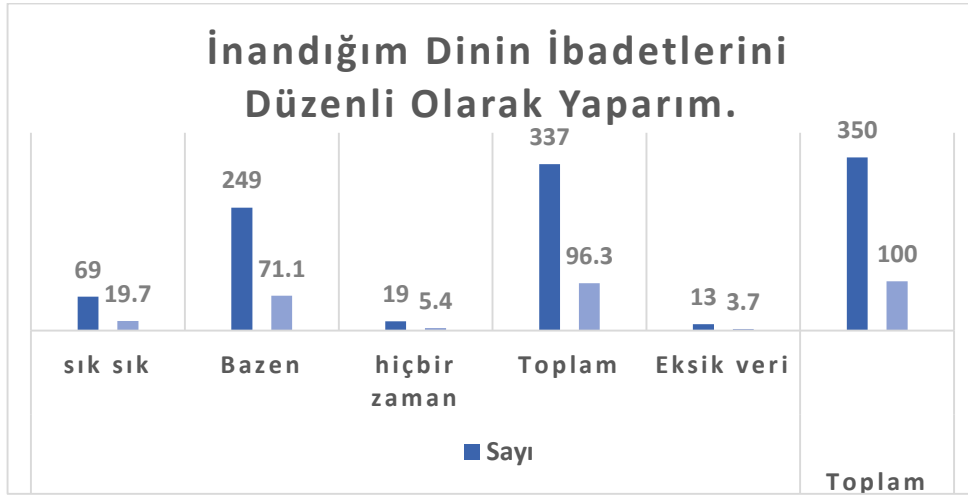
“İslam dini ile ilgili bilgi edinmek için araştırmalar yaparım” önermesine katılımcıların yarısından fazlasına tekabül eden %54,3 oranında bazen, %38,6 oranında sık sık ve %3,7 oranında ise hiçbir zaman cevabı verilmiştir. Katılımcıların %3,4’ü soruyu cevapsız

⁷“Kulat, M. A. (2017). Türkiye’ de toplumun dine ve dini değerlere bakışı. Ankara: MAK Danışmanlık” adlı çalışmada da aynı soru bulunmaktadır.

bırakmıştır. İslam dini ile ilgili bilgi edinmek için sık sık ve bazen araştırma yapanların oranı %92,9 gibi yüksek orana tekabül etmektedir.

“Görev, sorumluluk ve işlerimde helal ve haram ölçülerine dikkat ederim” önermesine %67,1 gibi büyük bir oran sık sık cevabı vermiştir. Katılımcıların %25,7’si bazen yanıtını verirken %3,7’si hiçbir zaman demmiştir. Katılımcıların %3,4’ü önermeyi cevapsız bırakmıştır. Helal ve harama dikkat etmeyenlerin oranı sadece %3.7 olarak belirlenmiş, %95.8 gibi yüksek bir oran katılımcı görev, sorumluluk ve işlerinde helal ve haram ölçülerine dikkat ettiğini beyan etmiştir.

“İnanmadığım dinin ibadetlerini düzenli olarak yaparım” sorusuna %71,1 gibi büyük bir oranda bazen yanıtı verilmiştir. Gençlerin %19,7’si inandığım dinin ibadetlerini düzenli olarak sık sık yaparım derken %5,4’ü hiçbir zaman demmiştir. Katılımcıların %3,7’si soruyu cevaplamamıştır. Verilen cevaplara göre gençlerin ibadetin dindeki yerini ve önemini bildikleri, bunun bir görev olarak bilincinde oldukları dikkat çekmektedir. Ancak uygulamaya gelindiğinde aynı hassasiyeti göstermedikleri görülmüştür. En büyük oran %71.1 ile bazen

cevabını vermiştir. Bununla birlikte ibadetleri bazen ve sık sık yapanlarla birlikte ibadet yapanlar %90.8 gibi yüksek bir orana tekabül etmekte, hiç ibadet yapmayanlar ise sadece %5,4 olarak görülmektedir.

“Çocuklukta aile, cami, Kur’an kursu gibi kurumlarda dini bir eğitim alınması önemli ve gereklidir” önermesine %82.6 oranında katılıyorum,%9.4 kararsızım, %7.7katılmıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %0,3’ü önermeyi cevaplamamıştır. Aile, cami ve okul gibi kurumlarda dini bir eğitim alınması %82.6 oranındaki katılımcı tarafından tasvip edilmektedir.

Gençler İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an’ı Kerim’in mealini okuyup okumadıkları sorusuna % 55.4 katılıyorum derken % 21.4 kararsızım, % 23.1 ise katılmıyorum cevabını vermiştir. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an’ı Kerim’in mealini okuyanlar % 55.4, okumayanlar ise % 23.1 olarak belirlenmiştir. Kararsız olanların tamamının ya da bir kısmının belkide meal okumaya başlamış ama bitirememiş olduğu için böyle bir cevap vermiş olabileceği değerlendirilmiştir.

“Peygamberimiz Hz. Muhammed’in hayatını okudum/biliyorum” önermesi ile katılımcıların Peygamberimiz Hz. Muhammed’in hayatı hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları ölçülmek istenmiştir. %82.9 (290 kişi) katılıyorum cevabı verirken %13.4 (47 kişi) kararsız olduğunu belirtmiştir. Geri kalan %3.1’lik (11) kişi ise katılmıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %0,6’sı önermeyi cevaplamamıştır. Katılımcıların %82.9’u Hz. Peygamberin hayatını okuduğunu ve O’nun hayatını bildiğini dile getirirken %13.4’ü bu konuda bilgisi olmakla beraber yeterli olup olmadığı konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Hz. Peygamberin hayatını okumadığını ve bilmediğini söyleyenler %3.1 olarak belirlenmiş, katılımcıların büyük çoğunluğunun Hz. Peygamberin hayatı hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmıştır.

“Cennete gideceğim kesin olsa şu an cennete gitmek için ölebilirim”⁸ önermesine gençlerin %46.0’ı katılıyorum, %24.9’u kararsızım, %28.9’u ise katılmıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %0,3’ü önermeyi cevaplamamıştır. Her dinde temel amaç Cennete girmektir. İslam dininde de temel amaç öldükten sonra Cennete girebilmektir. Bu soru gençlerin dünya sevgisi ve dünyaya bağlılık durumları ölçülmek için sorulmuş, en büyük amaç olan Cennete girebilmek için ölümü tercih edip etmeyecekleri konusundaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bir Müslüman için Hz. Peygamberin rol model olduğu göz önüne alınarak gençlerin Peygamberimiz gibi yaşayıp yaşamadığı dindar bir gencin ölçütlerinden biri olarak belirlenmiştir. Günlük hayattaki davranışları bu doğrultuda düzenlemeye gayret edenlerin oranı %46.6 iken, %42.3 kararsız olduğunu belirtmiştir. %11.1’lik bir kısım ise katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Kutsal kitabımız olan Kur’an’ı Kerim’in ve kurallarının herkes için ve her zaman geçerli olduğu görüşüne gençlerin cevabını öğrenmek için sorduğumuz bu soruya %91.4

---

⁸“Kulat, M. A. (2017). Türkiye’ de toplumun dine ve dini değerlere bakışı. Ankara: MAK Danışmanlık” adlı çalışmada da aynı soru bulunmaktadır.

katılıyorum cevabı verirken %7.1 kararsız olduğunu belirtmiş, %1.1 ise katılmıyorum demiştir. %0,3'ü soruyu cevaplamamıştır. %91.4 katılımcı İslam Dininin kutsal kitabı olan Kuran'ı Kerim'in ve kurallarının herkes için ve her zaman geçerli olduğu görüşünde birleşmişlerdir.

Katılımcıların "Hakkı gözetmek (adalet) ve sabrı tavsiye etmek Müslüman'ın önemli özelliklerindedir" önermesine %94,3 gibi büyük bir oranla katılıyorum dedikleri görülmüştür.%3,4 kararsızım derken %2,0 oranında katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %0,3'ü önermeyi cevaplamamıştır.

"İnsanların mutlu olmak için dine ihtiyaçları yoktur" önermesine %65,1 gibi büyük bir oranla katılmıyorum, %14,1 gibi katılıyorum demiştir. %20,0 kararsızım derken, %0,9 u önermeyi cevaplamamıştır. %65,1 insanların mutlu olabilmek için dine ihtiyaçları olduğunu dile getirmiştir.

İyi bir Müslüman, bütün davranışlarında Allah'ın rızasına uygun davranmayı amaçlamalıdır önermesine %89,9 gibi büyük bir oran katılıyorum cevabını vermiştir. %6,3 kararsız kalırken, %3,7 oranında katılmıyorum cevabı verilmiştir. Katılımcıların %0,6'sı cevaplamamıştır.

Hangi sıklıkla dua edersiniz?sorusuna %73,4 oranında sık sık cevabı veren gençlerin Allah'tan isteme bilincine sahip oldukları ve bir nevi ilahi iletişim olan duayibenimsedikleri görülmüştür. Soruya %20,6 oranında bazen yanıtı verilirken %2,6'sı hiçbir zaman dua etmem demiştir. Katılımcıların %3,4'ü soruyu cevapsız bırakmıştır. %94 gibi yüksek bir oranda katılımcının sık sık veya bazen dua ettikleri görülmektedir.

"Allah'a şükür, Allah korusun, İnşallah gibi kelimeleri kullanırım" önermesine %85,7 gibi büyük bir oranla sık sık, %10,0 oranında bazen, %0,9 oranında hiçbir zaman kullanmam cevabı verilmiştir. %95.7 gibi bir oran bazen veya sık sık Allah'a şükür, Allah korusun, inşallah gibi kelimeleri kullandıklarını beyan etmektedir.

"Sahip olduğum şeylerin Allah tarafından verildiğini bilirim ve şükür ederim" önermesinde %86,3 gibi büyük bir oranda sık sık, %9,1 oranında bazen ve %0,9'u da hiçbir zaman cevabı verilmiştir. Katılımcıların %3,7'si önermeyi cevapsız bırakmıştır. %95,4 sık sık veya zaman zaman sahip olduğu şeylerin Allah tarafından verildiğini bilip Allah'a şükür ettiğini dile getirirken, bu görüşe katılmayanlar %0,9 olmuştur.

"Dini bilgilerimi geliştirmek için başta Kur'an'ı Kerim olmak üzere farklı kaynaklardan faydalanırım" önermesine katılımcıların %46,3'ü oranında sık sık cevabı verirken %44,9 bazen ve %5,4 hiçbir zaman cevabını vermiştir. Katılımcıların %3,4'ü önermeyi cevapsız bırakmıştır. Dini bilgilerini geliştirmek için sık sık veya bazen de olsa başta Kur'an'ı Kerim olmak üzere farklı kaynaklardan faydalananların oranı %91,2 olarak belirlenmiştir.

Ölümü ne sıklıkla hatırlarsınız? sorusuna %52,0 oranında sık sık, %39 oranında bazen, %5,3 oranında hiçbir zaman cevabı alınmıştır. Katılımcıların %3,4 bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Genç de olsa ölümün insanlar için bir gerçek olduğu bilinmekte, %91 gibi bir

katılımcı sık sık veya bazen ölümü hatırladığını dile getirmektedir. Ölümü düşünmeyen ve bir anlamda ölüme hazırlık yapmayanlar ise %5,3 olarak tespit edilmiştir.

Bu genel tespitten sonra çeşitli sorulara verilen cevaplar cinsiyet açısından değerlendirilmiş, kadın ve erkeklerin inanç ibadet ve ahlaki konulardaki düşünceleri irdelenmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Allah'ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyorum.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Cinsiyet	Kadın Sayı	187	4	1	192
	Yüzde	97,4%	2,1%	0,5%	100,0%
	Erkek Sayı	150	1	5	156
	Yüzde	96,2%	0,6%	3,2%	100,0%
Toplam	Sayı	337	5	6	348
	Yüzde	96,8%	1,4%	1,7%	100,0%

Dinin en temel esaslarından olan Allah'ın varlığına, birliğine ve bizi yaratıp yaşattığına iman etmenin sorgulandığı önermemize kadın öğrencilerin %97,4'ü, erkeklerin de %96,2'si katılıyorum cevabını vermiştir. Bu durum cinsiyet ayrımı yapmadan üniversite gençliğinde Allah'a iman konusuna verilen önemi ortaya koymaktadır.

İnanmadığım dinin ibadetlerini düzenli olarak yaparım.

		Sık sık	Bazen	Hiçbir zaman	Toplam
Cinsiyet	Kadın Sayı	41	136	10	187
	Yüzde	21,9%	72,7%	5,3%	100,0%
	Erkek Sayı	28	113	9	150
	Yüzde	18,7%	75,3%	6,0%	100,0%
Toplam	Sayı	69	249	19	337
	Yüzde	20,5%	73,9%	5,6%	100,0%

Bir dinin inanç boyutunu destekleyen ve tamamlayan önemli bir diğer olgu ise ibadetlerdir. Buradan hareketle gençlerin ibadetleri yerine getirme sıklığını tespit etmek amacıyla yönelttiğimiz bu soruya cinsiyete göre cevaplar şöyledir: Kadınların %5,3'ü, erkeklerin de %6'sı hiçbir zaman ibadet etmediğini ifade etmiştir. Kadınların %21,9'u sık sık ve %72,7'si bazen cevabı verirken, erkeklerin %18,7'si sık sık, %75,3'ü bazen inandığı dinin ibadetlerini yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Verilen cevaplara göre kadınların ibadetleri sık sık yerine getirme oranlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu görebilmekteyiz.

Ramazan ayının tamamını oruçlu geçiririm.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Kadın Sayı		141	33	18	192

Cinsiyet	Y üzde	73,4%	17,2%	9,4%	100,0%
	Erkek Sayı	101	34	21	156
	Y üzde	64,7%	21,8%	13,5%	100,0%
Toplam	Sayı	242	67	39	348
	Y üzde	69,5%	19,3%	11,2%	100,0%

Ramazan ayının tamamını oruçlu geçiren kadınlar %73,4, erkekler %64,7 olarak belirlenmiş, kadınlardan %17,2, erkeklerden %21,8 kararsız olduklarını, kadınlardan %9,4, erkeklerden %13,5 ramazan ayının tamamını oruçlu geçirmediğini belirtmiştir. Kararsız olanlar Ramazan ayında tamamı olmasa da oruç tuttıkları şeklinde değerlendirilmiş, katılmıyorum cevabı verenler soruda böyle bir seçenek olmadığı için belki de Ramazan ayında hiç oruç tutmadığını belirtmek istediği şeklinde değerlendirilmiştir. Yine bu önermede de kadınların Ramazan ayını oruçlu geçirme oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Kız/erkek arkadaş ile aynı evde yaşanmasında bir sakınca yoktur.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Cinsiyet	Kadın Sayı	25	32	135	192
	Y üzde	13,0%	16,7%	70,3%	100,0%
Erkek	Sayı	48	33	76	157
	Y üzde	30,6%	21,0%	48,4%	100,0%
Toplam	Sayı	73	65	211	349
	Y üzde	20,9%	18,6%	60,5%	100,0%

Kız/erkek arkadaş ile aynı evde yaşanmasını doğru bulmayan ve sakıncalı gören kadınların oranı %70,3, erkekler %48,4 olarak belirlenmiştir. Oranlara bakıldığında kız/erkek arkadaş ile aynı evde yaşanmasına kadınların daha mesafeli oldukları görülürken erkeklerin bu konuda kadınlara kıyasla daha olumlu tavır sergiledikleri dikkat çekmiştir.

Evlenmeden çocuk sahibi olunmasında bir sakınca yoktur.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Cinsiyet	Kadın Sayı	13	7	169	189
	Y üzde	6,9%	3,7%	89,4%	100,0%
Erkek	Sayı	15	21	120	156
	Y üzde	9,6%	13,5%	76,9%	100,0%
Toplam	Sayı	28	28	289	345
	Y üzde	8,1%	8,1%	83,8%	100,0%

Kadınların %89,4'ü, erkeklerin %76,9'u evlenmeden çocuk sahibi olunmasını doğru bulmadıklarını dile getirmişlerdir. Kadınlardan %6,9, erkeklerden %9,6 evlenmeden çocuk sahibi olunmasında bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. Evlenmeden çocuk sahibi olunmasını hem kadınlar hem de erkekler yüksek oranda doğru bulmadıklarını beyan

etmişlerdir. Verilen cevaplar bu iki cinsiyete göre kendi içerisinde kıyaslanacak olursa olumsuz cevap veren kadınların oranı erkeklerin oranından fazla olduğu görülmektedir.

Eşimin dindar biri olması eş seçiminde dikkat ettiğim özelliklerdendir.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	Sayı	127	45	20	192
		Y üzde	66,1%	23,4%	10,4%	100,0%
	Erkek	Sayı	77	40	40	157
		Y üzde	49,0%	25,5%	25,5%	100,0%
Toplam	Sayı	204	85	60	349	
	Y üzde	58,5%	24,4%	17,2%	100,0%	

Eş seçiminde eşinin dindar biri olmasına önem veren kadınlar %66,1, erkekler %49 olarak belirlenmiştir. Eşinin dindar olmasının önemi olmadığını belirten erkekler %25,5, kadınlar %23,4 olmuştur. Kadınların eş seçiminde dindarlık ölçütüne erkeklere oranla daha çok önem verdiği görülmektedir.

Arkadaşlarımın dindar olmasını tercih ederim.

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	Sayı	78	63	48	189
		Y üzde	41,3%	33,3%	25,4%	100,0%
	Erkek	Sayı	54	61	41	156
		Y üzde	34,6%	39,1%	26,3%	100,0%
Toplam	Sayı	132	124	89	345	
	Y üzde	38,3%	35,9%	25,8%	100,0%	

Arkadaşlarının dindar olmasını tercih edenlerden kadınların oranı %41,3, erkeklerin %34,6 olarak belirlenmiştir. Kadınlardan %25,4, erkeklerden %26,3 arkadaşlarının dindar olmasının kendileri için önemli olmadığını beyan etmiştir. Arkadaş seçimi ve arkadaşlıkta başka değerlerin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Arkadaş seçiminde dindarlık tercihinin öne çıkaran kadınların daha fazla olduğu görülmektedir.

Günah işlediğinizde pişman olur musunuz?

		Sık sık	Bazen	Hiçbir zaman	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	Sayı	157	27	3	187
		Y üzde	84,0%	14,4%	1,6%	100,0%
	Erkek	Sayı	100	46	4	150
		Y üzde	66,7%	30,7%	2,7%	100,0%
Toplam	Sayı	257	73	7	337	
	Y üzde	76,3%	21,7%	2,1%	100,0%	

Bir günah işlediğinde hiçbir zaman pişman olmayan kadınların oranı %1,6 iken erkekler %2,7 olarak belirlenmiştir. Kadınların %98,4'ü bir günah işlediğinde sık sık veya bazen pişman olduğunu belirtmiş, bu oran erkeklerde %97,3 olmuştur. Günah işlemeye karşı

sorumluluk ve pişman olma konusundaki hassasiyetin her iki cinsiyet için de yüksek olduğu görülmüştür.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

İslam dinine göre insan en mükemmel bir şekilde yaratılmış, bu durum “*Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık*” (Tin: 4) ayetiyle haber verilmiştir. Eşrefi mahlukolarak yaratılan insan Allah’ın yeryüzündeki halifesi olarak görülmüştür. Bu nedenle İslam dininde insana değer verilmiş, iki dünya saadetini elde etmesi için kendilerine kılavuzluk yapacak peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. İslam dininde İnsan hayatının her aşamasında olduğu gibi konumuzla bağlantılı olanağın da büyük önem verilmiş, Kur’an’da *feta* kelimesi ile dile getirilen gençlik ve gençliğin özellikleri dile getirilmiştir. Bir hadiste kıyamet gününde kişiye sorulacak ilk sorular arasında gençliğini nerede ve nasıl geçirdiğinin sorulacağı haber verilmiştir (Karaman, 2016, 160). Başka bir hadiste de beş şey gelmeden evvel kıymeti bilinmesi istenen maddeler arasında ihtiyarlık gelmeden önce gençliğin kıymetinin bilinmesi istenmiştir (Camii’s-Sağır, 2:16, Hadî No: 1210). Gençlikte yapılan ibadetler daha makbul kabul edilmiş ve bu konuda Hz. Peygamber “Allah, gençliğini Allah’a itaat yolunda geçiren genci sever” buyurmuştur (Camii’s-Sağır, 2:288, Hadî No: 1867). Kıyamet günü Allah’ın rızasını kazanıp arşın gölgesinde gölgelenecek 7 sınıf arasında gençliğini nefsinin esiri olmadan iman, ibadet ve güzel ahlak ile geçiren gençlerin de yer alacağı haber verilmiştir. Hz. Peygamber gençlere önem vermiş, verdiği görev ve yetkiler ile de onları onurlandırmıştır. İslam dinine inanan ve bu dinin yayılması, yaşatılması için mücadele veren çok sayıda genç olmuştur. Günümüzde ise başta ülkemiz olmak üzere tüm toplumlar gençlere büyük önem vermekte, gençleri geleceğin teminatı olarak kabul etmektedir.

Bu çalışmada örneklemimizi oluşturan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi merkez kampüsü öğrencilerinin verdikleri cevaplar doğrultusunda gençlerin dini eğilimleri ölçülmüştür. Sorularımız genel olarak iki boyuttan oluşmaktadır. İlk boyutta inanç ve beraberinde toplumsal ve ahlaki değerlerin ölçülebileceği sorular yöneltilmiştir. İkinci boyutta ise daha çok dini pratikler ve yerine getirilme sıklığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Veri analizi sonucunda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinden anketimize katılan gençlerin %96,3’ünün Allah’ın varlığına birliğine iman ettiği, %60.9 ibadetlerini tam ve doğru olarak yapabilmek için kendilerine lazım olan dini bilgilerinin yeterli olduğu, dini bilgisi olmakla beraber yeterliliği konusunda tereddüdü olanlarla bu oranın %92’lere yükseldiği görülmektedir. Yeterli dini bilgiye sahip olmayanlar ise %6.9 olmuştur. İslam dininin Kutsal kitabı Kur’anı Kerimi orijinal Arapça metninden okuyanlar %58.3, okuyamayanlar % 24.3 olarak belirlenmiş, %17.4 kararsız olanlar Kur’an’ı Kerimi Arapça metninden okuyabildiğini ancak doğru okuyup okuyamadığı konusunda tereddütlerinin olduğu ya da iyi okuyamadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Toplumda zaman zaman dile getirilen dinin zorluğu, hayatı kısıtladığı, yaşamdan tat alınmasına engel olduğu şeklindeki iddia ve söylemlere gençler %84,0 gibi yüksek bir oranla katılmamıştır, sadece %6.9’luk kısım dini kuralların özgür yaşamayı kısıtladığını belirtmiştir. Katılımcıların %11,7’si İslam dininde önemli bir mekan olan ve namazların kılındığı camiye hiçbir zaman gitmediğini belirtmiştir. Camiye bazen gidenlerle sık sık gidenlerin toplamı %84,6 olarak belirlenmiştir. İslam dinin beş

şartından bir tanesi olan oruç ibadetine büyük önem verildiği görülmüş, %69,1'i Ramazan Ayı'nın tamamını oruçlu geçirdiğini ifade etmiş, ramazan ayında hiç oruç tutmayanlar %11,1, tamamı olmasa da ramazan ayında orucun bir kısmını tutanlar %19,1 olarak belirlenmiştir. Katılımcılardan %88,2'sinin ramazan orucunun tamamını veya bir kısmını tuttuğu görülmüştür.

Katılımcıların %82,9'u İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hayatını okuduğunu ve bu konuda bilgi sahibi olduğunu dile getirmiş, %3,1 okumadığını ve bu konuda bilgi sahibi olmadığını bildirmiştir. %13,4'ü bu konuda bilgisi olmakla beraber yeterli olup olmadığı konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun Hz. Peygamberin hayatı hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmıştır.

Günah işlediğinizde pişman olur musunuz? sorusuna katılımcıların sadece %2,0'si hiçbir zaman cevabı vermiş, %73,4 oranında sık sık, %20,9 oranında bazen pişman olduğunu dile getirmiştir. %94 oranında bir katılımcı sık sık veya bazen de olsa yaptığı hatadan ve işlediği günahattan pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir.

Genel olarak Allah'a inanç, ibadet, ahlak, din hakkında yeterli bilgi, din açısından kadın/erkek ilişkileri gibi konularda gençlerin ülke genelindeki geleneksel anlayışa sahip oldukları kanaatine varılmıştır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde birçok konuda kız/kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha duyarlı oldukları görülmüştür.

Ahlaki değerlere bağlılık ve itikadî boyuttaki yansımalar araştırmanın uygulandığı coğrafyanın sosyo-kültürel yapısı ile örtüşür niteliktedir. Nevşehir, bulunduğu konum itibarıyla muhafazakar bir toplum tanımlaması içerisinde ele alınabilir. Her ne kadar üniversiteler kozmopolit bir yapıya sahip olsa da araştırmamızda Nevşehir'in muhafazakar toplum yapısına paralel bir sonuç elde edilmiştir.

Araştırmamızda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak gençlerin dini pratikler hakkında bilgi sahibi oldukları, uygulama konusunda da hassasiyet gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bununla beraber bazen ve ara sıra cevabı verenlerin de önemli oranda olduğu dikkat çekmiştir. Bulgulardan hareketle gençlerin pratikleri ihmal etmelerindeki sebeplerle ilgili olarak yaş dilimi, gündelik telaşları, arkadaş gruplarına aidiyet isteği, dünyevi zevkleri daha cazip bulmaları, ders ve iş saatlerinde ibadetlerin aksatılabileceği düşüncesi gibi durumlardan söz edilebileceği değerlendirilmiştir.

Tüm bulgular göz önünde bulundurulduğunda ibadet boyutunda çeşitli nedenlerden dolayı aksaklıklar olsa da inanç ve değer boyutunda birbirini destekler nitelikte dindar bir gençlik algısı gözlemlenmiştir. Gençlerin Allah'a, Peygambere, Kur'an'a iman ve İslam dinini kabul noktasında bir problemin olmadığı dikkat çekmekte, ülke genelindeki Müslüman oranına benzer bir sonucun var olduğu görülmektedir. İbadetleri yerine getirme konusunda sık sık veya bazen cevabı verenlerin toplamı da dikkat çekecek kadar yüksek görülmektedir. En dikkat çekici ve çarpıcı sonuç dindar olan kişilere duyulan güven azlığı olmuş, dindar olan, dindar görünen veya dindar geçinen kişilerin bu dindarlıklarının gereklerini topluma ve çevreye yansıtamadıkları olmuştur. Bir günah işlediğinde pişmanlık duyup duymadıkları sorumuza verilen yüksek orandaki pişmanlık duyma da gençlerde dini hassasiyetin var olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Sonuçta Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi gençliğinin dini değerlere bağlı, ibadetleri yerine getirmeye gayret gösteren, yerine getiremediğinde ıstırabını duyan bir gençlik olduğu anlaşılmıştır. İslam dininin emir ve yasakları ile ahlaki kurallarına uyum konusunda da ciddi bir hassasiyet olduğu görülmektedir.

Çalışmanın yapıldığı 2017-2018 eğitim öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin merkez ve taşra teşkilatlarında 23.000 civarında öğrenci eğitim almıştır. 81 vilayetten öğrencisi bulunan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin öğrenci profilinin ülke genelindeki üniversite öğrencilerinin genel durumu ve din algısı hakkında bir fikir vermektedir. Ülke genelinde tüm üniversiteler veya tüm üniversite öğrencileri için aynı sonucu söylemek zor olsa da Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi gençliğinin ülke genelindeki üniversite gençliği için de bir fikir vereceği varsayılmaktadır. Farklı yer ve zamanda gençler üzerine yapılan araştırmalarda da verilerimiz ile örtüşen sonuçlar çıkmış, bu durum çalışmanın geçerlik düzeyini artırmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2014 yılında yurt çapında gerçekleştirilen geniş katımlı “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması” adlı bir çalışmada Allah’ın varlığına, birliğine inanıp bundan hiç şüphe duymadığını belirtenlerin oranı %98,7 olarak belirlenmiştir (DİB, 2014, 11). *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* adlı araştırmada, gençlerin %89,3’ü “Allah’a ve dine inandıkları” cevabını vermiştir. Benzer bir şekilde, TESEV’in Prof. Dr. İnci Erdem Artan tarafından yapılan *Üniversite Gençliği Değerleri: Korkular ve Umutlar* başlıklı 2005 yılında yayımlanan araştırmasının sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin %94’ü Allah’a inandıkları cevabını vermişlerdir (akt. Lüküslü, 2015, 174-175). Örneklerde görüldüğü üzere başka çalışmalarda da inanç konusunda verilerimizi destekleyen sonuçlar çıkmış, gençlerin çok büyük bir çoğunluğunun “Allah’a ve dine inandığı” görülmüştür.

Aygün ve Karadeniz tarafından Giresun Üniversitesinde İmam Hatip Lisesi mezunu öğrenciler hariç ön lisans ve lisans öğrencilerinden 375 kişiye uygulanan bir ankette erkeklerin %62,8’i, kızların ise %73,5’ü Kur’an’ı Arapça metninden okumasını bilmektedir. Kısmen seçeneği dahil kız öğrencilerin Kur’an’ı Arapça metninden okuma oranı, erkek öğrencilerden %10,7 daha fazladır. Ankete katılan gençlerin, “kısmen” seçeneği de dahil olmak üzere Kur’an’ı Arapça metninden okuyabilme ortalaması ise %67,9 olmuştur (Aygün & Karadeniz, 2017, 101-103).

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ve Giresun Üniversitesinde ortaya çıkan veriler Türkiye genelinde yapılan araştırma sonuçları ile de desteklenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığınca (DİB) 2014 yılında TÜİK’e yaptırılan ve ülke genelini kapsayan “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması”na göre erkeklerin %34,3’ü, kadınların ise %49,3’ü Kur’an okumayı bilmektedir (DİB, 2014, s. 88). Hem araştırma yapılan iki üniversitede hem de Türkiye genelinde kadınların Kuran’ı orijinal metninden okuma oranı erkeklere göre daha yüksektir.

Nazmi Avcı tarafından 2005-2006 eğitim öğretim yılında Süleyman Demirel Üniversitesinde tüm öğrencileri temsil edecek şekilde üniversite genelindeki fakülte, yükseköğretim ve enstitülerde öğrenim gören öğrencilerinden örneklem gurubuna uygulanan bir anket araştırmada ise dine ve dinsel değerlere bağlılık konusunda gençlerin %51,7’si bağlılıklarını beyan etmişlerdir. Hiç bağlı olmayıp inandıklarını ifade edenlerin oranı %32,9

iken, %3,7'si de inanç sahibini olmadıklarını belirtmişlerdir(Avcı; 2007; 102, 132). Aynı araştırmada evliliği gereksiz bir kurum olarak görüp evlenmeden birlikte yaşanabilir diyenler %14,1 olmuş, katılımcıların %48,0'i evliliği kutsal bir kurum, %37,9'u toplumun varlığı ve devamı için gerekli bir kurum olduğunu belirtmiştir (s.118).Sakarya ili merkez ilçelerde ikamet eden elli ve yaş üzeri üniversite mezunlarından 210 kişiye uygulanan bir ankette ise katılımcılardan ibadetleri her zaman yapanlar %52,9 olmuş, sıklıkla yapanlar %26,2 olarak tespit edilmiştir. Hiçbir zaman ibadet yapmayanlar %3,3 olarak belirlenmiştir. İbadetlerini her zaman ve sıklıkla yapanlar %89,1 olurken bazen ve nadiren yapanlarla birlikte %96,3 gibi yüksek bir katılımcının ibadetin bilincinde olduğuna inanıp yerine getirmeye çalıştıkları görülmüştür. Aynı araştırmada hiç dua etmeyenler %1,4 olarak belirlenmiş, her zaman %79, sıklıkla %15,8 dua ettiklerini bildirmiştir. %94,8 düzenli olarak dua yaptıklarını veya yapmaya çalıştıklarını beyan etmiş, bazen ve nadiren dua yapanlarla oran %98,6 ya yükselmiştir. Yaptıklarından pişman olup yaratıcıya sığınma ve af dileme konusunda hiçbir zaman af dilemeyenlerin oranı da %1,4 olmuş, %87,1 her zaman, %9,5 sıklıkla af dilediklerini beyan edenlerin toplamı %96,6 olarak tespit edilmiştir. Bazen ve nadiren de olsa af dileyenler ile beraber bu oran %98,6 gibi yüksek bir orana tekabül etmektedir (İnce,2013, 218, 234). Bu çalışma elli yaş üzeri de olsa üniversite mezunlarına uygulandığı için araştırmamızda örneklem olarak kullanılmıştır.

Asım Yapıcı'nın Çukurova Üniversite'sinde 840 lisans öğrencisi ile yapılan "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği" adlı çalışmasında faktör yük değerleri tespit edilirken "Evleneceğim kişinin dindar olmasını tercih ederim" maddesinin faktör yük değerinin .87 ile en yüksek değeri temsil ettiği tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak evlilik konusunda öğrencilerin eş seçim sürecinde dindarlığa özel bir önem verdikleri görülmekte, evleneceği kişinin dindar olması konusunda öğrencilerin hassasiyetinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı araştırmada "arkadaşlarımın dindar olmasını tercih ederim" şeklindeki bir soruya verilen cevaplar eşinin dindar olmasını tercih edenlerden daha az çıkmıştır (Yapıcı, 2016, 79-81). Tarafımızdan yapılan çalışmada da eşinin dindar olmasını tercih edenlerin oranının yüksek olması üniversite gençliğinde dindar eşin kendilerini daha mutlu edeceği algısı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2014 yılında ülke genelinde yaptırılan çok geniş katılımlı "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması" verileri tarafımızdan yapılan çalışmalardaki namaz, oruç ve dua konusundaki benzer soruların verileri ile büyük oranda uyusmaktadır.Örneklerde de görüldüğü üzere farklı zamanlarda ve farklı yerlerde yapılan araştırmalarda elde edilen veriler tarafımızdan yapılan çalışmada elde edilen veriler ile de paralellik göstermektedir. Bu sonuç ise araştırma verilerinin güvenilir ve geçerliliğini artıran önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile Araştırmaları Kurumu(1997) *Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları,Ankara.
- Akyüz, İ. (2014). “Türkiye’de Gençlik, Din, Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem Ve İçerik Analizi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, ss. 1-20.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik: Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ayğün, A.-Karadeniz, H. “Üniversite Gençlerinin Kur’an’a Dair İlgi, Algı ve Bilgileri: Giresun Üniversitesi Örneği”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi (KSBD)*, İlkbahar 2017, yıl. 9, sayı,16, s.97-133.
- Baran G.A. (2013). “Genç ve Genik: Sosyolojik Bakış”. *Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Araştırmaları Dergisi*, S. 1, ss. 6-25.
- Beşirli, H. (2013). *Genik Sosyolojisi: Politik Toplumsallaşma ve Gençlik*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Cami üs-Sağir: <http://hadisler.vesiletunnecat.com/c/camiussagir/indexana.htm> (2:16, Had   No: 1210), (4:378, Had   No: 5685),(2:288, Had   No: 1867).
- Doğan, İ. (2009), *Sosyoloji- Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, 8. Baskı, Ankara.
- Gündüz, T. (2014).*Ergenlik Dönemi Din Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisi*, 1. Baskı (Ed. H. Hökelekli). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Işık, H. (2018). *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği)*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- İnce, A. (2013). “Elli ve Üzeri Yaş Grubundaki Üniversite Mezunlarında Dini Hayat”, *Toplum Bilimleri Dergisi - Vol.Cilt 7 Sayı 13 - pp. 211-238*.
- Karaman, H. (2016), *Din ve Sosyal Hayat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Lüküslü, D. (2015). *Türkiye’de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İletifim Yayınları, İstanbul.
- Türkiye’de Dini Hayat Araştırması. (2014), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Yapıcı, A. (2006). “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği Ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: ukurova Üniversitesi Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-116.

Ek1: Anket Formu

Değerli katılımcı,

Bu anket gençlerin dini eğilimlerini ölçmek amacıyla uygulanmaktadır. Önemli olan kimin ne cevap verdiği değil, verilen cevapların doğru olmasıdır. Bu nedenle isim yazmadan görüşlerinizi şeffaf bir şekilde paylaşmanız bize yardımcı olacaktır. Katılımınız ve katkınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Yaş: ( ) 18-23 ( ) 24-30

Medeni Durum: ( ) Evli ( ) Bekar

Cinsiyet: ( ) Kız ( ) Erkek

Eğitim Durumu: ( ) Önlisans ( ) Lisans ( ) Lisans üst ü

Gelir Durumu: ( ) 0-500 ( ) 501-1000 ( ) 1001 ve üzeri

Fakülte/ Yükseköğretim :

Bölüm :

	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
1. Allah'ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyorum.			
2. İbadetlerimi doğru bir şekilde ve tam olarak yerine getirebilecek kadar dini bilgiye sahibim.			
3. Çocuklukta aile, cami, Kur'an kursu gibi kurumlarda dini bir eğitim alınması önemli ve gereklidir.			
4. Kur'an'ı Kerim'i Arapça hattından okuyabilirim.			
5. Kur'an'ı Kerim'in Türkçe mealini okudum.			
6. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (SAV) hayatını okudum/biliyorum.			
7. İslam'da herhangi bir dini cemaate veya tarikata bağlı olmaya ihtiyaç yoktur.			
8. Cennete gideceğim kesin olsa şuan Cennete gitmek için dēbilirim.			
9. Kız/erkek arkadaş ile aynı evde yaşanmasında bir sakınca yoktur.			
10. Başkalarına zarar verilmediği takdirde alkol kullanılabilir.			
11. Din, insanların özgür yaşamasını kısıtlar ve yaşamdan tat almasını engeller.			
12. İş, ders, okul gibi çeşitli sebeplerle bazı namaz vakitleri kılınmasa da olabilir.			
13. Ramazan ayının tamamını oruçlu geçiririm.			
14. Günlük hayatımı ve davranışlarımı Peygamberimizin sünnetlerine göre düzenlemeye gayret ederim.			
15. Kur'an'ı Kerim tüm insanlığa gelmiştir ve içeriği geçmişte			

de bug ün de ge çerlidir.			
16. Her şeyde ilahi bir hikmet (sır) vardır.			
17. Hakkı gözetmek (adalet) ve sabrı tavsiye etmek Müslümanın önemli özelliklerindedir.			
18. Eşimin dindar biri olması eş seçiminde dikkat ettiğim özelliklerdendir.			
19. Arkadaşlarımın dindar olmasını tercih ederim.			
20. İnsanların mutlu olmak için dine ihtiyaçları yoktur.			
21. Evlenmeden çocuk sahibi olunmasında bir sakınca yoktur.			
22. Dindarlığın göstergeleri sadece ibadetler değildir, önemli olan vicdan (iç) temizliğidir.			
23. İyi bir Müslüman, bütün davranışlarında Allah'ın rızasına uygun davranmayı amaçlamalıdır.			
24. Bir kişinin dindar olması onun güvenilir olduğunu gösterir.			
25. Dini sohbetlerin yapıldığı bir toplulukta bulunmak isterim/hoşlanırım.			

Lütfen, aşağıdaki ifadelerden size uygun gelen seçeneği (X) işareti koyarak belirtiniz.

	Sık sık	Bazen	Hi ç bir Zaman
1. Camiye/ mescide hangi sıklıkla gidiyorsunuz?			
2. Hangi sıklıkla dua edersiniz?			
3. Allah'a şükür, Allah korusun, İnşallah gibi kelimeleri kullanırım.			
4. Günah işlediğinizde pişman olur musunuz ?			
5. İslam dini ile ilgili bilgi edinmek için araştırmalar yaparım.			
6. Görev, sorumluluk ve işlerimde helal ve haram ölçülerine dikkat ederim.			
7. İnanduğım dinin ibadetlerini düzenli olarak yaparım.			
8. Sahip olduğum şeylerin Allah tarafından verildiğini bilirim ve şükür ederim.			
9. Dini bilgilerimi geliştirmek için başta Kur'an'ı Kerim olmak üzere farklı kaynaklardan faydalanırım.			
10. Ölümüne sıklıkla hatırlarsınız?			

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

ORTAÇAĞ TÜRK KÜLTÜRÜ TARİHİNDE EDEBİ-FELSEFİ ESERLER HAKKINDA

Aytek Zakir kızı Memmedova

Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü

a.z.m-9@mail.ru

ÖZET

Makalede ortaçağ Türk kültürü tarihinde edebi-felsefi eserlerin önemli bir yere sahip olduğu yazılmıştır. “Kitab-ı Dede Korkut” destanı, Yusuf Balasagunlu’nun “Kutadgu bilig”, Ahmed Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet” eseri temelinde felsefi meseleler araştırılır. Makalede bu edebi-felsefi eserlerde öngörülülüğün, aklın, zekanın, adaletin ve buna benzer başka faziletlerin büyük önem taşıdığı gösterilir. “Kitab-ı Dede Korkut”da kahramanlık, yiğitlik, bilgelik ve benzeri erdemler, olumlu insani özellikler değerlendirilir. Yusuf Balasagunlu’nun “Kutadgu bilig” kitabında dünyanın, insanın yaratılışı ve başka konular yaygın olarak verilmiştir. Ahmed Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet” kitabında Allah’a, Hz. Muhammed Peygambere sevgi, dünyanın faniliği hakkında, bilginin değerlendirilmesi, alim adına büyük saygı ve benzeri konuların makalede araştırılır.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, din, bilim, felsefe, Kitab-ı Dede Korkut, Yusuf Balasagunlu, Ahmed Yesevi

Aytek Zakir gizi Mammadova

Ph.D. in Philosophical Sciences, associate professor,

Institute of Philosophy of ANAS

ABSTRACT

ABOUT THE LITERARY-PHILOSOPHICAL WORKS IN MEDIEVAL TURKISH CULTURAL HISTORY

The article emphasizes that literary-philosophical works have an important place in the history of medieval Turkish culture. Philosophical issues on the basis of dastan “Book of Dede Korkut”, Yusuf Balasagunlu’s “Kutadgu bilig”, Ahmed Yasavi’s “Divan-i Hikmet” are investigated. In these

literary and philosophical works is given great importance of foresight, mind, intelligence, equity and other values. In the “Book of Dede Korkut” is presented heroism, courage, virtue and other positive human qualities. In the book Yusuf Balasagunlu “Kutadgu Bilig” is widely represented the creation of universe and man and other subjects. In the book Ahmed Yasavi “Divan-i-Hikmet”, the problems of love for God and the prophet Muhammad, the shortness of life in the world, assessment of the knowledge, respect for the scientist, and other problems are investigated.

Key words: Culture of Turkish, religion, science, philosophy, Book of Dede Korkut, Yusuf Balasaguni, Ahmed Yasavi

GİRİŞ

Ortaçağ'da İslam aleminde arapça bilimsel, farsça şiirsel eserlerin yaratılmasında türk halkları büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Abunasr Farabi (874-950), Ebülhasan Behmenyar (993-1066), Eynelgizat Miyaneci (1099-1131), Şihabeddin Ömer Suhreverdi (1145-1234), Şihabeddin Yahya Suhreverdi (1154-1191), Afzeleddin Huneci (1194-1248), Siraceddin Urmevi (1198-1283), Nasiruddin Tusi (1201-1274) ve onlarla diğerleri arapça bilimsel ve felsefi düşünceye armağan bahsetmiş dahi şahsiyetlerdir. Hakani Şirvani (1120-1199), Nizami Gencevi (1141-1209) ve başka mütefekkirler farsdilli şiirde ünlüdürler.

XI. yüzyılda büyük düşünür Mahmud ibn Hüseyin Kaşgari ortaçağ türk kültürü tarihinde kendine özgü bir konum kazanmıştır. Onun yaklaşık 1072-1074 yıllarında yazılmış “Divanü Lügati't-Türk” eseri yazarına ün kazandırmıştır. Bu eser türk düşüncesini, edebiyatını, geleneklerini yansıtan değerli bir kaynaktır, ansiklopedidir.

Ortaçağ dönemine ait türk kültürü tarihini incelerken öncelikle “Kitab-ı Dede Korkut” destanı, Yusuf Balasagunlu'nun (1020-1077) “Kutadgu bilig”, Ahmed Yesevi'nin (1083 veya 1093-1166) “Divan-ı Hikmet” eseri ve bu gibi diğer kaynaklar araştırılmalıdır.

EDEBİ-FELSEFİ ESERLER

“Kitab-ı Dede Korkut”da Türklerin İslamdan önce hayat ve yaşamlarından söz edilmekle birlikte, İslamdan sonraki tarihi dönemlere ait konular da önemli yer tutmaktadır.

“Kitab-ı Dede Korkut”da türkçe konuşan halkların yarattıkları kahramanlık, yüksek kültür, düşünce tarihini yansıtan bir anıttır. Bu destanları Azerbaycan Türkçesine yayına hazırlayanlar Prof.Dr. Ferhat Zeynalov ve Prof.Dr. Samet Alizade kitabın mukaddimesinde yazmışlar ki, türkçe konuşan halkların edebiyat tarihinde sesi uzak yüzyıllardan gelen, gün ışığı ile tarihleri yarıp geçen üstün bir kitap var: “Kitab-ı Dede Korkut”! Bu isimle hafızamıza kazınmış eski oğuz destanları gerçekten de birçok türk halklarının yarattığı milli kültürün en zengin, en ulu kaynaklarından biridir [1, 5].

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'nin mühabir üyesi, Prof.Dr. Zakir Memmedov "Kitab-ı Dede Korkut" hikayelerinden bahsederken yazmıştır: Dede Korkut adına anlatılan destanlar eski ve erken orta çağ türk anıtları içerisinde belki de en mükemmelidir. Destanda kişilik olgunluğu, aile sevgisi, vatan sevgisi, insancılık, adalet veb. olumlu özellikler önemli yer tutmaktadır. Eserin kahramanları olan oğuz yiğitleri türk mertliği, mağrur şehaneliği ile seğilirler. "Kitab-ı Dede Korkut" destanı kendi sanatsal ve estetik değerine göre de benzersizdir. O, gerçek hayatı yansıyan içeriğine, olayları dolgun ve kompakt ifade etme özelliğine, şiirlerdeki zengin iç kafiyenin yarattığı şaşırtıcı müzik, harika uyum, harmonik ritm kalitelerine göre eşsiz sanat eseridir [2, 12].

"Kitab-ı Dede Korkut" destanları ortaçağ'da yazıya alınsa da, onun varoluş tarihi daha eskiye, İslam dininin ortaya çıkışından önceki döneme dayanır. Dede Korkut'un yaşı da bunu gösteriyor: "Resul Aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan, Korkut Ata derler, bir er koptu". Korkut Ata uzak görüşlü, bilici gibi takdim edilmiştir: "Oğuzun ol kişi tam bilicisi idi, ne derse olurdu. Ğaibden türlü haber söylerdi. Hak Taala anın gönlüne ilham ederdi" [1, 31].

"Kitab-ı Dede Korkut"da kahramanlık, yiğitlik gibi özellikler yüksek değerlendirilir, bilgelik, erdem, asalet, adalet ve benzeri erdemler, olumlu insani özellikler büyük önem taşıyor. Korkut Ata Oğuz kavminin müşkülünü, sorununu çözen insandır, ya bilge bir insandır. Bu bakımdan Korkut Ata aklına, zekasına göre oğuz halkının zor işlerini hallederdi: "Ne olsa Korkut Ata'ya danışmayınca iş yapmazlardı. O ne buyursa kabul ederlerdi, sözünü tutup giderlerdi..." [1, 129].

"Kitab-ı Dede Korkut" destanında ilahi güce güven, inanç beslenilir, insanın kaderinin ilahi güç tarafından belirlenmesi bildirilir. Destanda aile birliği, aile iç ilişkiler, el obasına bağlılık, mutaassıp, döyüşkenlik, genelde olumlu insani özellikler yüksek değerlendirilir.

Türk düşünürü Yusuf Balasagunlu'nun Kutadgu bilig kitabı Türk edebiyatının değerli örneklerinden biridir. Bu kitabın Türkçe, Özbekçe, Rusça, Azerbaycan Türkçesi ve başka dillere çevrilmiştir. Ord.Prof. Reşid Rahmatı Arat'ın (1900-1964) Türkçeye çevirdiği Kutadgu Bilig eseri birçok kez yayınlanmıştır. Eser Prof.Dr. Kamil Veliyev (Kamil Veli Nerimanoğlu) ve Prof.Dr. Ramiz Asker tarafından Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir [3].

Ord.Prof. Reşid Rahmatı Arat Kutadgu Bilig kitabını Türk-İslam fikir ve san'at hayatının en eski bir nümunesini teşkil ettiğini yazmıştır: Türk cemiyetinin teşkilatı bakımından olduğu gibi, fikir hayatı bakımından da çok mühim bir devrin aynası olan Kutadgu Bilig'den türklük bilgisi sahasına bir çok yeni noktaların eklenmesi hususunda, istifade edileceğinden hiç şüphe etmiyorum. Yusuf Has Hacib'in bu eserinde, Türk dil ve edebiyatından başka, türk ictimaiyatı, türk tarihi ve umumiyetle türk kültür tarihi ile uğraşanlar da kendi sahalarını aydınlatacak bir çok parıltılar bulacaklardır [4, VIII].

Prof.Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Yusuf Has Hacib’i döneminin düşünürü, devlet adamı, Türk-İslam tarihini, kültürünü derinden benimsemiş bir ideolog gibi takdim etmiştir: Eserin türkçe yazılması, yabancı kelimelerin azınlığı, eski gelenekleri, etnografik özellikleri bilmesi, Kuran’ı, İslami felsefesini derinden benimsemesi Yusuf Balasagunlu’nu sadece bir sanatkar gibi değil, aynı zamanda Türk devlet tarihinin kudretli fikir-mefkure simalarından biri gibi tanıtıyor [3, 481].

Ortaçağ türk kaynaklarında felsefi meseleler, aynı zamanda Yusuf Balasagunlu’nun dünya görüşü Azerbaycan’da ilk kez Zakir Memmedov tarafından araştırılmıştır. Zakir Memmedov “Ortaçağ’da türk kaynaklarında felsefi fikir” kitabında yazmıştır: Yusuf Balasagunlu’nun yaşadığı-yarattığı XI. yüzyılın Müslüman Doğu ülkelerinde dini ve dünyevi bilimlerin yüksek terakkiye ulaştığı bir dönemdir. Dünyanın bilimsel ve felsefi düşüncesinin geliştirilmesinde müstesna hizmetlere sahip birçok Doğu bilginleri ve filozoflarının yaratıcılığı, bu yüzyıla kadar uzanır. Bu yüzyılda Türk yazılı anıtların parlak örneklerinin ortaya çıkması tesadüf değildir. Aynı değerler umum Doğu kültürünün önemli bir parçasıdır. Bu değerli anıtlar daha çok edebi ve sanatsal eserler gibi ünlü olmasına rağmen, onlarda varoluş ve idrak hakkında fikirler, sosyal-politik ve etik-ahlaki görüşler ilginç ve takdire şayandır. Yusuf Balasagunlu’nun Kutadgu bilig kitabı bu büyük mirasın fikir dünyasını benzersiz bir şekilde tecessüm ettiren önemli bir kaynaktır [5, 579].

Yusuf Balasagunlu “Kitabın adını Kutadgu bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim” yazmıştır [4, 36].

Yusuf Balasagunlu İslam dinine yürekden inanmış, itikat etmiştir:

Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.

Kadir ve bir olan Tanrıya çok hemd ve binlerce sena olsun;

onun için fanilik yoktur.

Kara yer ile mavi göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü

zaman ile zamaneyi ve mahlukları o yarattı.

İstedi ve bütün bu varlıkları yarattı; bir kere: - “ol!” - dedi,

bütün diledikleri oldu [4, 12].

Yusuf Balasagunlu Muhammed Peygamberi “halkın en seçkini ve insanların en iyisi” gibi takdim etmiş, onun Tanrı tarafından gönderilen davetçi olduğunu yazmıştır. Peygamberi karanlık gecede halk için meş’ale benzeten düşünür onun ümmet üzerine Tanrının bir rahmeti olub, güzel tavırlı, dürüst, asıl tabiatli, alçak gönüllü, haya sahibi, şevkatli, cömert ve eli açık tabiatte olduğunu belirtmiştir [4, 14-15].

Düşünür’e göre Muhammed Peygamber kara yerde de aziz idi, mavi gökte de; Tanrı ona çok değer vermişti. O bütün rehberlerin önünde baş idi; sonra da bütün resullerin hatemi oldu [4, 15].

Yusuf Balasagunlu insanın yaratılışından bahsederken, onun değerinin akıl ve bilgiden olduğunu yazmıştır:

*Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti, ona fazilet, bilgi, akıl ve anlayış verdi.
Ona hem gönül verdi, hem de onun dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır
ve hareket ihsan etti.*

*Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve
böylece düğümler çözüldü.*

*Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o pek çok iyiliklere elini uzatır.
Bilgiyi büyük ve anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir [4, 22].*

Yusuf Balasagunlu bu dünyayı tarlaya benzetiyor, bu el buraya ne ekerse, orada onu biçer görüşünü ileri sürmüştür: “Yürü, iyilik yap, iyilik ek; bundan sen ebedi iyilik bulursun” [4, 378].

Düşünür dünyanın faniliğinden, hayatın geçiciliğinden şöyle bahsetmiştir:

*Bu alem kalacak değil, nasıl olsa gidecektir; sen kaybolup-gitmeyecek
bir iyilik yap.*

*Dünya kalır, doğan nihayet ölür; insandan kalan ancak iyi veya
kötü addır [4, 378].*

Yusuf Balasagunlu “her doğan ölmek için doğar; ölen kimse adı ile bir iz bırakır” yazmıştır:

*Bu bir tutam hayat tükenir, sona erer; insanın, ister iyi, ister kötü
olsun, ancak adı kalır.*

Bu dünya seni avutarak oyalar; gafil olma, gaflet seni uyutmasın.

İnsanı uyutan bu gaflettir; uyuyan insan işini-gücünü bırakır.

İnsan bu gaflete hiç düşmese idi, o melek olur ve yalnız ibadet ederdi [4, 379].

Yusuf Balasagunlu'nun “Kutadgu bilig” kitabında dünyanın, insanın yaratılışı veb. konular yaygın olarak verilmiştir. Düşünürün Kutadgu bilig kitabı, oradaki hikmetli kelimeler bütün tarihi dönemlerde yüksek değerine göre aktüeldir.

Ortaçağ'da şairler yarattıkları eserlerle Türk kültür tarihini zenginleştirmişler. Bu anlamda Türk düşünürü ve şairi Ahmed ibn İbrahim Yesevi'nin de hizmeti büyüktür. Onun adıyla ilgili olan Yesevilik tarikatı Türk düşünce ve kültürü tarihinde, genelde müslüman Doğu ülkelerinde özgün konum kazanmıştır. Alimin “Divan-ı Hikmet” eseri XII. yüzyıla ait olup, onun söylediği hikmetlerin toplu ifade eden Türk tasavvuf edebiyatının eski kaynaklarından.

“Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler” kitabını hazırlayan Prof.Dr. Kemal Eraslan düşünürü böyle takdim etmiştir: Sufi bir şair ve tarikat sahibi bir mürid olarak Türk milletinin manevi hayatında asırlarca nüfuzu devam eden ve çüştüli tarikatler üzerinde de müessir olan Ahmed-i Yesevi, dikkate değer bir şahsiyettir [6, 6]. Araştırmacı Ahmed Yesevi'nin isminin izahını böyle vermiştir: Geçekte Ahmed, Yesili kabul edildiği için Yesevi nisbesiyle Ahmed-i Yesevi şeklinde ifade edilmelidir. Sayram'da İmam Muhammed b. Ali neslinden gelenlere “Hace”, bu silsileye bağlı olanlara da

“Hacegan” denilmekteydi. Ahmed-i Yesevi de Hacegan silsilesine bağlı olduğu için “Hace Ahmed, Hace Ahmed-i Yesevi, Kul Hace Ahmed” şekillerinde de anılmaktadır [6, 10].

Ahmed Yesevi'nin doğum tarihi kesin şekilde bilinmemektedir. Prof.Dr. Kemal Eraslan kaynaklara dayalı bazı karşılaştırmalar yaparak onun doğum tarihinin olasılığını yaklaşık 1083 yılı gibi göstermiştir [6, 16]. Dr. Hayati Bice ise Ahmed Yesevi'nin doğum yılını 1093 yazmıştır; doğum yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte kendisine izafe edilen “Fakr-name” adlı risalede yer alan 73 yıl yaşadığı ve 1166 yılında öldüğü şeklindeki bilgiler gözüne alındığında 1093 yılında doğduğu kabul edilmelidir [7, 55].

Prof.Dr. Kemal Eraslan'a göre Ahmed-i Yesevi'nin Yesi'de irşada başladığı sıra Türkistan'da, Yedi-su havalisinde kuvvetli bir İslamlaşma cereyanı yanında İslam ülkelerinin her tarafına yayılan Tasavvuf cereyanı da mevcuttu. Medreselerin yanında kurulan tekkeler Tasavvuf cereyanının merkezleri halindeydi. Ahmed-i Yesevi Taşkend ve Sırderya havalisinde, Seyhun'un ötesindeki bozkırlarda yaşayan göçebe Türkler arasında kuvvetli bir nüfuz sahibi olmuştu. Etrafında İslamiyet'e bütün samimiyetiyle ve kuvvetlice bağlı olan yerli halk zümresi ile yarı göçebe köylüler toplanıyordu. Bu sebeple islami ilimler tahsil eden ve Arapça, Farsça bilen Ahmed-i Yesevi etrafında toplananlara İslamın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının adab ve erkanını öğretmek gayesiyle sade bir dille ve halk edebiyatından alınma şekillerle Hece vezninde manzumeler söyliüyordu. Diğer manzumelerden ayırt etmek için “Hikmet” adı verilen bu manzumeler, dervişler vasıtasıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaştırılıyordu. Hikmetler bilhassa Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesine hizmet etmesi bakımından çok önemlidir. Ahmed Yesevi'nin şöhreti ve tesiri Türk ülkelerine yayıldıkça Yesevilik de gittikçe yaygınlaşan bir tarikat halini alıyordu [16, 2-13].

Ahmed-i Yesevi'nin Hz. Peygamberin sünnetine aşırı bağlılığı sebebiyle altmış üç yaşına geldiğinde tekkesinin avlusunda müridlerine bir çilehane hazırladığını belirten Kemal Eraslan yazmıştır: Müridleri merdivenle inilen bir kuyu kazıp dibine de ancak bir insanın sığabileceği genişlikte bir hücre yapmışlar. Ahmed-i Yesevi vefatına kadar bu hücrede ibadet ve riyazetle meşğul olmuş. Bu hücrede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat vefat tarihi olarak kabul edilen H. 562 (M. 1166) yılına kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. Hikmetlerinde bu çilehane hayatını tafsilatıyla anlatır. Ahmed-i Yesevi'nin doğum tarihi bilinmediğinden kaç yıl yaşadığı hususunda da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Rivayetlere göre yüz yirmi, yüz yirmi beş veya yüz otuz üç yıl yaşamıştır [6, 13].

Ord.Prof. Hilmi Ziya Ülken Türk tasavvufu ile ilgili meseleleri araştırırken Sırrı hikmeti ilk Türk tasavvuf cereyanı gibi göstermiş, bu cereyanda Hoca Ahmed Yesevi ve halefleriyle, Ahmet Yüknaki'nin olduğunu belirtmiştir. Sırrı hikmet, ilk Türk tasavvuf cereyanı, ahlaki ve ilmi bir felsefedir. O, Türkler arasında İslamiyetten evvel de mevcut olan kuvvetli bir hikmeti yenileştirmek

ve kuvvetlendirmek için onu İslam tefekkürü ile telife çalışmış; bu hususta en müsait ve hakimane görüşü tasavvufta bulduğu için oraya başvurmuştur [9, 203].

“Divan-ı Hikmet”i yayına hazırlayan Dr. Hayati Bice kitabdaki hikmetlerin sayı hakkında yazmıştır: Ortaya çıkan yeni kaynaklardan yapılan derlemelerle hikmetlerin sayısı, ilk baskıdaki 144 sayısından önce 217’ye ve son yapılan eklerle 252’ye ulaştı. Yesevi hikmetlerinin sayısının, gün ışığına yeni çıkan elyazmalarının incelenmesi sonucunda, daha da artması beklenir [7, XII].

Ahmed Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet” kitabında Allah’a, Hz. Muhammed Peygambere sevgi, dünyanın faniliği hakkında, bilimin, bilginin değerlendirilmesi, alim adına büyük saygı ve benzeri konular geniş şekilde gösteriliyor.

“Divan-ı Hikmet” kitabında birinci hikmette gösterilmiştir: “Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip, Taleb edenlere inci, cevher saçtım ben işte” [8, 3].

Düşünür ““Allah’ı çok zikredin” diye ayet geldi” mısrasını yazarak Allah’ın sevgili kulu olmak hakkında göstermiştir:

*Sağlam aşıkı Allah sevip kulum dedi
Ara yolda kalmasın deyip tasasını çekti
Yalancılar cemalimi görmez dedi
Aşk kapısında sağlam olup durdum ben işte [8, 37].*

“Divan-ı Hikmet” kitabında insan hayatının geçiciliği ile ilgili konular yer almıştır:

*Akıllı isen kabristandan haber al
Ben de şunlar gibi olmam deyip ibret al
“Ölmeden önce ölünüz”e göre amel eyle
Bu hadisi fikreyleyip öldüm ben işte [8, 37].*

Düşünür Muhammed Peygamber’in gariplere, yetimlere, fakirlere yaklaşımı konusunda yazmıştır:

*Garip, fakir, yetimleri Rasul sordu
O gece Mirac’a çıkıp Hakk cemalini gördü
Geri gelip indiğinde fakirlerin halini sordu
Gariplerin izini arayıp indim ben işte [8, 3].*

Şair insanları Muhammed Peygamber gibi gariplerin kollamayı tavsiye etmiştir:

*Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla
Mustafa gibi ili gezip yetim ara
Dünyaya tapan soysuzlardan yüzün ü çevir
Yüz çevirerek derya olup taştım ben işte [8, 4].*

İnsanın topraktan oluştuğuna işaret eden mütefekkir “aslım toprak, neslim toprak” diyerek, müminlere dünyanın geçiciliğini şöyle izah ediyordu:

*Ey müminler bu dünyanın sonu yok
Doğru bilersen asla bunun yalanı yok
Kim bilmese vallahi onun imanı yok
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed [8, 25].*

Ya da,

*Ey dostlar bu dünyadan ağlayıp geçin
Fanidir bu dünyadan ge çip gidin [8, 151].*

Ahmed Yesevi “Ey dostlar cahil ile yakın olup Bağrım yanıp candan doyup öldüm ben işte” diyerek, cahil insanın yüzünü görmemek için dua edilmesini zorunlu biliyordu:

*Dua edin cahillerin yüzünü görmeyim
Hakk Teala refik olsa bir dem durmayayım
Hasta olsa cahillerin halini sormayayım
Cahillerden yüzbin cefa gördüm ben işte [8, 35].*

Cahillerden uzak olmak için yer altına girmeye öncelik veren Ahmed Yesevi yazıyordu:

*Yer altına kaçıp girdim cahillerden
Elim açıb dua isteyib merd kişilerden
Garib canım yüz tasadduk bilgelerden
Bilge bulmayıp yer altına girdim ben işte [8, 35].*

Ahmed Yesevi alimlerin gidip kendisinin yalnız kaldığını, cahillerden iyi bir söz işitmediğini yazmıştır:

*Önce-sonra iyiler gitti kaldım yalnız
Cahillerden işitmedim bir güzel söz
Bilge gitti cahiller kaldı çektim üzüntü
Yolu bulamayıp şaşkın olup kaldım ben işte*

*Ayrılık yarası ezdi bağrımı hani dertortağı
Bilge toprak, cahillerin göğüsü yüksek
Ayet, hadis beyan etsem beğenmez
Göğsümü deşiniz derd ve gama doldum işte [8, 35].*

SONUÇ

Büyük düşünür Ahmed Yesevi'nin “Divan-ı Hikmet” kitabında Allah'a, Hz. Muhammed Peygambere sevgi, dünyanın faniliği hakkında, bilimin, bilginin değerlendirilmesi, alim adına büyük saygı ve benzeri konular geniş şekilde gösteriliyor.

Böylece, kadim ve zengin tarihe malik Türk halklarının yarattığı maddi ve manevi hazineler, beşer tarihinde özel bir yere sahiptir. Türklerin ortaçağ düşüncesi ve kültürü ile ilgili

konuların incelenmesinde “Kitab-ı Dede Korkut” destanları, Yusuf Balasagunlu’nun “Kutadgu bilig” kitabı, Ahmed Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet” kitabı veb. büyük tarihi önem taşıyor.

Ord.Prof. Hilmi Ziya Ülken’e göre Hint, Çin ve İran’dan gelen birçok tesirlere açık bulunması itibariyle, Uygur medeniyeti her zaman olduğu gibi bu devirde de milli yaradılışlar yapmak hususunda diğer Türk memleketlerinden evvel davranmıştır. İşte “Kutadgu Bilig” bu mahsuller içerisinde en mühimi ve mükemmelidir. O, şekil ve tertip tarzı, fikirlerindeki insicam noktasından o kadar mükemmelidir ki birden-bire meydana çıkıverdiği tasavvur edilemez. Ondan evvele ait diğer metinlere malik değilsen de, kuvvetle tahmin edebiliriz ki, o bu neviden birçok yarım eserlerin ve essai’lerin arkasından gelmiş ve onları mükemmelleştirmiştir [9, 167].

Ortaçağ Türk kültürü tarihine ait kaynaklarda öngörülülük, akıllılık, bilgelik, geniş düşünce, zeka, kahramanlık, döyüşkenlik, adalet ve buna benzer başka faziletler büyük önem taşıyor.

Türk halkları orta çağ’da, Doğu’da bilimsel, felsefi ve kültürel mirasın yaratılmasında yakından iştirak etmişler. “Kitab-ı Dede Korkut” destanları, Yusuf Balasagunlu’nun “Kutadgu bilig” kitabı, Ahmed Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet” kitabı veb. eserlerde hikmetli kelimeler, ilerici fikirler tüm tarihsel dönemlerde her zaman aktüeldir.

KAYNAKÇA

1. *KİTABİ - DƏDƏ QORQUD* (1988). Tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə Fərhad Zeynalov və Samət Əlizadəninindir. Bakı
2. MƏMMƏDOV, Zakir (1994). *Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi*. Bakı
3. BALASAQUNLU, Yusif (1994). *Qutadqu bilik – Xoşbəxtliyə aparan elm*. Çevirənlər: filologiya elmləri doktoru, professor Kamil Vəliyev, Ramiz Əskər, Bakı,
4. YUSUF, Has Hacib (1959). *Kutadgu Bilig*. Tercüme Reşid Rahmeti Arat. Ankara
5. MƏMMƏDOV, Zakir (2015). *Orta əsrlərdə türk qaynaqlarında fəlsəfi fikir*. I kitab. səh. 549-644. Zakir Məmmədov. Seçilmiş əsərləri. Bakı.
6. YESEVİ, Ahmed-i (1991). *Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler*. Hazırlayan: Prof.Dr. Kemal Eraslan. Ankara
7. BİCE, Hayati (2016). *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*. Ankara, Mayıs
8. YESEVİ, Hoca Ahmed (2016). *Günümüzün Aşk Yolcusuna Divan-ı Hikmet*. Hazırlayan: Dr. Hayati Bice. 2. Baskı. Ankara, Mayıs
9. ÜLKEN, Hilmi Ziya (2007). *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul

KUMAR VE ŞANS OYUNLARINA TOPLUMSAL BAKIŞ: NİĞDE ÖRNEĞİ

Gürkan BAYINDIR*

ÖZET

Kumar ve şans oyunları insanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde meydana gelen ve toplumu etkileyen sosyal bir olgudur. Günümüzde de şans oyunlarına ve kumara olan ilgi devam etmekte ve gittikçe çeşitlenip yaygınlaşmaktadır. Bu durum kimi zaman bağımlılığa yol açıp, başta toplumun en küçük yapı taşı olan aile birimi olmak üzere tüm toplumu etkilemektedir.

Başlangıçta basit gibi görünen, ancak ayrıntılarıyla irdelendiğinde yaşam üzerinde direkt etkilere yol açan bu sayrılık, insanların toplumsal yaşama başlamalarıyla geçerlik bulmuştur. Eğlenmek ve zaman geçirmek amacıyla yeni yeni oyunlar geliştirilmekle beraber bu oyunların beceriye dayalı olmasının yanı sıra “şans, talih” unsurunun ön plana çıktığı görülmektedir. Şans, bahis, talih oyunları ve kumar arasında nüans olmakla birlikte bu oyunların temel mantığı aynıdır. Temelde emeksiz ve üretimsiz kazanca dayanan bu oyunların sonuçta haksız kazanç kapısı anlamına geldiğini söyleyebiliriz (Yaşar, 2010, s.166). Toplumsal açıdan kumara ve şans oyunlarına bakış birbirinden farklıdır. Şans oyunları, kumara göre daha masum görülmekte ve ulaşılabilirlik açısından yaşlı-geç, kadın-erkek, zengin-fakir ayrılmaksızın katılım sağlanmaktadır. Toplumun geniş kesimleri tarafından farklı şekillerde katılımın sağlanması şans oyunları ve kumarın toplumsallaşmaya olan etkisini de doğru orantılı şekilde artırmaktadır.

Şans oyunları ve kumar üzerine yapılan bu araştırmada, bu oyunların Türk toplumu içindeki yeri, önemi, başta birey olmak üzere tüm topluma olan etkileri sorgulanmaktadır. Ayrıca bu çalışma toplumsal beklenti, bireylerin sosyo-kültürel durumu, şans oyunları ve kumara karşı geliştirilen farklı bakış açıları gibi başlıklar ile ilişkilendirilerek anlamlandırılacaktır. Bu oyunlara katılım ve erişilebilirlik arasındaki ilişki irdelenmiştir.

Araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Öğrencilerin gelir durumları, şans oyunları/kumarla tanışmaları, bu oyunlara yatırdıkları ve kazandıkları paralar, en çok katılım sağladıkları oyun türleri, bu oyun türlerine bakış açıları (kumar veya şans oyunu olma yönünde) ve bu oyunlara ne kadar vakit ayırdıkları sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kumar, Şans Oyunları, Toplumsal Etki

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

SOCIAL PERSPECTIVE OF GAMBLING AND CHANCE GAMES: NIĞDE SAMPLE ABSTRACT

Gambling and chance games are a social phenomenon that shaped the society in various forms throughout the history. Today, interest in gambling and chance games is becoming increasingly diversified and widespread. This sometimes leads to an addiction and so affects the whole society, especially the family unit, which is the smallest building block of society.

This disaster, which seemed simple at the outset but led directly to the effects on life when examined in detail, was validated by the beginning of people's social life. While new games are being developed in order to have fun and spend time, it seems that these games are based on skill as well as in luck, chance games. Along with the nuance differences between chance, betting, chance games and gambling, the basic rationale of these games is the same. We can say that these games, which are mainly based on unemployed and unemployed profits, ultimately mean unfair profit gates (Yasar, 2010, p.166). From a social point of view, gambling and chance games are different from each other. Chance games are seen to be more innocent compared to gambling, and participation is provided regardless of old-young, woman-man, rich-poor in terms of easy access. Participation in different forms by large segments of the society increases the chance games and the socialization effect of gambling in a proportional manner.

In this study on chance games and gambling, the place of these games in Turkish society, the importance, all the collective effects, especially the individual, are questioned. In addition, this study will be interpreted by associating social expectations, socio-cultural status of individuals, different perspectives developed against gambling and chance games.

Research has been done on Niğde Ömer Halisdemir University students. The students were asked about their income status, first playing the chance games / gambling, the money they invested in these games, the types of games they participated in most, their point of view on these types of games (in terms of gambling or chance game) and the amount of time they spent on these games.

Key Words: Gambling, Chance Games, Social Effect

Giriş

Kumar ve şans oyunları insanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde meydana gelen ve toplumu etkileyen bir sosyal olgudur. Günümüzde de şans oyunlarına ve kumara olan ilgi devam etmekte gittikçe çeşitlenip yaygınlaşmaktadır. Gençlerin de bu oyunlara yetişkinler kadar katılım gösterdiği ve vakit harcadığı bilinmektedir. Kumar oynama en temel anlamıyla, kazanç elde etme amacıyla para kullanarak belirsiz risklere girme anlamına gelmektedir (Lam, 2007'den aktaran: Erdoğan, 2017). Kumar: "Bir emek ve iş karşılığı olmaksızın, zahmet ve yorgunluk çekmeksizin, sırf tesadüflere bağlı kalarak başkalarının tamamen zararı karşılığında kolaylıkla mal kazanmaktır (Yavuz, 1992'den aktaran: Temiz, 2010). Sosyokültürel ya da kumar oynanan ülkelerin hükümet politikaları gözetilmeksizin yapılan uluslararası çalışmaların sonuçları, sürekli olarak kumar oynama davranışının, birçok genç insanın aktif ya da pasif anlamda yaşam deneyimlerinin bir parçası olduğunu gösterir (Hayer ve Griffiths, 2015'den aktaran: Erdoğan, 2017).

Şans ve tahmine dayanan kumar niteliğindeki oyunlar hemen hemen her devirde, tüm toplumlarda yapılmış ve oynanmıştır. İnsanlar genellikle gençlik yıllarında kumarla tanışmaktadır. Bazıları için sadece arada sırada, zaman geçirmek için oynanan kumar, bazıları için ise bağımlılık yaratan ve hastalıklı bir duruma dönüşmektedir. Dünyanın çoğu yerinde sosyal bir sorun olarak dikkat çeken kumar olgusu farklı şekillerde ama aynı amaçla ortaya çıkmaktadır.

Bireyin ruh sağlığı, aile birliği ve aile ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere yol açan kumar davranışı, tarihin çok eski çağlarından beri oynana gelmiştir. Öyle ki olumsuzluklar, kamu düzenini ve kamu ekonomisini de bozguna uğratarak zamanla toplumun tümünü etkiler duruma gelmiştir.

Kumar bağımlılığı eylemsel bir bağımlılıktır. Bağımlılık olması açısından alkol ya da madde bağımlılığı gibi kimyasal bağımlılıklardan bir farkı yoktur. En eski ve yakın zamana kadar en yaygın eylemsel bağımlılıktır. Söz konusu yaygınlığın üç temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi eylemsel bağımlılıkların toplum tarafından kimyasal bağımlılıklardan farklı olarak bir bağımlılık olarak değil de kötü alışkanlık olarak düşünülüp değerlendirilmesidir. İkinci sebep kumarın şans, talih ya da bahis oyunu gibi daha kabul edilebilir ve masum görünen isimlere büründürülmesi ve bunun sonucunda kumar oynayanların oynadıklarını kumar olarak algılamamalarıdır. Üçüncü sebep ise dünya çapında çok sayıda ülkede kumarın devlet eliyle ulusal ya da yerel organizasyonlarla oynatılmasıdır. Hiç şüphesiz bu üç sebep kumarın sosyal anlamda daha kabul edilebilir ve daha az tehlikeli olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Toplum tarafından kabul edilebilir olması kumar davranışının artmasına ve bağımlılığa dönüşmesine ciddi anlamda zemin hazırlamaktadır. Çünkü bir bağımlılığının toplum tarafından kabulü ne kadar yaygın ise bağımlılığın artma oranı o kadar yükselir. Alkol veya madde bağımlılıklarından daha az tehlikeli olarak değerlendirilmesi ise bağımlı düzeyde kumar oynamanın alınabilir bir risk olarak görülmesine sebep olmaktadır. Hâlbuki kumar bağımlılığı aynı diğer bağımlılıklar gibi uzun vadede ciddi anlamda maddi sıkıntılara, aile problemlerine, iş bulma ya da devam ettirme sorunlarına, psikolojik zorluklara ve intihara sebep olabilmektedir (Dinç, 2014).

Problem

Şans oyunları ve kumar hemen herkes tarafından çeşitli şekillerde katılım gösterilen toplumsal bir sorundur. Başta eğlenmek veya şansını denemek için başlanılabilen bu oyunlar zamanla alışkanlık haline dönüşüp yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Kazanma duygusunu tadan kişiler bu zevki tekrar yaşamak ve daha çok kazanmak için devam ederken kaybetme durumunda, kaybettiğini çıkarmak için bu oyunları oynamaya devam edebilmektedirler. Bu durum başta kişinin kendisi olmak üzere, ailesi ve yaşadığı toplumu da olumsuz etkileyecek boyutlara varabilmektedir.

Günümüzde ilginin sürekli arttığı ve hızla büyüyen kumar ve şans oyunları sektöründe teknolojinin gelişmesiyle birlikte katılım artarak devam etmektedir. Oyunların çeşitlenmesi, internet üzerinden oynanabilmesi gençler açısından daha da cazip hale gelmektedir. Bu problemin gün geçtikçe artarak devam etmesi ve toplum yapısını olumsuz etkilemesi noktasında incelenmeye değerdir.

Araştırmanın Amaçları

Araştırmanın başlıca amacı kumar ve şans oyunlarına katılımın artarak devam etmesi noktasında üniversite öğrencilerinin rolünü saptamaktır. Öğrencilerin bu oyunlara ayırdıkları vakit ve para miktarlarını belirleyip aralarında ilişki kurmak ve öğrencilerin bu oyunlara bakış açılarını belirlemek diğer amaçlar arasında yer almaktadır. Bu oyunların, şans oyunu mu yoksa kumar mı olduğu noktasında katılımcıların görüşlerini alınıp genel düşünce ortaya konulmak amaçlanmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada anket uygulamasına dayalı nicel yöntem kullanılmıştır

Nicel araştırma yönteminde olaylar arası ilişkileri tanımlamak için sayısal veriler kullanılır. Nicel araştırmanın bir araştırma problemi vardır. Analizlerle değerlendirilebilecek istatistiki veriler bütünü kapsar.

Bu araştırmada sorulan 12 adet soru ile kumar ve şans oyunlarına karşı toplumsal bakışı etkileyen bireylerin ekonomik durumları, dini bakış açıları, tercih ettikleri oyun türleri, bu oyunlara ayırdıkları vakit ve para miktarları nicel veriler yoluyla aktararak tartışılmıştır. Kumar ve şans oyunları oynama noktasında katılan kişi sayısı, tercih edilen oyun türleri gibi kritik noktalarda sayısal veriler gerçeği yansıtmaya açısından daha doğru bilgi vereceği için nicel yöntem uygun bulunmuştur.

Katılımcılara gönüllülük ve gizlilik ilkelerine uyulacağı açıklanmıştır ve anket formlarında isim belirtmelerine gerek olmadığı vurgulanmıştır. Anket bilgilerinin gizli kalacağı ve elde edilecek bulguların sadece bilimsel amaçla kullanılacağı açıklanmıştır. Katılımcıların çoğu tek seferde anketi yapmayı kabul etmiştir ve bu konu da çok fazla zorluk çekilmemiştir. Sadece kadın katılımcıların bir kısmı araştırma konusu ve soruları öğrendikten sonra anketi yapmayı reddetmiştir.

Araştırma Tekniği

Araştırmada “Kotalı örnekleme” tekniği kullanılmıştır.

Kotalı Örnekleme: Sınırlı bir evren, araştırmanın amacına uygun olarak araştırmacının öngördüğü belirli değişkenlere göre sınıflandırılır. Bu değişkenler yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, hastalık olabileceği gibi, etnik köken, kırsal ve kentsel değişkenler de olabilir (Gökçe, 1988, s.83).

Bu araştırmada kullanılan sınıflama eğitim ve yaş durumu açısından oluşturulmuştur. Örneklem sadece Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde eğitim gören öğrenciler amaca yönelik uygun bir grup olarak saptanmaktadır. Bu doğrultuda daha çok şans oyunları ve kumar konusunda aktif katılım sağlayan ve bu oyunlar hakkında bir fikri olan öğrenciler seçilmiştir. Eğitim durumları üniversite lisans düzeyinde olan öğrenciler seçilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada evren üniversitede eğitim gören öğrencilerdir. Örneklem ise 2017-2018 eğitim öğretim yılı içerisinde Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde çeşitli fakültelerde eğitimine devam

eden 100 öğrenciden oluşmaktadır (Örneklem grubu fakülte veya bölüm fark etmeksizin seçilmiş olup gönüllülük esaslı ön planda tutulmuştur. Kumar ve şans oyunları oynama noktasında fakülte veya bölüm farklılıkları gözardı edilmiştir).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan anket formu kullanılmıştır. Ankette ekonomik bilgilerin yanı sıra üniversite öğrencilerinin şans oyunlarına ve kumara bakış açılarını ölçen sorular hazırlanmıştır.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Bu araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Merkez Kampüsünde yer alan fakültelerde, fakülte kantinlerinde, kafeteryalarda ve kampüs içerisinde yer alan bazı diğer noktalarda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama aşaması 2018 yılının Nisan ve Mayıs ayları arasında gerçekleşmiştir.

Kumar Bağımlılığının Etiyolojisi

Kumar bağımlılığını bilişle, genetikle, öğrenme vs. farklı boyutlarda açıklamaya çalışan çok sayıda model var olsa bile gelinen noktada kumar bağımlılığının çok boyutlu ve oldukça karmaşık bir yapısı olduğu ve dolayısıyla da tek bir modelin kumar bağımlılığını açıklayamayacağı kabul edilmiştir. Bu nedenle kumar bağımlılığını biyopsikososyal yaklaşım üzerinden açıklamak en doğru açıklama olarak görülmektedir. Buna göre genetik yatkınlık, yüksek düzeyde depresyon ya da kaygı bozukluğu, dürtüsel ya da antisosyal kişilik yapısı, düşük özgüven, geçmiş zayıf sosyal destek ya da aile ihmal ve istismarı hikayesi kumar bağımlılığının başlamasında ya da devam etmesinde etkilidir. Yine erken yaşta kumar oynamaya başlama, erkek olma, aile ya da arkadaştan modelleme, problemlerle yetersiz başa çıkma becerisi, var olan bir duygu durum bozukluğu, başka bir bağımlılık kumar bağımlılığı anlamında risk faktörleridir. Travma ve kumar bağımlılığı arasındaki özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar ciddi bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Özellikle travma mağduru kadınlarda kumar bağımlılığı erkeklere oranla ciddi anlamda daha yüksek olarak bulunmuştur (Dinç, 2014).

İslami Bakış Açısıyla Kumar

Araştırmada sorgulanan konulardan biri kumar ve şans oyunlarının dini inançla hangi noktalarda ters düştüğü ve bu durumun toplumun bakış açısını ne derece etkilediğidir. Çoğunluğu Müslüman olan Türk toplumunda bu oyunlara karşı tutulmuş tavrın, kişilerin dini inançları tarafından ne derece şekillendiği “Kumar veya şans oyunlarının günah olup olmadığı” hakkındaki soruyla ölçülmek istenmiştir. Toplumdaki genel kanıya göre kumar dini açıdan daha fazla günah olarak kabul edilirken, şans oyunları devlet eliyle desteklenmesi ve ulaşılabilirliği açısından daha büyük kesimlere hitap etmektedir ve daha masum görülmektedir.

İslam’da alın teriyle, hak ederek kazanç sağlamak desteklediği için kolay yoldan ve karşıdakini mağdur ederek kazanılan mal veya paranın haram olarak yasaklanması doğal bir sonuçtur. Kumar oynayarak para veya mal kazanmak şansa dayalı olduğu için herhangi bir hak etme veya emek söz konusu değildir. Bu durum İslami esaslara ters düşer ve dolayısıyla kumar, bahis, şans oyunlarından kazanç sağlamak tamamıyla haram sayılır.

Konuyla ilgili olarak “Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: ikisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları faydalarından daha çoktur” şeklindeki Bakara Suresi 219. ayet nazil olmuş ve böylece kumar hakkında ilk açıklamada bulunulmuştur.

Kumardan elde edilen kazancın kişilerin kendilerine ve çevresine harcamaları fayda gibi görülebilir ama zararlarının yanında küçük bir ayrıntıdır. Bunların yol açtığı kötülükler daha fazladır. Bunun için “zararları ise faydalarından çok daha büyüktür.” buyrulmuştur.

Kumarın faydaları gerçek ve sağlam bir fayda değildir. Kazanılan malın hayrı yoktur, bir kâr yüz zarar getirir. Buna tutunanlar yakalarını zor kurtarırlar. Neşe ve lezzeti kişisel ve gelip geçici olduğu halde, zararları, ortaya çıkardığı kötü sonuçlar sosyal ve kişisel olduğu bedensel ve ahlakidir de. Hayali bir parça kâr için, kesin ve genel bir zarara düşmekte akıl işi değildir.

Kumar Çeşitleri

Çok farklı türlerde kumar oyunları olduğu gibi bu oyunları oynama amaçları da bazı noktalarda çeşitlenebilmektedir. Kumar çoğu zaman oynayan kişinin ruh sağlığını, sosyal ilişkilerini, ekonomik durumunu olumsuz etkiliyor olsa da sadece eğlence için oynanan çok fazla kazanca bağlı olmayan durumlarda bulunmaktadır. Bu ayrımı “Masum Kumar” ve “Marazi Kumar” şeklinde yapabiliriz.

Masum Kumar: Toplumsal kumar diye de anılan masum kumar, hangi oyun aracılığıyla oynanırsa oynansın, kazanç amacının bulunmadığı oyunlardır. Kıbar insanlar tarafından oynandığı ifade edilir. Kazanmak ya da kaybetmek onlar için sadece bir eğlencedir. Çünkü ortada büyük miktarda para yoktur.

Bu tür oyuna katılanlar hiç bir zaman kazanç hırsına kapılmazlar. Şanslarının iyi gitmesi durumunda yüzlerinde bir memnunluk ifadesi vardır. İyi gitmemesi durumunda ise kaybedilen önemli bir şey yoktur. Oynayanlar arasında kumara, hoşça vakit geçirmek için düzenlenmiş bir eğlence gözüyle bakılır. Oyunda sonucun aleyhe dönüşmesi çok önemli değildir.

Kısacası masum kumar, insanlar arasında maddi ya da manevi kayba yol açmaz. Genellikle aile bireyleri arasında oynanır. Oyuncular bilinçli hareket ettiklerinden zararlı kumar alışkanlığına yol açmaz. Dolayısıyla böyle bir ortamda, böyle bir düşünceyle oynanan oyunlar için polisçe yapılacak fazlaca bir şey yoktur. (Çabuk, 2009)

Marazi Kumar: Para üzerine oynanıp, sonuçta kazananın ya da kaybedenin bulunduğu oyunlardır. Önceden ileri sürülen para ya da malın kendisi ya da katları oranında kazanılması ya da kaybedilmesi söz konusudur. Çoğunluk içerden gelen bir dürtü ile oynanır. Kumarbaz, bir oyun karşısında kolayca dürtülerek kumara girişebilir. Bu durum, para bitince ya da dürtü sona erinceye kadar sürer.

Marazi kumarın tedavisi için ilaç yoktur. Grup terapileri ya da ikili görüşmeler yoluyla tedavisine çalışılmaktadır. Ne yazık ki ülkemizde bu ad altında başvurulacak bir sağlık merkezi yoktur.

Marazi kumar bağımlılarının kazanmaktan başka düşünceleri yoktur. Basit düşünürler. Oyun masalarında hırsızlık yapabilecek kadar düşerler. Ateşli bir hastalık içindeymiş gibi yaşarlar. Rüyalarında bile kumar oynadıkları olur. Uyumuş gibi bir görünüşleri vardır. İnsan haklarına saygılı

değildirler. Toplum yaşamına ve dostluklara sırt çevirmişlerdir. Düşünce alanları, belli noktalarda bilinçsizce odaklanmış ve oldukça daralmıştır.

Çalışmadan para kazanmak, insanlarda çalışma gücünü yok etmektedir. Bu güçten yoksun kişi artık çalışmaktan hoşlanmayacak ve kazanma hırsıyla sürekli oynayacaktır. Çalışmadan kazanılan para, belli bir emek ürünü olmadığından, sarfında da birtakım ölçsüzlükler olacaktır. Aynı tutku kişiyi yine oyun masalarına çekecek ve sorumsuzca ortaya sürülen paralar bu kez kısa bir süre için başka bir oyuncuda umut ürünü olarak kalacaktır.

Marazi kumar tutkunlarının düşündükleri tek şey, oyun sonucunu lehlerine döndürmektir. Tüm dikkatleri oyuna yöneliktir. Oyun devam etmekte iken asla meşgul edilmek istemezler. En yakınlarının bile sorularını cevaplandırmazlar. Ahlaki değerleri zayıflamıştır. Kendi kendilerini kontrol edebilme ruhundan yoksundurlar. İyi bir vatandaş olarak nitelendirilemezler (Çabuk, 2009).

Kumar ve Cinsiyet

Kumar oynayan kişilerin cinsiyetlerine bakılacak olursa hem yetişkin hem ergen erkeklerin oranı kadınlara göre oldukça fazladır. Ergenlik döneminde kumar ile tanışan erkekler çoğunlukla neredeyse tüm kumar türlerini öğrenmektedirler. Zamanla kumarın zorluğu ve miktarı artmaktadır. Kadınlar ise daha çok kumarhanelerde, güvenli yerlerde nispeten daha düşük bütçeli oyunlar oynadığı bilinmektedir. Kadınlar güvenliğe daha önem verdiği için yasal oyunları tercih edip, illegal yerleri tercih etmemektedirler. Şans oyunları, loto gibi oyunlarda diğerlerine göre kadınların oranı daha fazladır. Erkeklerde daha çok at yarışı, spor loto, kağıt oyunları ön plana çıkmaktadır.

Kadınların kumar oynama etiyolojilerine bakıldığında, problem oluşturan kumar oynama davranışları genellikle sık evlenme ve yerleşim yerlerinin değişmesi, çocukken kumar oynama davranışına maruz kalma, dini konulara ilginin az olması gibi konular ile ilişkiliyken; erkeklerin etiyolojilerinde alkol tüketiminin kumar oynama konusunda bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel anlamda bakıldığında ise erkekler daha çok kazanmanın heyecanını yaşama dürtüsüyle kumar oynarken, kadınlar daha çok kişisel problemlerinden kaçmak için kumar oynadığını belirtmiştir. (Coşkun, 2017:5).

Erkeklerin kumar içerikli oyunlara ulaşabilmesi kadınlardan çok daha kolaydır. Kahvehaneler, kumarhaneler, gizli kumar evleri gibi yerlerde erkekler ağırlıktadır. Bununla doğru orantılı şekilde patolojik kumar oynama alışkanlığı da erkeklerde oran olarak fazladır.

Kumar ve Yaş

Kumar oynama davranışı üzerinde etkili olabilecek ve değişkenlik gösterebilecek bir diğer faktör ise yaştır. Kumara erişebilir olmak gibi durumsal özelliklerin ve aile üyeleri ya da akranlar arasında kumar oynama davranışının popüler olması gibi sosyal yönlerin, kişilerin kumar oynamaya başlamaları üzerinde oldukça önemliyken, düzenli olarak kumar oynama davranışı; daha çok kumarın kendisinin ödüllendirici özelliği ve psikoaktif etkileri ile açıklanır. Bu duruma teorik bir pencereden yaklaşıldığında, gençler arasındaki kumar oynamaya başlama yaşı ve erken kazanımlar ileride kumar oynama davranışı gösterme olasılığını arttırabilir. Nitekim birçok araştırma kumar oynamaya başlama yaşı ve patolojik kumar oynama arasında bir bağ olduğunu göstermiştir. Özellikle kumar oynama davranışına ilk erişimin erken yaşta olması, yetişkinliğe geçiş evresinde kumarla ilişkili problemlerin görülme riskini arttırır.

Kumar oynama, çoğu ülkede yasaldır ve sosyal bir aktivite olarak kabul görür, bu kabul görme kumar oynama davranışının görülmesini etkiler. Örneğin çocukların kumar oynamaya sıklıkla aile

üyeleriyle birlikte ya da kendilerine hediye edilen piyango bileti ya da kazıkazanlar ile başladığı belirtilmiştir. Piyango biletleri hediye etmek kumar oynama davranışını normalleştirir ve kumar oynamaya ilişkin olumlu düşüncelerin oluşmasına neden olur ve kumar oynama davranışına teşvik eder.

Kumar oynamaya ilişkin önemli faktörler arasında yer alan cinsiyet ve yaş, bazı kumar oynama motivasyonları üzerinde etkilidir. Örneğin, yapılan bir araştırmada duygudurum düzenlemesi, para kazanma ve heyecan duyma motivasyonları incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadınların erkeklere oranla daha fazla duygudurum düzenlemesi motivasyonu ile kumar oynadıkları; kadınlar için bu motivasyonların arasında para kazanmanın ya da heyecan duymanın erkeklere göre daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur (Coşkun, 2017:7).

Kumar ve Aile Yapısı

Kumar oynama alışkanlığı aile yapısını doğrudan etkileyen bir olaydır. Aile içerisinde sürekli kumar oynayan bir birey aile yapısını ve diğer bireyleri etkiler. Ebeveynlerden birinin kumar bağımlısı olması kendi aralarında çatışma çıkarabileceği gibi çocuklar üzerinde de etkiler bırakabilir. Çocuk ebeveynlerinden örnek alıp aynı davranışı gösterebilir. Kumar bağımlılığı ileri boyutlarda olması halinde ailenin dağılmasına bile yol açabilir.

Aile içindeki tutum bireyin kumar oynamaya karşı olan bakış açısını şekillendirir. Ebeveynler çocukları ile birlikte kumar oynama davranışı gösterdiklerinde çocuğun bu olaya karşı tutumu oluşmaya başlar. Erken yaşta kumar oynama davranışı içerisinde bulunan bireyin ileride kumar oynama ihtimali de yüksektir. Sadece aile değil bireyin arkadaş çevresi ve bulunduğu ortamlar kumar ile iç içe ise birey bu durumda o birey de zamanla bu davranışı göstermesi kaçınılmazdır.

Kumar bağımlılığı dürtü-kontrol bozukluklarından biridir. Kendisine, ailesine ve sosyal çevresine maddi zarar yanı sıra iletişim sorunlarına yol açar. Tutkuya dönüşen kumar, yol açtığı stres, gerilim ve ilişki problemlerine rağmen “bağımlı birey” oynamayı sürdürür. Sonuçlar ne olursa olsun kumar oynamak tek düşüncesi haline gelmiştir. Kumar oynamak, yaşamının bütününe kuşatmıştır. Kazansa da, kaybetse de oynamaya devam eder. Kaybettiklerini geri kazanma umudu ve hırsı da bu tabloyu giderek kötüleştirir (Kılıçarslan, 2014).

Yapılan araştırmalar kumar bağımlısıyla evli eşlerde yüksek düzeyde stres ve buna bağlı fizyolojik rahatsızlıklar göstermiştir (Lorenz& Yaffe 1986, 1989'den aktaran: Kılıçarslan, 2014, s.25) Depresyon, sinirlilik hali, güvensizlik, sürekli şüphelilik hali ve hatta kalp rahatsızlıkları bu araştırmaların bulguları arasındadır.

Yakın çevresinde, özellikle ailesinde, kumar oynayan kişilerin olması bireyi kumara yakınlaştırabilmektedir. Rol model olarak gördüğü kişiler, baba, ağabey, yakın arkadaş, bu noktada bireyi olumsuz etkileyebilmektedir. Böylece birey etrafında gördüğünü uygulayarak kumar bağımlısı olabilmektedir.

Kumarda İkili Tasnif

Kumarı yasal kumar ve yasadışı kumar olarak ikili bir tasnifle ayırabiliriz. Yasal kumar; devletin kontrolü altında ve bizzat devlet tarafından organize edilen kumar türüdür. Bunlar; İddaa, Sayısal Loto, Spor Toto, At Yarışı, On Numara, Milli Piyango gibi kumar türleridir ve Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü, Spor Toto Genel Müdürlüğü vb. şekilde örgütlenmiş olup kurumsal bazda faaliyet göstermektedirler.

Yasadışı kumarın en önemli ayağını ise, sanal (internet) ortamdaki e-kumar oluşturmaktadır. Mevzuatımıza göre kumarhane veya casino açmak yasaktır. Ancak kahvehanelerde, kulüp ve dernek adı altında da yasadışı kumar faaliyetleri gözlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 58. maddesinde,

“Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır” denilmektedir.

Günümüzde kumar tüm dünyada oldukça yaygın olan ve hatta birçok kişi için bir tür eğlence sayılan sektör haline gelmiştir. İnsanlar kumara çok büyük miktarlarda paralar harcamaktadırlar. Öyle ki sırf zevk için yapılan bu para tüketimi birçok muhtaç insanı refaha kavuşturacak boyutlardadır. Toplumun kumar alışkanlığını bir ihtiyaç gibi görerek onu kontrol altında tutmak ve aynı zamanda bu faaliyetten hazinenin gelir sağlaması ve spor, okul binası yapımı vb. bazı faaliyetlerinin finansmanının sağlanmasında kaynak oluşturması sebebiyle devletin yasal kumarı kurumsal bazda desteklediği görülmektedir. “Ya Çıkarsa” bir umut ve hayal tacirliği olarak, devletin resmi kanalı olan TRT kanallarında her Pazar gecesinin vazgeçilmezi “Sayısal Gece” adlı programla, Sayısal Loto ve Milli Piyango'nun canlı olarak çekilişlerinin yayınlanması suretiyle kumarın reklamı yapılmakta, bizzat devlet eliyle kumar özendirilmektedir. (Okur, 2011:4)

Şans Oyunları

Türk toplumunda oldukça geniş kitlelerce katılım sağlanan şans oyunları, kazananın karşısında herhangi bir kaybeden olmaması ve tamamen şansa dayalı olması nedeniyle kumara göre daha masum olarak algılanmaktadır. Yaşlı-genç, kadın-erkek fark etmeksizin kolayca bu oyunlara erişebilmekte (sadece bir kupon doldurarak veya bilet satın alınarak) ve belli bir sınırı olmadan istediği kadar oynayabilmektedir.

Sonucu tesadüfe dayalı her türlü oyun “şans oyunu” olarak tanımlanmaktadır. Dilimizde daha çok olumlu anlamıyla giren, Batı kökenli şans (chance) sözcüğü raslantı anlamına gelmekte olup kişilerin doğrudan kontrolü altında olmayan durumlara karşılık gelmektedir (Tunçay, 1993'den aktaran: Kılıç, 2006, s.6).

Şans kişinin bilgi ve emeğinden çok rastlantı sonucu elde ettiği elverişli durumu ifade eder. Bir olayın olabirliği olarak tanımlanan şans genelde hiç kimsenin inisiyatifine bağlı olmayan olaylarda sonucun lehine sonuçlanma durumu olarak da değerlendirilir. Şans kelimesi Türkçe Sözlüğü'nde rastlantıların düzenlediğine ve insanlara iyi ve kötü durumlar hazırladığına inanılan doğüstü güç, kut, baht, talih ve felek anlamlarına gelmektedir (TDK, 2005).

Şans Oyunları Sosyolojisi

Şans oyunları, toplumsal beklentiyi şekillendiren sosyal bir olgudur. Bu toplumsal beklenti insanların yoksulluktan kurtulup daha iyi bir hayat sürebilme hayalinde yatmaktadır. Kişilere kısa yoldan zahmetsizce zengin olma fikri oldukça cazip gelmektedir. Bu doğrultuda yaşam standartları düşük olan ekonomik olarak daha alt kesime mensup bireyler şans oyunlarına daha fazla bel bağlamaktadırlar.

Şans oyunlarını tanımlayan olguları iki başlık altında sınıflamak mümkündür; bireysel ve toplumsal boyut. Buna göre şans oyunlarının bireysel boyutunda iki durum dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi bireye kısa süreli de olsa hayal kurdurması ve psikolojik bir rahatlama sağlaması ikincisi ise gerçekleşmemiş örnekleri çok olsa da beklentilerini yüksek tutmasıdır. Şans oyunlarının

toplumsal boyutunda ise üç durum dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki sosyo-psikolojik açıdan rahatlatma fonksiyonu atfetmesi ki bu bireysel bağlamda sağladığı rahatlatma fonksiyonu ile benzerdir, diğer ekonomik gelişmişlik seviyesine göre değer atfedilme oranlarının değişmesi, son olarak büyük ikramiyenin çıkmasından sonra bireyin çevresinde oluşturduğu sosyal ve kültürel baskıdır. Ayrıca pek kabul görmese de özellikle özel gün ve gecelerde yapılan büyük ikramiye çekilişlerinde sosyal bir birliktelik sağlaması açısından da dikkate değer bir olgudur (Sağır, Çabuk, 2010).

Sürekli ve kalıplaşmış bir davranış özelliği göstermesi itibariyle şans oyunlarının aslında sosyolojinin ilgi alanında olması gerektiği söylenebilir. Ancak, bilebildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu konuda yeterli bir çalışma henüz yoktur. Gerçekten de bu oyunlardan ciddi sayıda insanın etkilenmesine ve bu konu sadece kumar başlığı altında psikiyatri içinde ciddi bir yer tutmasına karşın şans oyunları ve kumar bağımlılığı konusunda yeterli bir sosyolojik literatüre ulaşmak oldukça zor. Oysa insanların şans oyunlarına olan ilgisi değerler, boş zaman, tüketim gibi değişkenlerin yanı sıra coğrafi bölge, sosyal sınıf ve cinsiyet farklılığı gibi birçok açıdan da ele alınabilir. İnsanların neden ve nasıl şans oyunları oynadıkları ve bundan ötürü yaşadıkları sorunlar konusunda yapılacak çalışmaların hem akademik hem de sosyal anlamda ciddi katkılar sağlayacağına inanmaktayız (Yaşar, 2010).

Şans, bahis, talih oyunları ve kumar arasında ince çizgiler olmakla birlikte bu oyunların temel mantığı aynıdır. Temelde emeksiz ve üretimsiz kazanca dayanan bu oyunların sonuçta haksız kazanç kapısı anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Bu oyunların her birine ait farklılaştırıcı tanımlar, sistemin vergi elde etmek ve bunu meşrulaştırmak için yaptığı manevralar olarak değerlendirilebilir. Daha çok alt gruplardan yeni vergiler almanın bir tarzı olan şans oyunları bir yandan paranın yabancı devletlere gitmesini engellemek bir yandan da umut gibi ciddi bir pazarın iplerini elde tutmak anlamına gelmektedir. İnsanların yapılacak başka şey olmadığı, ümitlerin tükendiği duygusunu yaşamamaları için sürekli bir ihtimal olarak “kazanacağım” duygusu şans oyunlarını sistemin devamında geçici de olsa sübap niteliği haline getirmektedir. Bu sebeple bu oyunların iktidar aracı olarak değerlendirilmesi kadar olup bitenin üzerini örten bir tarafı da bulunmaktadır (Yaşar, 2010).

Şans oyunlarının erken yaşlardaki çocukluk oyunları ile yakından alakası vardır. Bu yaşlarda girilen bahislerde kazanmanın ve kaybetmenin yaşattığı duygular, sonraki yaşlarda karşılaşılan şans oyunlarına gösterilen ilgide etkili olmaktadır. Çocuk yaşlarda masum görülen iddialaşmalar, küçük bedeller karşılığında girilen oyunlar, kazanmanın/kaybetmenin verdiği heyecan ve gerilim zamanla alışkanlık yapabilmektedir. Eğitim sisteminden başlayarak rekabeti işbirliğine tercih eden ve sürekli olarak insanları diğerleri üzerinde üstün olmaya çağıran eğitim süreci ve yaşam anlayışları aşağılık kompleksi olan bireylerin yetişmesine yol açtığından bu şekilde yetişen bireyler şans oyunlarına ve bahis sektörüne yoğun ilgi göstermektedirler (Yaşar, 2010).

Şans oyunları oynamanın arkasında yatan bir diğer sebep ise kişinin içinde bulunduğu psikolojik ve sosyal durum gösterilebilir. Maddi sıkıntılar, aşırı kaygılar ve çaresizlik durumunda kişi başka çıkış yolu olmayacağı düşüncesi ile şans oyunlarına bel bağlayabilir. Bu gibi durumlarda bulunan çoğu kişi pek çok alanda şanslarını deneyip başarısız olsalar bile bir ümitle denemeye devam eder. Bu süreç bireyi ekonomik çöküntüye götürebilir. Çaba sarf etmeden kazanma isteği, kazandıkça daha çoğunu isteme veya kaybettikçe giden parasını kurtarma arayışları bu kişileri daha çok risk almaya götürmektedir. Bu durum arttıkça borç arama, yalan söyleme, dolandırıcılık gibi olaylara girilebilir.

Bazıları için sadece arada sırada zevkine oynanan şans oyunları bazıları için ise bağımlılık haline gelmiştir. Kolay ulaşılabilirliği ve legal olması nedeniyle devlet desteği ile oynatılan şans

oyunları ülkemizde büyük ilgi görmektedir. Bu durum bağımlılığa yol açabileceği gibi büyük kazançlar elde edilip bireylerin statülerinde büyük değişiklik gösterebileceği örneklerde mevcuttur. Ülkemizdeki kimi örneklerine bakılacak olursa sosyo-kültürel düzeyi düşük olan kişiler büyük ikramiyeler kazansalar bile bunu kısa sürede tüketip eski hallerine döndüğü gerçeği ile karşılaşmaktadır.

Milli Piyango İdaresi Tarafından Düzenlenen Yasal Şans Oyunları

Milli Piyango tarafından düzenlenen şans oyunları yasal olması, bayilikler vasıtasıyla oynanması ve devlet desteği olması nedeniyle toplumun her kesiminden kişiler tarafından katılım sağlanmaktadır. Az miktarda parayla katılımın sağlanabilmesi ekonomik olarak alt seviyede olan kişiler tarafından da tercih edilir olmaktadır. İnsanların zengin olma hayallerini süsleyen bu oyunlarda az para yatırıp, bir servet kazanma ihtimali vardır. Bu yasal oyunlar hakkındaki kısa bilgiler Milli Piyango'nun resmi sitesi www.millipiyango.gov.tr 'den alınmıştır.

Sayısal Loto

Piyango idaresi tarafından düzenlenen, katılımcıların 1-49 sayı kümesi içinden çekilişle belirlenecek olan 6, 5, 4 ve 3 sayının doğru tahmin edilmesine dayanan ve kısaca " oyun " olarak da ifade edilen şans oyunudur.

Sayısal loto oyununda bir haftaya ait oyunda altı bilen çıkmaması halinde bu gruba ayrılan ikramiye, ertesi hafta altı numarayı doğru tahmin edenlere dağıtılmak üzere devredilir. Bu şekilde yapılacak devir üç haftadan fazla olamaz. Dördüncü haftada altı numarayı doğru tahmin eden çıkmazsa, bu gruba ayrılan tutar, önceki haftalardan devredilmiş tutarlar ile birlikte beş numarayı (olmaması halinde dört numarayı) bilenler arasında dağıtılır." olarak belirlenmiştir.

On Numara

Milli Piyango İdaresince 06.08.2002 tarihinden itibaren yeni bir Sayısal Oyun daha oynatılmaya başlatılmıştır. On Numara adı verilen bu oyunda; oyun kuponlarının üzerindeki her bir kolonda yer alan 1 ile 80 arasındaki numaralardan, çekilişle belirlenecek olan 22 adet numaradan; 10, 9, 8, 7 ve 6 numarayı doğru tahmin edenler ile hiçbir numarayı doğru tahmin edemeyenler ikramiyeye hak kazanmaktadır.

Şans Topu

Şans Topu (5+1) oyunu, iki farklı sayı kümesi içerisinden, belirlenen sayıda numara seçilmesi esasına dayanan bir sayısal oyundur. İlk sayı kümesi 1-34 numaradan, ikinci sayı kümesi ise 1-14 numaradan oluşmaktadır. İştirakçiler, ilk sayı kümesinden 5 (beş) adet, ikinci sayı kümesinden 1 (bir) adet numarayı seçerek oyuna katılabileceklerdir.

Şans Topu (5+1) oyunu, yaygın ikramiye verilmesine uygun bir oyundur. Bu nedenle ikramiye grupları fazladır. (5+1)'in bilinme olasılığı diğer oyunlara kıyasla daha yüksektir. Şans Topu (5+1) oyununda ikramiye grupları, (5+1), (5), (4+1), (4), (3+1), (3), (2+1) ve (1+1) olmak üzere 8 adettir.

Süper Loto

İdare tarafından düzenlenen, katılımcıların 1-54 sayı kümesi içinden çekilişle belirlenecek olan 6, 5, 4 ve 3 sayının doğru tahmin edilmesine dayanan ve kısaca " oyun " olarak da ifade edilen şans oyunudur.

Hemen Kazan

Belirli ikramiyeleri ihtiva eden özel biletlerin üzeri kapalı kısımlarının kazınarak ikramiyeyi gösteren sayı veya işaretin çıkarılması suretiyle oynanan şans oyunudur. Katılımcılar, kazanması gereken yeri kazıyarak toplamda 6 adet ikramiyenin yazılı olduğu alanda, 3 tane aynı ikramiye bulurlarsa, buldukları tutarı kazanmış olurlar.

Spor Loto

15 maçın sonucunu doğru tahmin etmeye dayanan bir şans oyunudur. Ev sahibi takımın galibiyeti, deplasmandaki takımın galibiyeti ve beraberlik seçeneklerinden biri seçilerek oynanır. Spor toto oyununda 12 bilme ihtimali; 531 441' te bir, 13 bilme ihtimali; 1 594 323' te bir, 15 bilme ihtimali ise 14 348 907' de birdir.

İddaa

Spor Toto Teşkilatı'nın resmi futbol oyunudur. İddaa yurtdışındaki benzerleri gibi futbol maçlarının sonuçlarıyla ilgili tahmin yapılan bir bahis oyunudur. Her cuma ve her salı olmak üzere haftada iki İddaa programı çıkmaktadır.

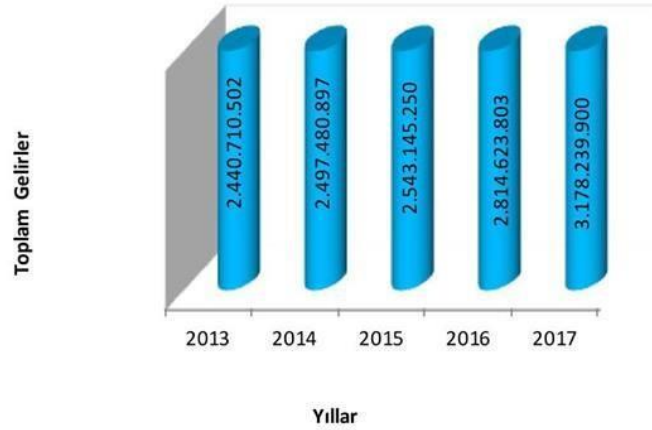
Oyuncular programda yer alan maçlardan en az dört (MBS: Minimum Bahis Sayısı hariç), en fazla on beş tanesinin sonucunu; 1 (evsahibi takım galibiyeti), 0 (beraberlik), 2 (deplasman takımı galibiyeti) olmak üzere üç muhtemel sonuçtan herhangi birini tahmin ederek, iddaa kuponu üzerindeki ilgili yere/yerlere işaretleme yapmak yoluyla veya özel seçimler yaparak oynarlar.

İddaa son zamanlar ülkemizde oldukça yaygın olup sürekli yenilikler yapılarak güncelliğini korumaktadır. Oynanacak bahis alanlarının artırılması (Özel kodlar ile gol atacak oyuncu, gol dakikası, kart olur/olmaz, penaltı olur vb. seçeneklerin dahil edilmesi) oynayanlar tarafından sürekli denenmektedir. Uzun süreli bahis seçenekleri ile genişlik iyice artırılmıştır.

Tablo: Yıllar İtibariyle Şans Oyunu Satışları ile Diğer Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler ve Dağılımları (Vergiler Dahil)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
ŞANS OYUNU ŞATIŞ GELİRLERİ	2.366.992.498	2.415.564.236	2.463.821.822	2.725.230.580	3.078.481.339
DİĞER GELİRLER	73.718.004	81.916.661	79.323.428	89.393.223	99.758.561
TOPLAM GELİRLER	2.440.710.502	2.497.480.897	2.543.145.250	2.814.623.803	3.178.239.900
İkramiye Ödemeleri	1.063.082.628	1.092.648.534	1.122.027.075	1.221.652.143	1.390.599.060
Hazine (KDV, ŞOV, AYGET)	569.230.311	580.811.986	592.420.908	655.460.189	740.290.018
Kamuya Aktarılan Kamu Payı	468.192.042	481.147.633	483.562.360	581.397.120	653.901.869
Bayi komisyonları ve aracılık giderleri	200.649.003	206.568.326	212.009.454	231.339.835	258.440.732
Faaliyet, İşletme, Yatırım ve Diğer Giderler	139.556.518	136.304.418	133.125.453	124.774.516	135.008.221

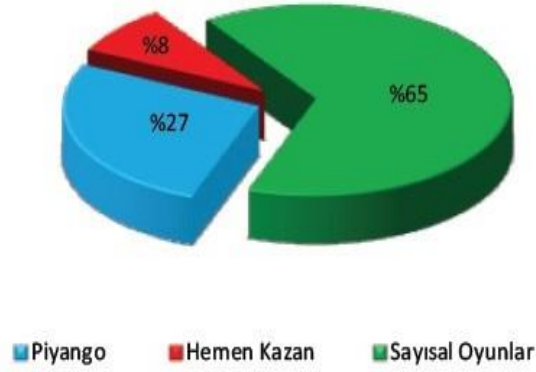
Son 5 Yıllık Gelirler

Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğünden alınan verilere göre hazırlanan tabloya bakıldığında şans oyunu satış gelirlerinin yıllar itibariyle arttığı ve 2017'de tavan yaptığı görülmektedir. Toplam gelirlerin çok büyük kısmını oluşturan şans oyunu satış gelirlerinin yaklaşık yarısı ikramiye ödemelerine gitmektedir. Yıllar itibariyle görülen artışın sürekli devam etmesi beklenmektedir. İkramiyelerin çok büyük miktarlara ulaşması, oyunların çeşitlenmesi, insanların zengin olma hayalleri bu oyunlara olan ilginin devam etmesini sağlayan faktörlerdir.

Tablo: Yıllar İtibariyle Şans Oyunları Satış Gelirlerinin Oyun Türlerine Göre Dağılımı (Vergiler Dahil)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017	Toplam
Piyango	606.693.313	648.646.792	685.268.040	735.791.553	804.414.266	3.480.813.964
Hemen Kazan	202.310.000	203.285.002	214.748.362	227.104.046	243.979.500	1.091.426.910
Sayısal Oyunlar	1.557.989.185	1.563.632.442	1.563.805.420	1.762.334.981	2.030.087.573	8.477.849.601
Toplam	2.366.992.498	2.415.564.236	2.463.821.822	2.725.230.580	3.078.481.339	13.050.090.475

Son beş yıllık dönemde şans oyunları toplam satış gelirlerinin %65'i sayısal oyunlardan, %27'si piyango oyunundan, %8'i ise hemen kazan oyunundan elde edilmiştir. (Buradaki Şans Oyunları: Sayısal Loto, Şans Topu, On Numara, Süper Loto'yu kapsamaktadır.)

Şans oyunları satış gelirlerinin büyük kısmını kapsayan sayısal oyunlar her hafta yapılıyor olması, oynamak için büyük bir çaba veya çalışma gerektirmemesi ve tamamen şansa dayalı olması sebepleriyle en çok tercih edilen alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam gelirin yarısından fazlası bu alandan sağlanmaktadır.

BULGULAR

1. Ekonomik Özelliklere Ait Bulgular

Araştırmaya katılan örneklemin cinsiyete ilişkin bilgilere bakıldığında 100 kişinin 70'i erkek 30'u kadından oluşmaktadır.

Tablo-1: Aile ve Kişisel Gelir Durumu

Aile Gelir Durumu (Aylık Ortalama)		Kişisel Gelir Durumu (Aylık Ortalama)	
0-1500 TL	(29 kişi)	0-500 TL	(62 kişi)
1500-3000 TL	(26 kişi)	500-1500 TL	(27 kişi)
3000 TL ve üzeri	(45 kişi)	1500 TL ve üzeri	(11 kişi)

Tablo 1'de görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu orta ve alt sınıf ailelerden geliyor olup kendi kişisel gelirlerinin çoğunu aldıkları öğrenim kredi/bursları oluşturmaktadır. Az sayıda kişinin ise aile ve kredi desteği dışında kendi parasını kazanmakta olduğunu görmekteyiz.

2. Şans Oyunları ve Kumarın Günah ve Patolojik Bir Durum Olmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Katılımcılardan 87'si "Şans Oyunu / Kumar Sizin Görüşünüze Göre Günah mı?" sorusuna Evet yanıtı verirken 8 kişi Fikrim Yok, 5 kişi ise Hayır yanıtını vermiştir. Buradan çıkacak sonuçta göre kişiler şans oyunu veya kumarın günah olduğunu düşünmelerine karşın neredeyse tamamına yakını yine bu oyunları oynamaya devam etmektedir.

"Şans Oyunu / Kumar Oynama Davranışı Patolojik Bir Durum mudur?" sorusuna verilen cevaplar ise daha çok Hayır yönünde çıkmıştır. Katılımcıların 67'si şans oyunu ve kumar oynamanın hastalık derecesinde büyük bir sorun olmadığını düşünmektedirler. 19 kişi bu soruya Evet cevabını verirken, 14 kişi Fikrim Yok demiştir. Bununla bağlantılı şekilde "İstesem Bundan Sonra Hiç Şans Oyunu / Kumar Oynamam" seçeneğinde ise katılımcıların tamamına yakını Hayır'ı seçerek oynamaya devam edecekleri yönünde tercih yapmışlardır.

Tablo-2 : Şans Oyunları ve Kumar İle Tanışma

İlk Defa Ne Zaman Şans Oyunu / Kumar Oynadınız?	
İlkokul	(9 kişi)
Lise	(58 kişi)
Üniversite	(25 kişi)
Hiç	(8 kişi)

Tablo-2'ye bakıldığında ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğunun ilk kez Lise döneminde şans oyunu veya kumarla tanıştığı saptanmıştır. Ergenlikte merak veya arkadaş ortamından kaynaklanan bu durum çoğu kişinin bu oyunlarla tanışmasına neden olmuştur. Katılımcıların %25i de ilk kez üniversitede şans oyunu/kumarla tanıştığı belirlenmiştir.

Tablo-3 : Şans Oyunlarına / Kumara Yatırılan ve Kazanılan Para

Şans Oyunundan / Kumardan
Tek Seferde En Fazla Kaç Para
Kazandınız?

0-10 TL	(21 kişi)
20-100 TL	(44 kişi)
100 TL ve üzeri	(27 kişi)
Hiç	(10 kişi)

Şans Oyununa /
Kumara Tek Seferde En Fazla
Kaç Para Yatırdınız?

0-10 TL	(33 kişi)
20-100 TL	(39 kişi)
100 TL ve üzeri	(20 kişi)
Hiç	(8 kişi)

Tablo-3'e göre şans oyununa veya kumara yatırılan ve kazanılan miktarlar arasında yakınlık göze çarpmaktadır. Çoğu kişi çok fazla miktarda para yatırmadığı gibi (genelde sayısal oyunlar ve iddaa oynayanlar) kazandıkları miktarda bununla doğru orantılı şekilde 0-100 TL arasında olmaktadır. Bunun haricinde %10'luk kısım bu oyunlardan hiç para kazanamamıştır.

Tablo-4 : Tercih Edilen Oyun Türleri

Aşağıdaki oyunlardan hangisini veya hangilerini daha önce oynadınız?	
Ödüllü Okey	(41 kişi)
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	(52 kişi)
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	(28 kişi)
İddaa / Spor Toto	(57 kişi)
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	(82 kişi)
Kazı Kazan / Hemen Kazan	(19 kişi)
Milli Piyango	(77 kişi)
At Yarışı	(7 kişi)
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	(35 kişi)
Slot Makineleri (Kollu Casino Oyunları)	(4 kişi)
Ödüllü İnternet Oyunları	(25 kişi)

Katılımcılara anketi yapmadan önce “Ödüllü Oyun ”un karşılığında para, mal veya hesap ödeme olacağı açıklanmıştır. Bunun sonucunda elde edilen verilere göre örneklemin en çok tercih ettiği oyunların başında Loto oyunları ve Milli Piyango gelmektedir. Kadın, erkek fark etmeksizin neredeyse herkesin oynadığı bu oyunlar zahmetsiz olup sonucunda büyük kazanç vaat ettiği için çok fazla tercih edilmektedir. İnsanların bakış açısına göre Loto oyunlarının kumar kadar günah olduğu düşünülmemesi de bu kadar çok tercih edilmesinin arkasında yatan bir diğer sebep olarak gösterilebilir.

Ödüllü okey ve ödüllü kâğıt oyunları da daha çok erkek katılımcılar tarafından tercih ediliyor olup katılımcı erkeklerin yine tamamına yakını bu oyunları en az bir defa denemiş ve bu şekilde maddi kayıp veya kazanç sağlamıştır. Bunların yanı sıra at yarışı ve slot makinesi oyunları çok fazla tercih edilmemektedir.

Tablo-5: Toplumsal Bakışa Göre Şans Oyunu ve Kumar

Aşağıdaki oyunlar size göre şans oyunu mu yoksa kumar mı?	KUMAR	ŞANS OYUNU
Ödüllü Okey	(91 kişi)	(9 kişi)
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	(91 kişi)	(9 kişi)
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	(84 kişi)	(16 kişi)
İddaa / Spor Toto	(23 kişi)	(77 kişi)
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	(18 kişi)	(82 kişi)
Kazı Kazan / Hemen Kazan	(8 kişi)	(92 kişi)
Milli Piyango	(13 kişi)	(87 kişi)
At Yarışı	(9 kişi)	(91 kişi)
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	(37 kişi)	(63 kişi)
Slot Makineleri (Kollu Casino Oyunları)	(26 kişi)	(74 kişi)
Ödüllü İnternet Oyunları	(64 kişi)	(36 kişi)

Tablo-5'e göre ucunda ödül olan (para, mal veya hesap ödeme) bir tarafın kazandığı diğer tarafın kaybettiği oyunların kumar olarak görülme oranı oldukça yüksektir. Ödüllü okey, kağıt ve zar oyunları daha çok kahvehane oyun türleri içinde düşünüldüğü için insanların gözünde daha çok kumar olarak görülmektedir.

Milli piyango tarafından düzenlenen oyunlarda ise kişiler bunları yüksek oranda şans oyunu olarak değerlendirilip, sadece şanslarını denemek için oynadıkları herhangi bir kumar çağrışımı yapmadıkları sonucu elde edilmiştir. Genele göre kazananın karşısında bir de kaybeden kişinin olması kumar algısının oluşmasında baş etkindir. İddaa/Spor Loto gibi oyunlarda sonuç tahmin etme durumu olduğu için kişilerde buradan kazandıkları ödülleri hakettiği düşüncesi oluşmaktadır ve çoğunluk bu oyunları “kumar” olarak görmemektedir.

Tablo-6 :Şans Oyunlarına / Kumara Ayrılan Zaman

Aşağıdaki oyunlara ne kadar zaman ayırıyorsunuz?	Hiç	Arada Sırada	Her Boş Anımda	Sürekli
Ödüllü Okey	(59 kişi)	(28 kişi)	(11 kişi)	(2 kişi)
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	(48 kişi)	(34 kişi)	(14 kişi)	(4 kişi)
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	(72 kişi)	(23 kişi)	(5 kişi)	(-)
İddaa / Spor Toto	(53 kişi)	(26 kişi)	(16 kişi)	(5 kişi)
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	(18 kişi)	(55 kişi)	(10 kişi)	(17 kişi)
Kazı Kazan / Hemen Kazan	(81 kişi)	(19 kişi)	(-)	(-)
Milli Piyango	(23 kişi)	(74 kişi)	(-)	(3 kişi)
At Yarışı	(93 kişi)	(2 kişi)	(4 kişi)	(1 kişi)
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	(65 kişi)	(23 kişi)	(6 kişi)	(7 kişi)
Ödüllü İnternet Oyunları	(75 kişi)	(20 kişi)	(5 kişi)	(-)

Tablo-6’da katılımcıların oyunlara ayırdıkları zamanlar incelenmiştir. Kumar oyunlarına çoğunluk sürekli vakit ayırmazken bu oyunları aktif oynayanlar, arada sırada veya boş zamanlarında oynamaktadırlar. Sürekli oynayan çok az sayıda kişi de ise bu durum bağımlılığa dönüşmüş durumdadır.

Loto ve piyango oyunları çoğunluğun arada sırada oynadığı oyunların başında gelmektedir. Sürekli oynanan oyunlarda da en çok tercih edilen yine sayısal loto, on numara ve şans topu gibi zahmetsiz tamamen şansa dayalı sürekli oynanabilecek oyun türleri yer almaktadır. At yarışı, Kazı Kazan, Ödüllü Zar Oyunları ve Ödüllü İnternet Oyunları örneklemin tamamına yakını tarafından tercih edilmemektedir.

SONUÇ

Kumar ve şans oyunları hemen hemen herkes tarafından farklı şekillerde katılım gösterilen ve bazı patolojik durumlara yol açan sosyal bir olgudur. Belli bir yaşa ulaşmış kararlarını kendileri verebilen bireylerin haricinde gençler de bu oyunlarla bir şekilde tanışıp, oynar hale gelmektedirler. Toplumun genelini kapsayan bu durum bazı hallerde vahim sonuçlar doğurmaktadır. Toplumun bu oyunlara bakış açısı ve tutumları bu sonuçlara neden olabilmektedir. Toplumun şans oyunlarına kumar kadar negatif bakmadığı görülmektedir. Şans oyunlarından kazanılan paranın kumarda olduğu gibi herhangi bir kaybedeni olmaması bu durumun başlıca etmenlerinden biridir. Katılımcıların sosyo-kültürel ve ekonomik durumları da bakış açılarını etkileyen önemli faktörlerdir.

Bu çalışmada ayrıca:

Üniversite öğrencilerinin kumar ve şans oyunlarına karşı bakış açıları, bireylerin ekonomik durumlarının bu oyunlara katılıma etkisi, dini görüşlerinin bu oyunları oynamalarının önünde engel oluşturma durumu sorgulanıp bunlar arasında bağlantı kurulmak istenmiştir ve toplanılan veriler doğrultusunda incelenen durumlara ilişkin somut çıkarımlar yapılmıştır.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin şans oyunları ve kumara karşı olan tutumlarını ölçmek amacıyla rastgele seçilen 100 öğrenciden, büyük kısmı erkeklerden oluşan katılımcıların kumar ve şans oyunlarına katılımı beklenildiği gibi %100'e yakındır. Araştırma örneğimiz de 8 kişi dışında herkes şans oyunları veya kumarla bir şekilde tanışmış ve halen belli aralıklarla oynamaya devam etmektedirler.

Araştırma örneğinde yer alan cevaplarda kadın erkek tutum farklılıkları dikkat çekmektedir. Kadınlar daha çok şansa dayalı olan, yasal oyunları (sayısal loto, on numara, şans topu, milli piyango, hemen kazan) tercih etmektedirler. Erkekler ise ödüllü okey, kağıt, zar oyunlarını aktif şekilde oynamaktadırlar. Bu oyunlar da kazanan olduğu gibi kaybeden tarafında olması sebebiyle belli sıkıntılara yol açmaktadır. Daha çok arkadaş ortamında oynanan bu oyunlar hesap ödeme, ortaya para veya eşya koyma şeklinde ilerleyip kazanan veya kazananlar bunlara sahip olmaktadır. Bunların dışında erkek katılımcıların büyük çoğunluğu iddaa ve spor toto gibi spor tahmin oyunlarını aktif şekilde oynamaktadırlar.

Araştırma örneğine sorulan sorularda kumar ve şans oyunu oynama durumunun günah olma durumu ve patolojik olarak görülme durumunda da dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların 87'si yani tamamına yakını kumar ve şans oyunlarını günah olarak nitelendirmektedir. Buna rağmen yine çoğu bunları aktif şekilde oynamaktadır üstelik istedikleri zaman bu oyunları oynamayı bırakamayacaklarını düşünmektedirler. Bu durumla çelişen şekilde katılımcılardan 67'si kumar ve şans oyunu oynama alışkanlığının patolojik bir durum olmadığını savunmuşlardır. İstenildiği zaman bırakılamayan ve sürekli oynama isteği duyan katılımcıların bu durumu normal olarak görmesi çelişkiyi net şekilde ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda yer verilmeyen öğrencilerin kumar ve şans oyunlarına tutumlarını etkileyebilecek not ortalamaları, akademik başarıları, okudukları fakülte, okudukları bölüm, aile yanında yaşama durumu, alkol veya madde kullanımı sorgulanabilir ve aralarındaki ilişki araştırılabilir.

Kaynakça

COŞKUN İlkem (2017). Psikopatolojinin Kumar Oynama Davranışı ve Alkol-Madde Kötüye Kullanımı İle İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇABUK Serdal (2009). Şans Oyunlarının Toplum Üzerine Etkisi (Milli Piyango Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

ERDOĞDU Yeşim (2017). Lise Düzeyindeki Ergenlerin Kumar Oynamaları İle Riskli Davranışları Arasındaki İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DİNÇ, Mehmet (2014). Küçümsenen Büyük Tehlike: Kumar ve Şans Oyunları, Yeşilay Dergisi, Sayı 67, Ağustos.

KILIÇ Tanju (2006). Şans Oyunları Kurumlarında Sosyal Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

OKUR Aykut (2011). Kumar (Şans Oyunları) Raporu, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Genel Başkanlığı.

SAĞIR, Adem, ÇABUK, Serdal (2010). Şans Oyunlarının Toplumsal Beklenti Üzerine Etkisi “Sakarya Örneği”, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, 2010-1.

SEYREK, Adil Thomas (2016). Bilgisayar, İnternet ve Şans Oyunları Bağımlılığı.

TEMİZ Kemal (2010). İslam’da Kumar Yasağı, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

YAŞAR, Ruhat (2010). Şans Oyunları ve İddaa, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 34, Güz.

<http://www.millipiyango.gov.tr/node/73> (Son Erişim Tarihi: 04.04.2018)

EKLER: Anket Soruları

1. Cinsiyet: 1) Erkek ( ) 2) Kadın ( )

2. Aile Gelir Durumu (Aylık Ortalama):

1) 0-1500 TL ( ) 2) 1500-3000 ( ) 3) 3000 TL ve üzeri ( )

3. Kişisel Gelir Durumu (Aylık Ortalama):

1) 0-500 TL ( ) 2) 500-1500 TL ( ) 3) 1500 TL ve üzeri ( )

4. Şans Oyunu / Kumar Sizin Görüşünüze Göre Günah mı?

1) Evet ( ) 2) Hayır ( ) 3) Fikrim Yok ( )

5. Şans Oyunu / Kumar Oynama Davranışı Patolojik Bir Durum mudur?

1) Evet ( ) 2) Hayır ( ) 3) Fikrim Yok ( )

6. İlk Defa Ne Zaman Şans Oyunu / Kumar Oynadınız?

1) İlkokul ( ) 2) Lise ( ) 3) Üniversite ( ) 4) Hiç ( )

7. Şans Oyununa / Kumara Tek Seferde En Fazla Kaç Para Yatırdınız?

1) 0-10 TL ( ) 2) 20-100 TL ( ) 3) 100 TL ve üzeri ( ) 4) Hiç ( )

8. Şans Oyunundan / Kumardan Tek Seferde En Fazla Kaç Para Kazandınız?

1) 0-10 TL ( ) 2) 20-100 TL ( ) 3) 100 TL ve üzeri ( ) 4) Hiç ( )

9. İstesem Bundan Sonra Hiç Şans Oyunu / Kumar Oynamam.

1) Evet ( ) 2) Hayır ( ) 3) Fikrim Yok ( )

10) Aşağıdaki oyunlardan hangisini veya hangilerini daha önce oynadınız? İlgili alana işaretleyiniz.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Öğrencilerinin Şans Oyunları ve Kumara Karşı Tutum Ölçeği	
Ödüllü Okey	( )
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	( )
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	( )
İddaa / Spor Toto	( )
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	( )
Kazı Kazan / Hemen Kazan	( )
Milli Piyango	( )
At Yarışı	( )
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	( )
Slot Makineleri (Kollu Casino Oyunları)	( )
Ödüllü İnternet Oyunları	( )

*Ödüllü Oyun: Oyun sonucunda para, mal, hesap ödeme gibi kazanç veya kayıpların olduğu oyun.

11) Aşağıdaki oyunlar size göre şans oyunu mu yoksa kumar mı? İlgili alanı işaretleyerek belirtiniz.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Öğrencilerinin Şans Oyunları ve Kumara Karşı Tutum Ölçeği	KUMAR	ŞANS OYUNU
Ödüllü Okey	( )	( )
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	( )	( )
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	( )	( )
İddaa / Spor Toto	( )	( )
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	( )	( )
Kazı Kazan / Hemen Kazan	( )	( )
Milli Piyango	( )	( )
At Yarışı	( )	( )
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	( )	( )
Slot Makineleri (Kollu Casino Oyunları)	( )	( )
Ödüllü İnternet Oyunları	( )	( )

*Ödüllü Oyun: Oyun sonucunda para, mal, hesap ödeme gibi kazanç veya kayıpların olduğu oyun.

12) Aşağıdaki oyunlara ne kadar zaman ayırıyorsunuz? İlgini alana işaretleyiniz.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Öğrencilerinin Şans Oyunları ve Kumara Karşı Tutum Ölçeği	Hiç	Arada Sırada	Her Boş Anımda	Sürekli
Ödüllü Okey	( )	( )	( )	( )
Ödüllü Kâğıt Oyunları (Poker, Batak, Yanık, Pişti)	( )	( )	( )	( )
Ödüllü Zar Oyunları (Tavla, Barbut)	( )	( )	( )	( )
İddaa / Spor Toto	( )	( )	( )	( )
Sayısal Loto/ Şans Topu/ On Numara	( )	( )	( )	( )
Kazı Kazan / Hemen Kazan	( )	( )	( )	( )
Milli Piyango	( )	( )	( )	( )
At Yarışı	( )	( )	( )	( )
Ödüllü Beceri Oyunları (Bilardo, PlayStation vs.)	( )	( )	( )	( )
Ödüllü İnternet Oyunları	( )	( )	( )	( )

*Ödüllü Oyun: Oyun sonucunda para, mal, hesap ödeme gibi kazanç veya kayıpların olduğu oyun.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi

(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ V. ve VI. DÖNEM URFA MEBUSU AHMET VEFİK YAZGAN ve MECLİS FAALİYETLERİ

Ayşen ARSLAN*

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi V. ve VI. Dönemi'nde Urfa Mebusluğu görevinde bulunmuş olan General Ahmet Vefik Yazgan'ın hayatı ve meclis faaliyetleridir. Araştırmada Milli Mücadele Dönemi'nin görev almış subaylarından biri olan General Ahmet Vefik Yazgan'ın hayatı ve meclis faaliyetleri tarihsel açıdan değerlendirilerek, dönemde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar hakkında fikir edinmek ve General Ahmet Vefik Yazgan'ın meclis çalışmalarına katkılarının neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırma konusu hakkında TBMM Arşiv kayıtları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, parlamento tarihimiz, askeri veterinerlik ile ilgili kitaplar ve makaleler taranarak General Ahmet Vefik Yazgan'ın hayatı ve meclis faaliyetleri elde edilen bilgi ve belgeler ışığında detaylandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda General Ahmet Vefik Yazgan'ın hayat hikâyesinin yanı sıra farklı konularda öneriler verdiği, kanun teklifleri sunduğu ve meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmaları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Vefik Yazgan, Urfa, TBMM

GRAND NATIONAL ASSEMBLY of TURKEY 5th and 6th SEMESTER URFA MPS AHMET VEFIK YAZGAN and HIS ACTIVITIES in ASSEMBLY

ABSTRACT

The subject of this research is Grand National Assembly of Turkey 5th and 6th Semester Urfa Mps General Ahmet Vefik Yazgan's life and his activities in the assembly. In this research, as one of the officers in the Independence War General Ahmet Vefik Yazgan's life and his activities in the assembly will be evaluated from the perspective of history and social, political and economic events of the period will be seen and also how the activities of Ahmet Vefik Yazgan's effected to works of Grand National Assembly of Turkey will be seen. All these studies have been done by looking at archive records of Grand National Assembly of Turkey, Prime Ministry Republic Archive, parliamentary history books and military veterinary books. As a result of the research, all the things done by Ahmet Vefik Yazgan in the assembly and story of his life are uncovered.

Key Words: Ahmet Vefik Yazgan, Urfa, Grand National Assembly of Turkey

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, aysenarslan10@gmail.com

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalif olarak 17 Kasım 1924 yılında Kazım Karabekir başkanlığında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925'te adının irticaya destek olduğu şeklinde anılması üzerine kapatıldı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye'de tek siyasi güç haline geldi (Karpaz, 2012: 34). Mecliste yalnızca Cumhuriyet Halk Fırkasının milletvekilleri olması sebebiyle, hükümetin denetlenmesi zorlanmıştı bu yüzden hükümetin denetlenmesinin gerekli olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'a bir teklif götürerek Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasını sağlamıştır (Ertem, 2010: 1-22). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın hızla iktidara gelmek istemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e iktidara geçmek hususunda acele ettiklerini, iktidarda bulunan kişilerin düşmesi üzerine memlekette huzuru sağlamanın zor olabileceğini dile getirerek bir uyarıda bulunmuştur. TBMM 1 Kasım 1930'da olağan toplantısını açarken Mustafa Kemal Paşa, Belediye seçimlerinde çıkan olaylarla ilgili fırkaları uyarmıştır. Daha sonra Fethi Bey, TBMM'de Belediye seçimlerinde yaşanan yolsuzluklarla ilgili Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'e bir gensoru önergesi yöneltmiş, 15 Kasım'da yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra Fethi Bey 17 Kasım 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâletine gönderdiği dilekçeyle Serbest Cumhuriyet Fırkasını kaldırdığını beyan etmiştir (Tunçay, 2015: 274-275).

Tek parti döneminde Türk Ocaklarının etkili bir biçimde örgütlenmiş olmasını Mustafa Kemal Paşa kendisine karşı muhalefet olarak görmüş böylece bir kısmını etkisiz hale getirmeye çalışırken bir kısmını da kendisine bağlamayı düşünmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Ocaklarının Halk Fırkasına katılması gerektiğini ileri sürmesiyle 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkasıyla birleşme kararı almıştır (Tunçay, 2015: 306-307). Öte yandan 1931 yılında totaliter eğilimleri ile öne çıkan Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. Recep Peker'in totaliter eğilimli ülke yönetimi, CHP'nin devlet üzerindeki etkisini artırmıştır. 1935 yılına gelindiğinde ise CHP idaresi parti ile devletin yönetim kadrolarının birleştirilmesine dair bir tasarıyı kabul etmiş, partinin genel sekreteri içişleri bakanı, partinin il başkanları ise vali olarak atanmıştır (Ahmad, 2012: 82).

TBMM'nin V. Ve VI. Döneminde mebusluk yapmış olan Ahmet Vefik Yazgan'ın meclis faaliyetlerine geçmeden önce meclisin V. Döneminden önce yaşanmış olaylar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu bilgilerin devamında Ahmet Vefik Yazgan'ın hayatı ile ilgili bilgiler vermeye amaçladık. Ahmet Vefik Yazgan 1872 yılında Ürgüp'te dünyaya gelmiştir. Babasının adı Recep Bey, annesinin adı Asiye Hanım'dır. 1869 yılı doğumlu Ayşe Hanım ile hayatını birleştirmiş, bu evliliğinden Hanife Havva, Mehmet Recep ve Fatma Hanife isimlerinde üç evlat sahibi olmuştur. 28 Ocak 1896 tarihinde teğmen rütbesi ile mezun olarak okulunu bitirmiştir. 16 Mart 1897 tarihinde yüzbaşı rütbesine, 4 Kasım 1908 tarihinde kolağalığına, 27 Nisan 1911 tarihinde ise binbaşılık rütbesine terfi etmiştir. Balkan Savaşı'na katıldıktan sonra 14 Haziran 1915 tarihinde kaymakam olan Ahmet Vefik Yazgan, 9 Şubat 1921 tarihinde İnebolu üzerinden Ankara'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılmıştır. Ankara'ya geçtikten bir ay gibi kısa bir süre sonra 1 Mart 1921 tarihinde miralaylık rütbesine terfi etmiştir. 30 Ağustos 1927 tarihinde tuğgeneralliğe terfi olan Yazgan, Askeri Veterinerlik İşleri Başkanlığı görevini üstlenmiştir (Güneş, 2006: 738).

Ahmet Vefik Yazgan, Askeri Veterinerlik İşleri Başkanlığı görevinden önce de Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde 5. Ordu'nun Baş Veterinerliği görevinde bulunmuştur. Baş veterinerlik görevini 1915 yılından 1918 yılına kadar aralıksız sürdürmüştür. Ancak savaşın 1918 yılında kaybedilmesi ile Çanakkale'de bulunan 5. ve 8. Ordu dağıtılmış ve Ahmet Yazgan'ın buradaki görevi noktalanmıştır (Dinçer, 1980: 256). Milli Mücadele Dönemi'nde Güney Cephesi'ne bağlı olan

12. Kolordu Hayvan Hastanesi ve Ecza Deposu, cephenin kaldırılması üzerine 1921yılıının Haziran ayında Garbi Anadolu Menzil Müfettişliği'nin emrine verilmiş ve baş veterinerlik görevine 13 Şubat 1922 tarihinde Ahmet Vefik Yazgan atanmıştır. Daha sonra 3 Haziran 1923 tarihinde Askeri Veterinerlik İşleri Başkanlığı görevine atanan Yazgan, bu görevini 4 Ağustos 1932 (Güneş, 2006: 738) tarihinde emekli olana kadar sürdürmüştür (Dinçer, 1980: 261-263).

Emekliye ayrıldıktan sonra TBMM Beşinci Dönemi için yapılan seçimlere katılarak Urfa Mebusu seçilen Yazgan, 8 Şubat 1935 tarihinde mebusluk mazbatasını almıştır. 1 Mart 1935 tarihinde Meclis çalışmalarına katılmış ve 7 Mart 1935 tarihinde mebusluk mazbatasını onaylanmıştır. Yazgan, TBMM Beşinci Dönemi boyunca Milli Savunma Komisyonu üyeliği yapmış ve Kayseri-Eskişehir uçak fabrikalarına mütedavil sermaye verilmesi için kurulan Geçici Komisyon'da üyelik ile başkanlık görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca bu dönemde, Fevzi Paşa-Diyarbakır demiryolunun açılış törenine katılacak heyete iştirak etmiştir (Güneş, 2006: 738-739). Ahmet Vefik Yazgan, TBMM Altıncı Dönemi'nde de seçimlere katılmış ve 26 Mart 1939 tarihinde almış olduğu 535 oy ile yeniden Urfa Mebusu seçilmiştir. Altıncı yasama dönemi boyunca Milli Savunma Komisyonu üyeliği görevini sürdürmüştür (Binark, 2004: 728).

TBMM Altıncı Dönemi yasama çalışmalarında, Türkiye-Suriye arasındaki arazi meselelerinin sonlandırılmasına dair kanun tasarısı, Hatay halkının askerlik işleri ve Hatay'da vilayet kurulması hakkındaki kanun tasarısı, Milli Korunma Kanunu, Devlet Demiryolları İstimlak kanun tasarılarını görüşmek için kurulan Geçici Komisyonlarda da üyelik ve başkanlık yapmıştır (Binark, 2004: 728). Yabancı dili Fransızca olan, Yüksek Baytar Mektebi mezunu, Milli Mücadele Dönemi'nde harp sahasında ve sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde almış olduğu görevleri büyük bir gayret ile yerine getirmeye çalışan Urfa Mebusu General Ahmet Vefik Yazgan 29 Haziran 1953 tarihinde hayatını kaybetmiştir (TBMM Albümü, 2010: 291). Yazgan'ın naaşı Ankara'da bulunan Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir (Güneş, 2006: 739)

1. TBMM V. DÖNEM MECLİS FAALİYETLERİ

1.1. Takrirleri (Önergeleri)

Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan ve Kırşehir Mebusu Ali Rıza Esen Beyler tarafından, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'nun yirminci maddesinin açıklanmasına dair 4/45 sayılı takrir verilmiştir. Bu takrir incelenmek ve yanıtlanmak üzere Ziraat ve Bütçe Komisyonlarına havale edilmiştir. (TBMMZC, 1937: 40). Ancak ilgili komisyonlara havale edilmesine rağmen 08.06.1938 tarihli Meclis Genel Kurulunda Ahmet Vefik ve Ali Rıza Beyler, halen Bütçe Komisyonu'nda bulunan takririn kendilerine geri verilmesi için Başkanlık Divanına yeni bir takrir vermişlerdir. Verilen son takrir Meclis Genel Kurulu'nda okutulmuş ve kanun maddesinin açıklanmasına dair talep usulen kabul edilerek kendilerine geri verilmiştir (TBMMZC, 1938: 37).

1.2. Teklifleri

Ahmet Vefik Yazgan ve Kırşehir Mebusu Ali Rıza Esen Beyler tarafından, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na yeni bir madde eklenmesi hakkında 2/63 sayılı kanun teklifi sunmuşlardır ve bu kanun teklifi Bütçe Komisyonu'na havale edilmiştir (TBMMZC, 1938: 74). Verilen bu kanun teklifi Bütçe Komisyonu tarafından incelenmiş, Bütçe Komisyonu Mazbatasını ile birlikte kanun teklifi gündeme alınmıştır (TBMMZC, 1938: 286). Yazgan ve Esen Beyler vermiş oldukları bu kanun teklifinde, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'nun yirminci maddesi gereğince süresini dolduran ve görevinde üstün başarı gösteren birinci sınıf doçentlerin fakülte ve divanın gerekçeli teklifi ile Bakanlık tarafından profesörlüğe yükseltilebileceğini ifade etmişlerdir. Hükümetin kanun tasarısında

yirminci madde için, birinci sınıf doçentlerin üstün başarıları sebebiyle terfi alabilecekleri ancak süresini doldurmadan terfi ettiği derecenin maaşını alamayacağı şeklinde yazıldığını da belirtmişlerdir. Ancak bu yazının Ziraat Komisyonu'nun 27.05.1933 tarihli 1/715 numaralı mazbatasında, ülkemizde bilim ve fennin ilerlemesi amacıyla kaldırıldığını, Bütçe Komisyonu'nun ise sessiz kalarak kanun boşluğuna sebebiyet verdiğini ifade etmişlerdir (TBMM Mazbataları, B:70, s: 207).

Bu kanun boşluğu dolayısıyla, Yüksek Ziraat Enstitüsü Veteriner Fakültesi'nde doçent iken görevlerindeki üstün başarı sebebiyle profesörlüğe terfi eden beş akademisyenin profesör maaşı alamadıkları belirtilmiştir. Ahmet Vefik Yazgan ve Ali Rıza Esen Beyler bu sebeplerden ötürü akademisyenlerinin mağduriyetlerinin giderilmesi, terfilerinden itibaren maaşlarını alabilmeleri için 2/63 sayılı kanun teklifini vermişlerdir. Bütçe Komisyonu görüşmelerinde verilen bu kanun teklifi esas olarak kabul edilmiştir. Belirtilen beş akademisyenden önce aynı şekilde terfi alan başka akademisyenlerin de olduğu tespit edilerek, onların da bu haktan faydalanmaları komisyon müzakereleri sonucunda sağlanmıştır (TBMM Mazbataları, B:70, s: 207). Kanun teklifi ile Bütçe Komisyonu Mazbatasını Meclis Genel Kurulu'nda okunmuştur. Birinci müzakereleri yapılan kanun teklifinin birinci maddesi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasından önce Ziraat, Baytar ve Orman Yüksek Mekteplerinde müderrislik yapıp, enstitü kurulduktan sonra bu enstitüye doçentlik ile girenlerden, üstün başarılarından ötürü terfi ettirilmiş olanlara profesörlük maaşı verilmesine dairdir. İkinci madde, kanunun yayımlandıktan sonra yürürlüğe gireceğine, üçüncü madde ise kanunu yürütmeye Maliye ve Ziraat Bakanlarının yetkili olduğuna dairdir (TBMMZC, 1938: 4).

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na yeni bir madde eklenmesi hakkında 2/63 sayılı kanun teklifinin ikinci müzakereleri de yapılmış ve toplam üç maddesi de Genel Kurulda oylanarak kabul edilmiştir (TBMMZC, 1938: 31). Kanun teklifi 6 Haziran 1938 tarihinde kabul edilmiş, yayın ve ilanının Cumhurbaşkanlığı tarafından 13 Haziran 1938'de Başbakanlığa 4/436 numaralı tezkere ile bildirilmiştir. Sonuç olarak Ahmet Vefik Yazgan ve Kırşehir Mebusu Ali Rıza Esen Beyler tarafından, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na yeni bir madde eklenmesi hakkında 2/63 sayılı kanun teklifi Resmi Gazetede 15 Haziran 1938 tarihinde 3934 sayılı karar ile yürürlüğe girmiştir (TBMMKD, Kanun No: 3435).

1.3. Konuşmaları

Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan, 1935 Mali Yılı Eğitim Bakanlığı Bütçesi müzakerelerinde Meclis kürsüsüne gelmiş, ülkenin kültür ve eğitim faaliyetleri için ayrılan ödeneği az bulduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. Verilen paraların karşılığını alma hakkına sahip olduklarını belirten Yazgan, sınav dönemlerinin yaklaşması dolayısıyla bütün ailelerin çocuklarının sınıflarını geçip geçemeyeceği konusunda kederlendiklerini ifade etmiştir. Bu kederlenmenin sebebinin ise okullara giden çocukların hemen hemen hepsinin sınıfta kalmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Yazgan, bu problemin nedenlerinin anlaşılması gerektiğini belirtmiş, bu başarısızlığa sebep olarak ise okullarda yalnızca okutma eğitimi verilirken, öğretim eğitiminin verilmemesinden kaynaklandığı fikrinde olduğunu izah etmiştir. Gençlerin başarılı olabilmelerinin yolunun disiplinden geçtiğini ve disiplini sağlamanın ise para ile değil bakanlığın çıkaracağı bir yönetmelikle sağlanabileceğini belirtmiştir (TBMMZC, 1935: 252-255).

Eleştirilerine devam eden Yazgan, eğitim öğretim döneminin 270 gün olarak kabul edildiği halde uygulamada yalnızca 120-150 gün olduğunu belirtmiştir. Yüksek bir programın 120-150 gün gibi bir sürede öğrenciler tarafından zihinlerine sindirilemeyeceğini belirterek, Eğitim Bakanı'ndan 270 günlük sürenin uygulanmasını rica etmiştir. Disiplin konusuna dönen Yazgan, disiplinin yalnızca öğrenciler için değil öğretmenler için de uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Bakanlığın

öğretmenleri zamanında tayin etmesi, derslerine vaktinde girmesi ve öğretmenlerimizin okullarında milli terbiyeye dikkat çekmesi gerektiği hususlarını belirtmiştir. Öğretmenlerin Cumhuriyete layık unsurlar yetiştirmesi gerektiğini, çünkü Cumhuriyeti bağımsızca yaşatacak olanların kendi evlatlarımız olacağını ifade etmiştir. Ahmet Vefik Yazgan, eğitim öğretim döneminin tam olarak uygulanması ile başarının geleceğini belirterek sözlerini noktalamıştır (TBMMZC, 1935: 255-256).

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü 1935 yılı bütçesi müzakerelerinde söz alan Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan, tüm ülkeler içerisinde veterinerlik okullarının en yükseklerinin ülkemizde kurulduğunu belirtmiştir. Avusturya, Almanya, Danimarka, Belçika ve Fransa’da bulunan okulların tek tek incelendiğini, yeni kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün tüm bu ülkelerdeki okullardan çok daha yüksek olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Yazgan, enstitü için kurulan binanın harikulade olduğunu, enstitü araç ve gereçlerinin gün geçtikçe geliştiğini belirtmiştir. Bu sebeplerden ötürü Yüksek Ziraat Enstitüsü’nden mezun olacak veterinerlerin memlekete daha faydalı olacak şekilde yetiştirilmelerini Ziraat Bakanı Muhlis Erkmen’den beklediklerini beyan ederek konuşmasını tamamlamıştır (TBMMZC, 1935: 332).

Bitkileri hastalık ve zararlı böceklerden koruma hakkında kanun tasarısı müzakerelerinde, memlekete girecek veya çıkacak bitkilerin gümrükte tabi tutulacağı usuller ile ilgili söz alan Yazgan, gümrüklere gelen hastalıklı bitkilerin ya kabul edildiğini ya da reddedildiğini açıklamıştır. Ancak kanun tasarısının dördüncü maddesinde “hastalıklı bitki temizlenir” şeklinde yazılmasını eleştirmiştir. Ülkemizde temizleme ve kontrol istasyonları yapıldığını ve hastalık ortaya çıktığında buralarda imha edildiğini belirten Yazgan, “hastalıklı bitki temizlenir” tabirinin keyfiyete haiz olacağını belirtmiştir. Bir bitkinin hastalıktan temizlenmesinin uzun süre alacağını bu sebeple temizlemenin mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye’den başka bir ülkeye az veya çok hastalıklı bir bitki gittiği zaman red ve iade edildiğini belirten Yazgan, aynı usulü bizim de uygulamamız gerektiğini ifade etmiştir. Yazgan, kurulacak temizleme ve yok etme komisyonunu oluşturacak üyeler ile ilgili açıklık getirilmesini talep ederek konuşmasını tamamlamıştır (TBMMZC, 1936: 114).

Bitkileri hastalık ve zararlı böceklerden koruma hakkında kanun tasarısı müzakerelerinde, ülkemizde yetişen bitki ve ürünlerin korunmasına dair madde ile ilgili söz alan Yazgan maddeyi eleştirmiştir. Maddede sahipli topraklarda bir hastalık ortaya çıktığında o yerin sahibi tarafından ziraat memurlarına bildirilmesi istendiğini belirten Yazgan, sahipsiz topraklar için bir açıklama olmamasını yanlış bulmuştur. Hastalığın sahipli veya sahipsiz nerede zuhur ederse etsin tüm bölgeyi etkileyeceğini hatırlatan Yazgan, hastalığın bildirilmesi gereken kişilerden birinin de bekçiler olduğunu ancak maddeye yazılmadığını açıklamıştır. Yazgan bu eksikliğin giderilmesi için maddeye bekçilerin de eklenmesi yönünde taksir vermiştir. Ancak taksiri yapılan oylamada dikkate alınmayarak madde aynen kabul edilmiştir (TBMMZC, 1936: 116-118).

Ziraat Bakanlığı görev ve teşkilatı hakkında kanun tasarısı müzakerelerinde, Ahmet Vefik Yazgan Veteriner Genel Müdürlüğü görevleri sırasında birçok eser okuduğunu ifade ederek sözlerine başlamıştır. Ülkemizde hayvan hastanesi açmak, parklar yapmak gibi konuları okuduğunu ancak vazifesi boyunca bunların hiçbirini görmediğini belirtmiştir. Hayvanlarımız ve bitkilerimizin sağlığı için ülkemizde mevcut olan parazit ve mikropların tespit edilerek, morfoloji ve biyoloji teamüllerinin uygulanması gerektiğini bu sebeple de acilen bir laboratuvar kurulmasını talep etmiştir. Hayvanları bulaşıcı hastalıklardan korumanın ve iyi beslemenin önemine değinen Yazgan, hayvanların sadece samanla beslenmesinden dolayı verim alınmadığını belirtmiştir. Ülkemizde önceki senelerde hayvan ırkının çok yüksek kalitede olduğunu ancak kötü beslenme, bakımsızlık ve gıdasızlık sebebiyle soy kalitesinin düştüğünü izah etmiştir. Hayvanların iyi beslenmesi için suni çayırılık yapılması ve ot

yedirilmesi gerektiğini belirten Yazgan, Ziraat Bakanlığı'nın gerekli tedbirleri almasını temenni etmiştir (TBMMZC, 1937: 70-72).

Ziraat Bakanlığı 1938 Mali Yılı Bütçesi müzakerelerinde söz alan Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan, geçmişte görülen bazı eksikliklerden dolayı Hükümet'in çalıştığını ve bu eksiklikleri ortadan kaldırmak için Ziraat Enstitüsü binasını inşa ettiklerini hatırlatmıştır. Eşine Avrupa'da dahi rastlanmayan bu bina için milyonlar harcadığını ve bu binada kurulan laboratuvarların muntazam olduğunu ifade etmiştir. Yazgan, tüm bunlara rağmen öğrencilerin istenilen düzeyde yetişmediğini belirtmiş, Ziraat Bakanı'nın ne düşündüğünü sormuştur. Sözlerine devam eden Yazgan, okulda kitap olmadığını ve öğrencilerin kırık dökük notlar ile çalışmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Uzmanların 45 dakika süren dersleri mecburen 22 dakika işlediklerinden yakınan Yazgan, Almanca konuşan uzmanların tercüman aracılığı ile anlatılanları Türkçeye çevirdiğini bu sebeple derslerin süresinin kısaldığını ifade etmiştir. Bu şekilde eğitim alan öğrencilerin yetersiz olduğunu belirten Yazgan, enstitüden alınacak randımanın daha yüksek olması için Ziraat Bakanı'nın ne düşündüğünü sorarak konuşmasını tamamlamıştır (TBMMZC, 1938: 273-274).

2. TBMM VI. DÖNEM MECLİS FAALİYETLERİ

2.1. Konuşmaları

Gümrük ve Tekel Bakanlığı 1939 Yılı Bütçesi müzakerelerinde söz alan Ahmet Vefik Yazgan, İzmir'de Çeşme'ye gittiğini ve vatandaşlardan aldığı duyumlara göre, kara sularımıza giren yabancı kayık ve motorların müsadere edilerek, müzayede aracılığıyla satışa çıkarıldığını belirtmiştir. Yapılan bu müzayedelere dışarıdan Ruamların da katıldığını, satılığa çıkarılan malı vatandaşımız almak istediği zaman ilk önce gümrüğünü ödemesinin talep edildiğini ifade etmiştir. Ancak yabacılardan bu ücretin talep edilmemesi dolayısıyla vatandaşa haksızlık olduğunu belirten Yazgan, Urfa'ya gidip gelirken gördüğü, tahta ve tenekeden yapılmış gümrük barakasının çok çirkin bir manzaraya sebebiyet verdiğini iletmiştir. Islahiye'de harikulade tren istasyonumuz, askeri binalarımız olduğunu hatırlatan Yazgan, buna rağmen gümrük memurlarının ve ailelerinin vagonlar içerisinde perişan halde olduklarını beyan etmiştir. Gümrük memurlarının bu binalarda oturmasının zorunluluk olduğunu belirten Yazgan, Gümrük ve Tekel Bakanı'nın bu konularda izahatta bulunmasını rica ederek konuşmasını tamamlamıştır (TBMMZC, 1939: 198).

İçişleri Bakanlığı 1939 Yılı Bütçesi müzakerelerinde Ahmet Vefik Yazgan, İçişleri Bakanlığı'nın en önemli görevinin asayişin temin etmek olduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. İçinde bulunulan dönemde asayişin mükemmel şekilde temin edildiğini belirtmiş, iki yıl önce Urfa'ya giderken yaşadığı anıyı anlatmaya başlamıştır. Suruç'tan Urfa'ya otomobil ile giderken, kendilerine eşlik eden şoförün kendisine yol kenarındaki delikleri gösterdiğini ve bir zaman bu deliklerden şoförü otomobili ile birlikte Suriye'ye kaçırdıklarını aktarmıştır. Yine aynı bölgede daha önce jandarma eşliğinde geçirilen koyun, keçi sürülerinin bugün köylü tarafından emniyetli bir şekilde geçirildiğini belirtmiştir. Yazgan, Urfa'nın asayiş ve güven içerisinde olduğunu belirterek teşekkürlerini iletmiştir. Su işlerine değinen Yazgan, Belediyeler Bankası'nın büyük paralar harcayarak şehirleri susuzluktan kurtarmaya çalıştığını, Urfa ve her ilde durumun iyiye gittiğini ifade etmiştir (TBMMZC, 1939: 206).

Sözlerine devam eden Yazgan, Ankara'da konut yetersizliği ve konut pahalılığına değinmiştir. Çankırı kapısında küçücük 70 metrelik yerlerin metre karesinin 37 liraya satıldığını belirtmiştir. Bu şekilde metre karesi yüksek olan yerlere ev yaptırmaya herkesin maddi gücünün yetmeyeceğini ifade eden Yazgan, insanların muhitlere ucuz olduğu için kaçtıklarını belirtmiştir. Benzinin teneke fiyatının 450 kuruştan, 1939 yılında 250 kuruşa indiğini hatırlatan Yazgan nakliyenin ucuzlatılması ile konut pahalılığının önüne geçilebileceğini izah etmiştir. Memleketin kurak olmasından dolayı dışarıdan ağaç

arak yetiştirmeye çalıştığımızı değinen Yazgan, bu ağağların yetişmesi için kullanılan suyun metre küpüne 15 kuruş verildiğini belirtmiştir. ubuk Barajı'nda 15 milyon ton su mevcut olduğunu ve miktarın arttığını belirten Yazgan, ağağ sulaması için verilen ücretlerde %50 indirim yapılmasını talep ederek sözlerini noktalamıştır (TBMMZC, 1939: 206-207).

Ziraat Bakanlığı 1939 Yılı Bütçesi müzakerelerinde kürsüye gelen Ahmet Vefik Yazgan, memleketin köy kalkınması ve ziraatiliğin yükselmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Köylünün enerjik olması, mahsulatın iyi olması için köylülere toprak verilmesi gerektiğini ifade eden Yazgan, köylüyü 40-50 lira yevmiyeye olan bağımlılıktan kurtarmak gerektiğini belirtmiştir. Sıtma ile savaşılarak, nehirlerin taşması engellenerek köylüye enerji verileceğini ifade etmiştir. Ziraat siyasetimizde plan ve program gerekliliğini dile getiren Yazgan, köylülerin kalkınması için iyi veteriner, iyi ziraatçı, iyi ormancı yetiştirmek gerektiğini beyan etmiştir. Bu ihtiyaı karşılamak adına Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulduğunu hatırlatmıştır ancak öğrencilerin kitap ve not ihtiyaçlarının yetersizliğini bir kez daha dile getirmiştir. Enstitüye yurt dışından getirilen uzmanlardan istifade edilemediğinden yakınan Yazgan, ğrencilerin 8 saat teori dersleri çalışmak zorunda kalmasını eleştirmiştir (TBMMZC, 1939: 361).

Sözlerine merinos koyunu yetiştiriciliği ile devam eden Yazgan, bu ırkın ülkemizde yetiştirilmesi için 4-5 yıllık bir sreye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Koyun ve kuzulardan elde edilen tüy olan yapağının fabrikalar tarafından 60 kuruşa alınmak istediğini belirten Yazgan, 1939 yılında zor bela bu rakamın 100 kuruşa çıkarıldığını beyan etmiştir. Yazgan, Milli Ziraatımız için tarımda beygir kullanımının artırılması gerektiğini, Milli Savunma Bakanlığı'nın satın alacağı 3-4 bin adet beygir ile karşılık alınamayacağını ifade etmiştir. Çiftçilerin kz kullanarak 30 dönüm, beygir kullanarak ise 100 dönüme kadar ekim yapabileceğini aktarmıştır. Yazgan, Ziraatta beygir kullanımının amaçlarımızdan biri olması gerektiğini yineleyerek sözlerini tamamlamıştır (TBMMZC, 1939: 361).

Bulaşıcı hastalıklarla mücadele kapsamında istihdam edilecek memurlara verilecek ücretlere dair kanun tasarısı müzakerelerinde söz alan Urfa Mebusu Ahmet Vefik Yazgan, bulaşıcı hastalıklarla mücadele kapsamında çoğu zaman görev aldığını hatırlatmıştır. Milli Mücadele'den sonra ülkenin dört bir yanının bulaşıcı hayvan hastalıkları etkisi altında kaldığını belirten Yazgan, bu etkinin kırılması için askeri ve idari veterinerlik teşkilatlarının senelerce çalıştığını ifade etmiştir. Veterinerlerin gece gündüz, kış kıyamet demeden, köylerde, dağlarda ve tepelerde çalıştıklarını hatırlatan Yazgan, veterinerlerin doğudan batı demeden çalışarak, ailelerinden aylarca uzakta kalarak milli vazifelerini yerine getirdiklerini belirtmiştir. Bakanlar Kurulu'nun bir kararnamesi ile veterinerler için harcırah derecesinde bir maaş ikramiye verilmesinin doğru olacağını ifade eden Yazgan, veterinerlerin gördükleri hizmetin diğer başka memurların hizmetleri ile karşılaştırılamayacağını ifade etmiş ve Genel Kurul'dan yükselen "Doğru" nidaları arasında sözlerini tamamlamıştır (TBMMZC, 1939: 147).

Fransa'nın başkenti Paris'te kurulacak olan Uluslararası şarap Ofisi'ne dair antlaşmaya katılmamız hakkındaki kanun tasarısının müzakerelerinde söz alan Ahmet Vefik Yazgan, şarap Ofisi hakkında çok kuvvetli bir bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Bazı kaygılarını dile getirmek için kürsüye çıkan Yazgan, daha önceki yıllarda afyon üretimi yasaklanan bazı mıntıkların zor durumda olduğunu belirtmiştir. Yazgan, eğer zm işi de afyondaki gibi üreticiye zarar verecekse bu karardan kaçınılması gerektiğini Hükümet'ten rica etmiştir. rgp, Avanos, Nevşehir ve Arapsun halkının, doğal koşullar gereğince temel geçim kaynağının afyonculuk ve bağcılık olduğunu belirten Yazgan, bu bölgelerde afyon ekimi yapılamadığı için bu memleketlerin yıllık 200.000-300.000 lira zarar ettiğini ifade etmiştir. Bu bölgelerin tren istasyonlarına uzak olması sebebiyle zm ihracatında problemleri olduğunu kaydeden Yazgan, şarap Ofisi sebebiyle ülkemizin zmclğnn zarar görebileceği endişelerini dile getirmiştir. 1938 yılında Tekel İdaresi bu bölgelerdeki zmleri satın almamış olsaydı,

bölge halkının sefalet yaşayabileceğini hatırlatmış, afyon ekimindeki gibi problemler yaşanmaması dileğini ileterek konuşmasını noktalamıştır (TBMMZC, 1939: 41).

İçişleri Bakanı Faruk Öztrak ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Hulusi Alataş'ın, Erzincan depremi sahasında yapılan işler ile ilgili verdikleri beyanatlar görüşülürken söz alan Ahmet Vefik Yazgan, Hükümet'in, milletimizin ve tüm insanlığın deprem felaketine göstermiş olduğu hassasiyete teşekkür etmiştir. Yazgan, Erzincan'a tren yolu ulaşmamış olsaydı çok daha zorluklarla bölgeye varılabileceğini hatırlatmış, bugünkü durumun daha iyi olması sebebiyle Büyük Şefimizin kıymetli eserlerinin takdis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Felaket sebebiyle ölenlere üzüldüklerini, pek çok evin harap olduğunu belirten Yazgan, Milli Şef'in etrafında daha sıkı birleşerek daha büyük işler başarılacağına gönülden inandığını ve bu sebeplerle müsterih olduğunu açıklayarak sözlerini tamamlamıştır (TBMMZC, 1940: 49).

Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk antlaşmasının onaylanması hakkındaki kanun müzakereleri için kürsüye gelen Yazgan, seçim bölgesinin Urfa olması sebebiyle sürekli Suriye'ye gidip geldiğini ve hatta bazen Halep şehrinde kaldığını ifade etmiştir. Transit yol ile Halep'e giderken çeşitli zorluklarla karşılaştığını belirten Yazgan, sınırı geçer geçmez Suriyeli memurların her şeyi kontrol etmelerinden ve beyanname istemelerinden şikâyet etmiştir. Transit yol ile geçmelerinden dolayı mallarının beyannamesini isteyen memurlara, transit yolu kullanmadıklarını doğrudan doğruya geçtiklerini anlatmalarına rağmen zorluk çıkarıldığını belirten Yazgan, Urfalı bir tüccarın bu yoklama sırasında 500 lirasına dahi el konulduğunu ifade etmiştir. Yazgan, diplomatik pasaporta sahip oldukları halde Halep şehrinde tüm eşyaların açılarak kontrol edildiğini anlatmıştır. Ahmet Vefik Yazgan, gerek milletvekilleri ve memurlara gerekse Urfa'dan giden yolculara, Suriyeli memurlar tarafından çıkartılan zorluklara çözüm bulunmasını hükümet'ten rica ederek konuşmasını noktalamıştır (TBMMZC, 1940: 54-55).

Ağıllar kanununun birinci maddesinde yer alan mecburi sürenin uzatılmasına dair kanun hakkındaki müzakereler için söz alan Ahmet Vefik Yazgan, ülkemizde hayvan yetiştiriciliğinin fazla olması bakımından bu kanunda yer alan mecburi sürenin uzatılmasının yerinde olacağını belirtmiştir. Eski ağıllar kanununun, ağılların üzerine kiremit konulması, duvarların tuğladan yapılması, zeminin çimento olması gibi halka birtakım zorluklar yüklediğini hatırlatan Yazgan, bu isteklerden dolayı memlekette ağır yapılamadığını belirtmiştir. Bu düzeltmenin çok yerinde olduğunu, ancak ülkemizde ağır yapılması için barındırılacak hayvanların yemlerinin de düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hayvanlar için mera ve otlığa ihtiyaç olduğunu ancak Orman kanunu müzakerelerinde meralar tesis edileceği söylendiği halde yıllardır yapılmamasını eleştirmiştir. Yazgan, Ziraat Bakanlığı'nın tıpkı bu kanunda yapmış olduğu gibi otlak ve mera konularının çözümü için de bir kanun getirmesini rica ederek kürsüden ayrılmıştır (TBMMZC, 1941: 31).

Askeri tayinat ve yem kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun müzakerelerinde söz alan Yazgan, askeriye için hayvanların beslenmesi ile ilgili uzun yıllardır çaresizlik içinde olduğumuzu ifade etmiştir. 10 yıl boyunca bu işlerin başında bulunduğunu hatırlatan Yazgan, çeşitli doğal afetler sebebi ile hayvanların mahsur, çaresiz ve aç kalabildiğini belirtmiştir. Hayvanların ölmediğini ancak iş göremez hale geldiğini belirten Yazgan, Milli Savunma Bakanlığı'nın bu gibi durumlarda gıda mübadelesi gereğince daha pahalı olan bir besini hayvana veremeyeceğini ifade etmiştir. Açıklamasını örneklendiren Yazgan, bu gibi durumlarda ekmek bulunamazsa, çaresizlikten ötürü arpa ekmeği verilebileceğini beyan etmiştir. Yazgan hükümetin vermiş olduğu kararı desteklediğini belirtmiş, uzun yıllar yapmış olduğu askeri veterinerlik hayatında bu gibi durumların sürekli yaşandığını yinelemiştir. Gıda mübadelesi cetvelinin 150 ayrı kalemden oluştuğunu belirten Yazgan, cetvelin eksikleri ve fazlası olduğunu ancak bu gıdaların kalorilerinin muhafaza

edilerek hayvanlara verilmesinin doğru yöntem olacağını ifade etmiştir. Bu kanunun sürekli uygulanması gerektiğinin altını çizen Yazgan böylelikle Türk Ordusu'nun sıkıntıdan kurtulacağını belirtmiştir (TBMMZC, 1942: 131).

Milli korunma kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanunun müzakerelerinde kürsüye çıkan Yazgan, kanunun önemi hakkında söz alan diğer mebuslara iştirak ettiğini belirtmiştir. Fiyatların yüksek olmasından ileri gelen bu kanunun bazı fedakârlıkların yapılmasını zorunlu kıldığını belirtmiştir. Yazgan, daha önce edindikleri bilgiye göre kumaş, elbise ve ayakkabıların tek tipleştirileceğini ancak bu konuda bir adım atılmadığını ifade etmiştir. Kamu ve özel sektöre ait fabrikalarda kumaşların iki, üç tipe indirildiği takdirde yapılacak olan fedakârlığa katkı sağlayacağını düşünen Yazgan, bu sayede daha az zamanda daha çok kumaş elde edilebileceğini belirtmiştir. Bu konuda Hükümet'in fikrini soran Yazgan, konuşmasını tamamlamıştır (TBMMZC, 1942: 175).

SONUÇ

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1935-1943 yılları arasında Urfa Mebusluğu yapan Ahmet Vefik Yazgan, çoğunlukla ülkenin zirai kalkınma ve zirai problemleri üzerine meclis faaliyetlerinde bulunmuştur. Ülkenin zirai gelişimini gerçekleştirebilmesi adına ciddi çabalar sarf etmiştir. Ahmet Vefik Yazgan'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Beşinci Yasama Dönemi'nde, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na yeni bir madde eklenmesi hakkında vermiş olduğu 2/63 sayılı kanun teklifinin kabul edilerek yürürlüğe girmiş olması, bir kanun boşluğunu ortadan kaldırması bakımından çok önemlidir. Eğitim, ziraat, askeri ve veterinerlik ile ilgili alanlarda Meclis kürsüsünde yer aldığını gördüğümüz Yazgan'ın uzmanlık alanlarına uygun konularda söz aldığını söyleyebiliriz. Ahmet Vefik Yazgan'ın olayları ele alış yöntemi bakımından, sakin bir yapısının olduğunu, ülkenin kalkınmasını ilgilendiren konularda milli menfaatleri göz önünde tuttuğu çok açıktır.

Meclis'teki konuşmalarından seçildiği Urfa iline ziyaretlerde bulunduğunu gördüğümüz Yazgan, Urfa'nın asayiş ve gümrük ile ilgili sorunlarına da temas etmiştir. Yazgan'ın, Ürgüp ve çevresi, Ankara, Urfa gibi farklı illerin sorunlarına değinmesi ülkedeki problemlere duyarlı olduğunun ve "sadece seçildiği ilin değil tüm illerin vekilliğini yapması" prensibine uyduğunun göstergesidir. Mesleğinin vermiş olduğu yetkinlikten dolayı Yüksek Ziraat Enstitüsü ile yakından ilgilenmiş, kurumun eksiklerinin giderilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğine ve bu kurumun ülkemiz için önemine birçok defa vurgu yapmıştır. Ahmet Vefik Yazgan'ın Meclis konuşmaları değerlendirildiğinde, Genel Kurul'a hitap ederken kullandığı üsluptan saygılı ve kibar bir yapıya sahip olduğu ve fikirlerini çekinmeden ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu yönleri ile General Ahmet Vefik Yazgan mebusluk yaptığı dönemlerin iyi izler bırakan şahsiyetleri arasında yerini almıştır.

KAYNAKLAR

1. TELİF ESERLER

Ahmad, Feroz (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Binark, İsmet (2004). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943) VI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları

Diñçer, Ferruh (1980). Türkiye'de Askeri, Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerine Araştırmalar, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, C. 27, S. 1.2, s. 256.*

Ertem, Barış (2010). Serbest Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı: 2, Aralık 2010, s. 1-22.

Güneş, İhsan (2006). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939) Özgeçmişler*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Karpat, Kemal H (2015). *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tunçay, Mete (2015) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

2. ARŞİV BELGELERİ

A. TBMM ARŞİVİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Beşinci Dönem Meclis Tutanakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Altıncı Dönem Meclis Tutanakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Beşinci Dönem Kanunlar Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Beşinci Dönem Mazbataları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü

EKLER

EK 1: Urfa Mebusu General Ahmet Vefik Yazgan'ın mebusluk haricinde herhangi bir vazifesi olmadığına dair CHP Genel Başkanlığına yazılı beyanı

T. B. M. M.

26/11/1936

.....Enrolmanı

C. H. P. Genel Başkanlığına

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Saygılıktan başka hiç
bu yerde vazifemi bulunma-
dığımı arz ederim

Urfa Saygıları
Gen. Ahmed V.
Yazgan

937
59

16

Kaynak: (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.235.933.1, 26.11.1936, s. 16.)

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

19. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ MUSTAFA SÂMİL VE DİVANÇESİ

Enes YILDIZ*

ÖZET

Türk edebiyatının tarihî gelişiminde yaklaşık altı yüzyıl devam eden klasik Türk edebiyatı geleneği yüzlerce şair yetiştirmiştir. Bu şairlerden biri de Mustafa Sâmîl Efendi'dir. Sâmîl Efendi divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştiği 19. yüzyıl sanatçılarından. Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olan Sâmîl Efendidivan-ı hümayûn ve Tercüme Odasında memurluk yapmış ve 1840 yılında vefat etmiştir. Sâmîl Efendi'nin mürettep bir divançesi vardır. Divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam atmış dört şiir bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Sâmîl Efendi hakkında kaynaklardan elde edilen bilgiler verilecek, ardından şairin divançesi şiir sırasına göre muhtevalarıyla kısaca tanıtılacaktır. Divançe tanıtımında farklı nazım türü ve şekillerinden örnek beyit ve bendler de verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, 19. yüzyıl, Sâmîl, divançe.

THE 19TH CENTURY POET MUSTAFA SAMİL AND HIS POETRY COLLECTION

ABSTRACT

In the historical development of Turkish literature, hundreds of poets were grown in the tradition of classical Turkish literature which lasted about six hundred years. One of these poets is Mustafa Samil Efendi. Samil Efendi is one of the nineteenth-century artists of the last representatives of divan poetry. Sâmîl Efendi, the brother of Ahmet Cevdet Efendi, served as a civil servant in the divan-ı hümayun and translation room and died in 1840. Samil Efendi has a poetry collection. There are sixty four poems written in different verses. In this study, firstly the information obtained from the sources will be given about Samil Efendi. Than the poetry collection of the poet will be presend in the form of content. In the presentation of the divan, sample couplets and items will be given from different verse types and shapes.

KeyWords: Classical Turkish literature, 19th century, Samil, poetry collection.

GİRİŞ

Türk edebiyatının tarihi gelişiminde yaklaşık altı yüz yıl devam eden ve divan edebiyatı, klasik Türk edebiyatı gibi farklı isimler alan edebî gelenekte yüzlerce şair yetişmiştir. Bilgi ve imkânların artmasıyla eserler ve sanatçılar üzerlerine yapılan çalışmalar devam etmekte ve yeni eserler ilim âleminin istifadesine sunulmaktadır. Bu çalışma da 19. yüzyıl divan şairlerinden Mustafa Sâmîl Efendi'nin daha önce üzerine çalışma yapılmamış divançesi hakkındadır.

* MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com.

19. yüzyılda Osmanlının siyasi yönden çöküşüne şahit oluruz. Batı kurumlarıyla birlikte Osmanlıyı derinden etkilemiş, özellikle milliyetçilik akımıyla imparatorlukta parçalanmalar yaşanmıştır. Devlet bu gerileme ve çöküş tedbir olarak siyasî ve kültürel alanda yenilik adımları atmıştır. Bu adımlardan bazıları şunlardır: 1832 Tercüme Odaları, 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 Islahat Fermanı, 1861 Encümen-i Şu'arâ ve 1876 Meşrutiyetin ilanı. 19. yüzyılda siyasî ve kültürel yeniliklere paralel olarak edebî alanda da yenilikler yaşanmıştır. Divan şiiri açısından nazım şekillerinde değişim olmamasına karşın muhtevada yenilikler baş gösterir. Özellikle Şeyh Galib'ten sonra divan şiiri gücünü kaybetmiş ve zayıflamıştır. Önceki yüzyıllarla kıyaslandığımızda şiirlerde duygu derinliği ve hayal zenginliğini göremeyiz. Divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştiği bu yüzyılda Encümen-i Şu'arâ adı verilen şairler topluluğu önemli bir yer alır. Bu toplulukta Leskofçalı Gâlib, Hersekli Ârif Hikmet, Kâzım Paşa ve Yenişehirli Avnî gibi dönemin ileri gelen sanatçıları bulunmaktadır. Şeref Hanım, Leyla Hanım ve Âdile sultan bu dönemde yetişen önemli kadın şairlerdendir. Bu çalışmada 19. yüzyıl divan şiirinin son temsilcilerinden mürettep bir divana sahip olan Sâmil Efendi hakkında bilgi verilecek ve ardından divanı tanıtılacaktır.

1. 19. Yüzyıl Divan Şairlerinden Mustafa Sâmil Efendi

Sâmil Efendi hakkında beş kaynak birbirini tekrarlayan bilgiler verir. Bu bilgiler şairin Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olduğu, Tercüme Odasında kâtiplik yaptığı, divana sahip olduğu ve 1840 yılında vefat ettiği. Fatîn Tezkiresi'nde Sâmil ile ilgili şu bilgiler verilir:

“Nâzım-ı mûmâ-ileyh Mustafa Sâmil Efendi sâlifü't-terceme Cevdet Efendi merhûmun birâder-i maârif-perveri olup ibtidâ sarây-ı hümâyûna ve muahharen divan-ı hümâyûn kalemine memûr ve çırağ olunup bi'l-âhire terceme odasına nakl ile sınıf-ı hâcegâna dâhil olmuş iken bin iki yüz elli altı hilâlinde dâr-ı bekâya müntakil olmuştur. Bir kıt'a Divançe-i eş'ârı vardır.” (Çiftçi, 1996:210-211). Tezkirede bu bilgiler birlikte tanıtmaya çalıştığımız divançede yer almayan şu gazel vardır:

Gözümde rûz-ı rûşen târdır çeşm-i siyahından
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından

Karardı hep hayâl-i hâl-i ruhsârınla çeşmânım
Dahi çok renge meyli vardır çeşm-i siyahından

Perîşân hâk-ı kâfırde olsa rahm ider ey şûh
Dil-i bîçâre çokdan zârdır çeşm-i siyahından

Gözüm görmez iken asla cihânı kara bahtımdan
Bana berkân da şimdi târdır çeşm-i siyahından

Müjen göz göz idüp Sâmil gibi cismim bu günlerde
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından

Sicill-i Osmânî'de Sâmil şöyle geçer: “Şair Ahmet Cevdet Efendinin kardeşidir. Tercüme kalemi halifelerinden iken 1256'da (1840) vefat etti. Şairdir. (Mehmed Süreyya, 1996:1480). Bağdatlı İsmail Paşa, Sâmil'in divanı olduğunu söyler (İsmail

Paşa: 1972: 507). Tuhfe-i Nâilî’de ise şunla söylenir ve ardından Fatîn Tezkiresi’ndeki “çeşm-i siyâhından” redifli gazel verilir: “Enderunlu Recâizâde Mustafa Sâmil Efendi, Hâriciye Nazâreti Tercüme-i Kalemî hülefâsından, vefatı H.1256 M.1840.” (Odabaşı, 2009: 323).

Şemseddin Sami Kâmûsu’l-A’lâm adlı eserinde şunları söyler: “Müteahhirîn-i şuarâ-i Osmaniye’den olub, Sâlifü’t-Tercüme Cevdet Efendi’nin biraderidir. Saray-ı Hümâyûn’da terbiye olunarak, ba’dehu divan-ı hümâyûn kalemine ve muahharen tercüme kalemine me’mûr ve hâcegân silkine dâhil olmuş ve 1256’da vefât etmiştir. Bir divançesi vardır. Şu beyit onundur:

Müjen göz göz edip Sâmil gibi cismim bu günlerde
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından” (Kahraman, 2008: 74).

2. Mustafa Sâmil Divanı

Sâmil Divançesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Y. 4040 numarada kayıtlıdır. 22 varaktan oluşan divançe rika ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı yazıldığı divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış 64 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin nazım şekilleri dağılımı şöyledir: 4 kaside, 13 musammat, 17 kıt’a, 13 gazel, 1 müstezat, 1 mesnevi, 11 müfret, 2 mısra, 1 koşma ve 1 şarkı. Divan 7 bendlik murabba ile başlar. Murabba münacat türündedir. Şair münacatında Araf suresinin 23. ayetinden kısmen telmihte bulunur. Bu dua ayeti Hz. Âdem’in hubut meselesinden sonra ettiği duadır. Sâmil harama düşmesi, asiliği, günah işlemesi nedeniyle her halinden haberdar olan Allah’ın mağfiretine sığınır. Murabbanın ilk ve son bendleri şöyledir:

Ey rabbi èarş-ı aelÀ
YÀ rabbenÀ ôalemnÀ
Ey vÀóid ü tüvÀnÀ
YÀ rabbenÀ ôalemnÀ (Murabba 1/1¹)

SÂmil ôauÀda her bÂr
Sensin raóim ü àaffÀr
Lüüfuñdan itme nÀ-çÀr
YÀ rabbenÀ ôalemnÀ (Murabba 1/7)

Divançede münacattan sonra yine murabba nazım şekliyle bir na’t yer alır. Na’tta peygamber mecaz ve teşbihlerle övülür, ardından müşfik peygamberden medet beklenir. Sâmil na’tta kensini “âciz, giryân ve hûnrîz” olarak niteler ve peygamberden kendisini reddetmesini ister. Altı bendlik na’t şöyledir:

Naèt-ı Şerif-i Faòr-i MevcÿdÀt

Ey bÀèiâ-i kevn ü mekÀn
Ey mültecÀ-yı ins ü cÀn
Ey eşref-i peyàamberÀn
Ey server-i arø ü semÀ

¹ Çalışmamızda divançeden alınan şiir örneklerinde parantez içinde önce nazım şekli ardında şiirin divançedeki sırası, sonra da şiirin beyit veya bend numarası verilmiştir.

Maóbÿb-ı Óaúsın şübhesiz
Maülyb-ı Óaúsın şübhesiz
Meràÿb-ı Óaúsın şübhesiz
Ey ser-firÀz-ı enbiyÀ

Nuùúuñ gibi fermÀn you
Bizde anı iöèÀn you
ÕÀtuñ gibi òi-şÀn you
Sensin resÿl-i müctebÀ

Baúma benüm èiãÿÀnuma
Raóm it amÀn efàÀnuma
KÀr itdi õillet cÀnuma
Bi-çÀreyem geldüm saña

Sensin ezelden yÀ ebed
äÀdıú efendüm muètemed
Úıl bendeñe sen de meded
Ey müşfiú-i bay ü gedÀ

SÀmil úuluñ nÀ-çìzdür
GiribÀndur öÿn-rìzdür
Redd itme bir ipsüzdür
YÀ óaøret-i faòrü'l-verÀ

Sâmil 35 beyitlik bahariye kasidesini Pertev Paşa'ya sunar. Şair bahar ve tabiat tasvirlerinden sonra “âfitâb-ı cûd u kerem” olarak gördüğü Pertev Paşa'yı över ve arz-ı hâlini sunar. Paşanın övüldüğü noktalar himmeti, cömertliği, sanatkârlığı, hüneri ve faziletidir. Bahariyeden sonra “kasîde-i bî-nazîr” olarak isimlendirdiği 8 beyitlik kasidesinde Sâmil, Mustafa Reşid Paşa'yı över. Divançedeki üçüncü kaside ise “*Kasîde-i Dil-Pesendî Der-Hakk-ı Âkif Efendi*” başlıklıdır. 22 beyitlik kasidede şair selvi boylu bir güzele vurulduğunu, gülşen-i âlemin zindan olduğunu yani kısaca hasb-ı hâlini beyan eder ve övdüğü Âkif Efendi'den medet umar. Bahariye kasidesi şöyle başlar:

ŞÀd ol bahÀr geldi göñül cisme cÀn olur
ŞÀÿÀn-ı èazm-i gül ü gülistÀn olur (Kaside 3/1)

äaórÀya virdi zineti seyr it gül ü çemen
Ol bahÀr demleri böyle zamÀn olur (Kaside 3/2)

Sâmil kasidelerden sonra tarih manzumelerine geçer. Divançede kıt'a, murabba, mısra, beyit ve kaside nazım şekilleriyle toplam 19 tarih manzumesi bulunmaktadır. Şair bazen bir konuda birden fazla tarih yazmıştır. Tarihlerden bazıları “tebriknâme” başlığı altında değerlendirebileceğimiz cülûsiye, kudûmiye, sadaret, müsteşarlık ve damat olma gibi konularda tebrik ve müjde şiiirleridir. Tarihlerden yedi tanesi vefat üzerinedir. Sâmil sevdiği bir dostu, şairler ve kardeşi Ahmet Cevdet Bey'in ölümüne tarih düşmüştür. Tarihlerden biri de şairin kendisi içindir. Şair tercüme odasına memur

olduğu yılı (1253) iki beyitlik kıt'a ile söyler. Aşağıda tarih manzumelerine ait beyt veya bend örnekleri verilmiş, ardından tarihlerin nazım şekli, muhtevası, beyit veya bend sayısı ve düşünölen tarih tablo halinde gösterilmiştir:

Şehenşeh-i DÀrÀ-óaşem
Maómÿd ÒÀn-ı Cem-himem
Maúãÿdiyedür èadl ü kerem
Devrinde ola her úula (Murabba 6/1)

SÀmil düşürdüm bì-kemÀn
Bir mıâraè èaöbü'l-beyÀn
Fer virdi nev-Mahmÿd Òan
Geldi bu dem İstanbula (Murabba 6/11)

Çıúup çÀr-aúùÀb tÀriòin didi
Rÿó-ı èÀlem girdi baú İstanbula (Müfret 7/1)

Üaşırsa çarò SÀmil başda tÀriò-i sezÀ el-óauú
Cülÿsın äaèd ide èAbdülmecid ÒÀna bu dem MevlÀ (Kıt'a
9/2)

èÀli-himem äÀóib-i kerem
Bir öÀt-ı maúbÿlü'ş-şiyem
Hem muóteşem hem muóterem
Vaãfıyla buldum iètibÀr (Murabba 11/1)

Sâmil bilüp şimdi özüm
DÀMÀnına sürdüm yüzüm
Müjde saña iki gözüm
èÀli Efendi müşteşÀr (Murabba 11/8)

Döneyim òÀùır itdikte didim tÀriòini SÀmil
Saèid Paşaya lÀyıú şÀh-ı dehrüñ oldu dÀMÀdı (Kıt'a
12/12)

Ser-i çaròa sezÀ nauş olsa SÀmil böyle tÀriòin
Saèid PÀşAyı úıldı şÀh-ı èÀdil saèd ola dÀMÀd (Kıt'a
13/2)

SÀmil bu tÀriò-i sezÀ
Gÿş olsa cümle aãdıúÀ
Her beyti bir zînet-fezÀ
Her mıâraèi mÀ-lÀ-keLÀm (Murabba 14/20)

Oúusun SÀmil anuñ tÀriò-i tÀmın söylesün
Gelüp dehre lüüf-i Óauú İósÀn Efendi bÀ-sürÿr (Kıt'a
16/5)

SÀmilÀ meyl-i lisÀn var idi dilde evvel

Tercüme oêasına saèy ile oldun dÀòil (Kıt'a 18/2)

Gördüñ Şimdi cihÀnuñ gitdi èAynî (Mısra 20)

MezÀra düşünce dÀderi SÀmil didi tÀrîò
MekÀnın cennet-i aèlÀ ide Cevdet Begin AllÀh (Kıt'a
22/5)

SÀmilÀ vÀlidi gördükde didi tÀrîòin
Merkez-i òuld ola dÀéim saña Úuùbi meévÀ (Kıt'a 23/5)

Nazım Şekli	Muhteva	Beyit veya Bend Sayısı	Tarih
Murabba	Sultan Mahmut'un kudûmiyesi	11	1253
Beyit	Sultan Mahmut'un kudûmiyesi	1	1253
Beyit	Sultan Mahmut'un kudûmiyesi	1	1253
Kıt'a	Abdulmecîd'in cülûsu	2	1255
Kıt'a	Ra'ûf Paşa'nın sadareti	9	1248
Murabba	Âlî Efendi'nin müsteŐarlıđı	8	1256
Kıt'a	Sa'id Paşa'nın damat olması	12	1252
Kıt'a	Sa'id Paşa'nın damat olması	2	1252
Murabba	Mâbeyn-i Hümâyûn kâtibi Vassâf Bey'in kudûmiyesi	22	1251
Kıt'a	İhsan Bey'in ölümü	5	1238
Kıt'a	Halil Rıf'at Paşa'nın damat oluşu	11	1249
Kıt'a	Kadrî Bey'in kazasker oluşu	10	1252
Kıt'a	Sâmil'in tercüme odasına memur oluşu	2	1253
Kıt'a	Aynî Bey'in ölümü	4	1253
Mısra	Aynî Bey'in ölümü	1	1253
Kaside	Divan sahibi bir Şairin vefatı	5	1253
Kıt'a	Kardeşi Cevdet Bey'in ölümü	5	1247
Kıt'a	Kutbî'nin vefatı	5	1249
Kıt'a	İhsan Bey'in ölümü	5	1255

Divançede tevarih bölümünden sonra musammatlar yer almaktadır. İlk Şiir beş bendlik terkîb-i bendir. Ardından beşer benlik iki tercî-i bend gelmektedir. Beş bendlik muhammes ve üç tahmisle bu bölüm sona erer. Üç tahmis sırasıyla Medhî, Selîm ve Enver'in gazellerine yazılmıştır. Bölümdeki yedi Şiir de âŐıkâne tarzda yazılmış, sevgili ve sevgili karşısında âşığın hali tasvir edilmiştir. Musammatlardan örnek bendler aşağıda verilmiştir:

âad fiâân düŐdi gönül bir meh-i èÀlî-úadre
Miâli you bir daòı ne gelmiş ne gelür bu dehre
Diyemem derdimi yÀrÀna ne aâlÀ àayra
Úorúum oldur o daòı baŐlaya soñra cevre
Áh kim bende bu óasret sürececek tÀ óaŐre

Neyleyim kendüme bir yaradur açdum kendüm
Çekmeden bende baúup úaálara úaçdum kendüm (Terkîb-i
Bend 25/1)

Nice ben itmeyeyin nÀle vü Àh ü cÀngÀh
NÀz ile itdi bir Àfet baña bir nîm ü nigÀh
Bir şerer úopdı o dem āanki derýne ol şÀh
Her úaraf külòan olup úalması bir cÀy-ı penÀh

Aázuma aúar iken Àteş-i èaşúı nÀgÀh
Sineden yaúdı ciger-gÀhıma dek bir yüzi mÀh (Tercî-i
Bend 26/1)

Dil-i èuşşÀúa cefÀ zevúin ise oldu yeter
Azucuú da ne ki lüüfuñla eyle naðar
İtdüğüñ cevri āorarlar saña rÿz-i maóşer
Dÿd-ı Àhum saña elbet irişüp kÀr eyler
Áhir-i kÀr seni nÀlem ider zir ü zeber
Òüsn-i öÀtuñ iki per gibi açup gider

SÀmile itdüğüni sen de bulursuñ bir gün
Bu cefÀ-kÀrlıāa nÀdim olursuñ bir gün (Tercî-i Bend
27/5)

Taèùir ider damaámı ol èanberüñ senüñ
Bülbül miāÀl aálarum añdıúça gül tenüñ
SÀmil neden firÀú ile endÿh meskenüñ
Bilmem nedür ki cürmüñ èacep MedóiyÀ senüñ
YÀduñ çü cevre virmedi pÀyÀn amÀn amÀn (Tahmis 29/6)

Óyb-ı maúāÿd görünmez baña bir rÀh direm
Kimse bu rÀz-i dile olmadı ÀgÀh direm
Bir gün ināÀfa gelür mi èacep ol mÀh direm
Çekdigüm derd ü belÀyı diyemem Àh direm
ÓAlüme vÀúıf olan Óaøret-i AllÀh direm (Tahmis 30/1)

Divançede musammatlardan sonra muhtevası dikkat çeken 50 dörtlük bir koşma bulunmaktadır. Şairin başlığında belirttiği gibi “gönül eğlencesi olsun diye” yazdığı koşmanın adı “Nâşidiye”dir. Sâmil koşmada önce şuara zümresinin bazı özelliklerini sayar ve ardından bazıları âşık, bazıları şair Attâr, Kâmil, Halîl, Molla, Mahmûd, Ali, Atâ, Vâcid, Münif, İzzet, Sun’î, Medhî, Osman, Nûrî, Sâlih gibi birçok kişiyi bazen överek bazen alay ederek sayar. Koşmadan sonra “Der-hakk-ı Yıldız Kul Pâşâ” başlıklı bir muhammes ve “Latîfe” başlıklı beş beyitlik küçük mesnevi yer alır:

Zihî naôm itdi SÀmil nev-hikÀye
Bulunmaz lafôı baúma şÀhidiye
èArø-ı taārió-ı rÀz-ı èaşú cÀnÀna
Anınçün úondı nÀmı **Nâşidiye** (Koşma 32/1)

ŞuêarÀnuñ ne èacep èÀdeti var
Naômla medó ü hecÀ ãanèatı var
ãanma sermÀyesi bir gün tükenür
Óaúúuñ anlara büyük nièmeti var (Koşma 32/2)

MübtelÀnuñ biri nÀ-KÀmildür
äarudur beñzi úara cÀhildür
İbnedür tÀzeyeye pek mÀéildür
Yüzini yoldiàunuñ óikmeti var (Koşma 32/26)

Fenni-zÀde biri bi-çÀre èAùÀ
Çou mihr baädılar evde tenhÀ
Adı çıúımışdur anı ãorma baña
Gördiği tÀzeyeye bir óÀceti var (Koşma 32/33)

ŞÀkirim óÀne-i dilde mihmÀn
Òoşlanurmuş o civÀndan cÀnÀn
Yanına alsan o dem úaynar cenÀn
èİndimizde severiz óürmeti var (Koşma 32/45)

Biri MuòtÀr civÀnÀndur hem
Sevilür kendisi òarc-ı èÀlem
Ne zamÀn çatdı o meh bilmem
Gördüm ülfet idecek úudreti var (Koşma 32/46)

Laüife

Ser ü sebeble çalışdıú bir işe
Revú olmışdı dile endişe (Mesnevi 34/1)

Gazeliyât bölümünde toplam 13 gazel ve 1 müstezat bulunmaktadır. Kaynaklarda geçen “çeşm-i siyâhından” redifli gazel divançede yer almamaktadır. Gazellerin revî harflerine göre sayıları şöyledir: Elif 1, be 1, te 1, ha 1, hı 1, dal 1, ra 1, ze 1, fe 1, kef 3 ve lam 1. Gazellerden bir tanesi Farsçadır. Gazellerin muhtevalarına baktığımızda divan şiiri aşk ve sevgili anlayışının hâkim olduğu görülür. Sevgili güzellik unsurlarıyla tasvir edilir, sevgili ve aşkın âşık üzerindeki etkileri dile getirilir. Sâmil “hâli cihânın” redifli gazelinde ise zamandan ve felekten şikâyetini dile getiri. Aşağıda örnek olarak divandaki ilk gazel verilmiştir:

Bir nigÀhuñ şimdi biñ gÿnÀ èinÀyetdür baña
Rÿyini her vech ile görmek saèÀdetdür baña

áıybetüñ ey mÀh-rÿ irÀâ-ı öüzn eyler dile
ÒÀnemizi her laòza teşrîfüñ meserretdür baña

Áb-ı òayvÀn mı nedür çÀh-ı zenaòdÀnuñ senüñ
VÀâıl olmaú ôulmet-i cevrinde devletdür baña

èAzm-i gülzÀr itdügin aâyÀr ile gÿş itmeyem
èÁşıú-ı nÀ-kÀm kim ey gül rezÀletdür baña

RÀh-ı eàşúuñda yeter òamyÀze çekdüm ey peri
Terk-i eàşúuñ baède-zin cÀy-ı selÀmetdür baña

Árzÿ-yı rÿy-i mehtÀbuñ ider dil dÀeimÀ
İctinÀbuñ şimdi dert-efzÀy-ı óasretdür baña

Áh-ı serd başlıdan Àteşli feryÀd itdiren
İtdigüm ol senüñ ile kerem ülfetdür baña

Tià-i istiànÀsı pek çou yara açdı baarım
DÀa-ı sine SÀmilÀ dÀa-ı nedÀmetdür bana (Gazel 35/1-8)

Sâmil “o zülf ü hâl ü ruh” redifli gazelini Arpaemînizâde Sâmil’in gazeline nazire olarak yazmıştır. Gazellerin matla beyitleri şöyledir:

Zemim Şiir:

Bezm-i pâk-i hüsne zîverdür o zülf ü hâl ü ruh

Dûd-i ‘anber micmer-i zerdür o zülf ü hâl ü ruh (Kutlar,G. 22/1)

Nazîre:

Dÿd-ı Àh mÀhigerdür o zülf ü òÀl ü ruò

èßd u èanber Àteş-i terdür o zülf ü òÀl ü ruò (Gazel

39/1)

Divançedeki iki gazel methiye türündedir. İki gazelde de redifler övülen şahısların (Nâşid, Sünbül Sinan) isimleridir. Aşağıda gazellerin matla beyitleri verilmiştir:

Öüsnüne eyledi òayrÀn beni çoudan NÀşid

Daòı bilmem ki ne eyler baña fettÀn NÀşid (Gazel 40/1)

Fî óarfü’l-lÀm medóiyye CenÀb-ı Sünbül SinÀn

Bÿy-ı vaódet getürür yÀda maúÀl-ı Sünbül

Cilve-ger eyleyene dilde cemÀl-i Sünbül (Gazel 48/1)

Aşağıda diğè gazellerin matla beyitleri verilmiştir:

RuòsÀre dökti kÀkülin ol nev-cevÀn bu şeb

Çeşm-i èalile didi o kÀfir tumÀn bu şeb

شعله ادر اکما دیرم رماه دره ی توست

بخت شب رنگی کریبان چاک از کیوی توست

Telò olur èÀlem-i vuãlatda şeker-ò`Àbe ãabÀò

Duòtedür neşée-yi maómÿr-ı mey-i nÀbe ãabÀò

Ebrÿlaruñ müjeñle òadenk ü kemÀndur

Sinem de aña úarşu ùurur pehlevÀndur

Aldum o şÿöuñ aàzuma laèlin mey istemez
ErbÀb-ı keyfe neşéeden aèlÀ şey istemez

Óüsnünüñ bÀaında gördüm öyb bir óau bir de zülf
Sünbül ü şebbÿ gibi merâyb bir óau bir de zülf

ŞÀne-veş çÀk eyledi āabrum edÀ-yı perçemüñ
ÒÀuirum āalúım āaçak itdi hevÀ-yı perçemün

Ne úara günde biraúdı hücÿmı baòt-ı siyÀhüñ
MesÀ vü āubóı eritdi àumÿmı baòt-ı siyÀhüñ

Birer sebep ile dÀéim kederde óÀli cihÀnuñ
Fütÿr ü mihnet ü àamla güzerde óÀli cihÀnuñ

Divançede gazellerden sonra 1 şarkı, 5 kıt'a, 9 beyit ve 1 mısra bulunmaktadır.
Aşağıda bu bölümden alınmış örnek bend ve beyit verilmiştir:

Sevdim de azdum ben seni
Başdan çıúardun sen beni
DevrÀnuñ ey şÿò u şeni
Başdan çıúardun sen beni (Şarkı 49/1)

NÀeil-i devlet-i didÀrı olup bir āanemüñ
Şöhreti elsinede Neyli Efendi öÀde

BÀyezid CÀmièine gelse de görsem āıú āıú
Oldum Àòir o úamer-ualèata ben üftÀde (Kıt'a 54/1-2)

Deyr-i eaşúuñda görüp óÀlümi Çanlı-öÀde
Ceres-i Àhumı gÿş itmedi çan çan āandı (Müfret 56)

Óikmetü'l-èAyn ouudum àamze-i üstÀduñdan
Ders-i eaúluñda şifÀ añlamam Eflaùunuñ (Müfret 59)

Divançenin sonunda eserin bitiş tarihini belirten nesir parçası vardır. Buna göre
divançe H. 1257 rebü'l-evvelinin sonlarında bitmiştir:

**Temmet hÀze'd-divÀn-ı belÀaat-èunvÀn bi-èavnillÀhi'l-
melikü'l-mennÀn fi evÀòir-i rebièu'l-evvel sene sebè u
òamsin ü miéeteyn ü elf min hicretün min lehü'l-èizz ü
ve'ş-şeref.**

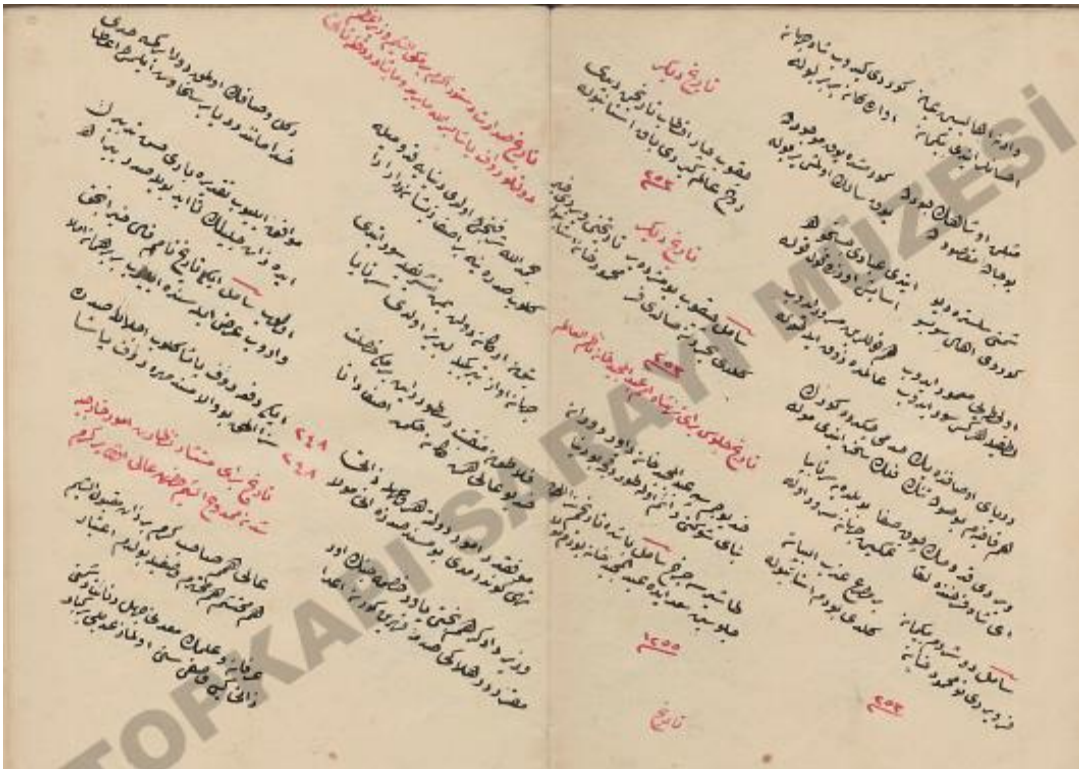
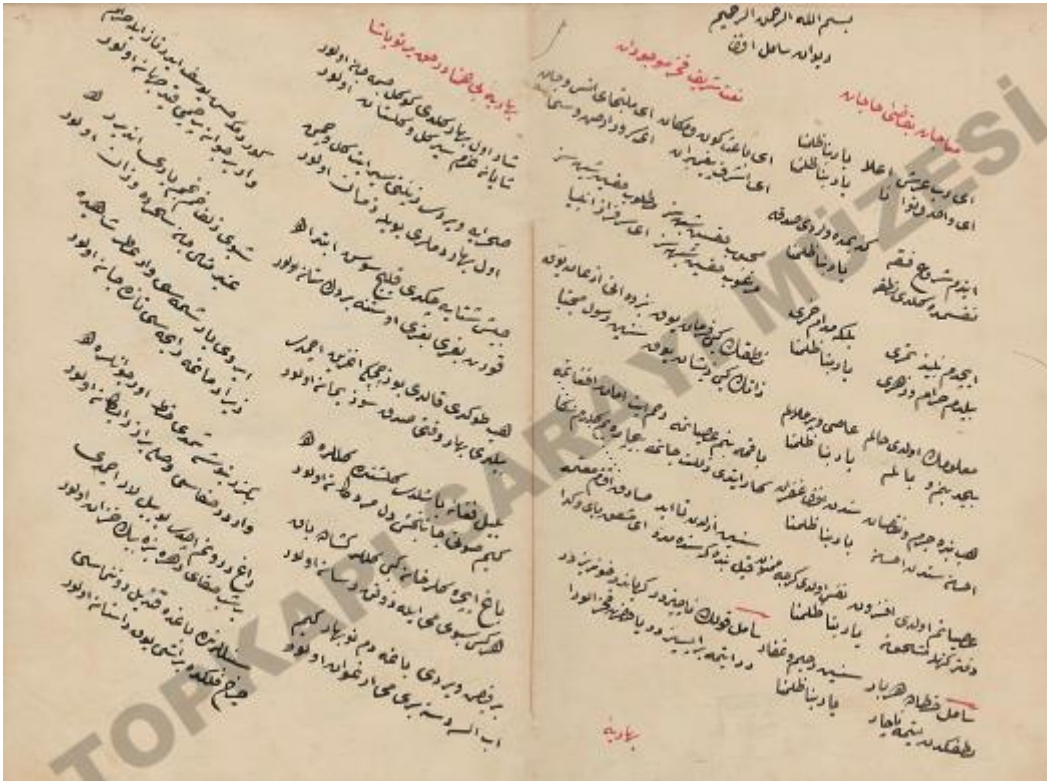
SONUÇ

Mustafa Sâmil Efendi divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştiği 19. yüzyıl sanatçılarındandır. Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olan Sâmil Efendi Divan-ı Hümayûn ve Tercüme Odası'nda memurluk yapmış ve 1840 yılında vefat etmiştir. Sâmil Efendi'nin mürettep bir divançesi vardır. Divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam 64 şiir bulunmaktadır. Divançe 4 kaside, 13 musammat, 17 kıt'a, 13 gazel, 1 müstezat, 1 mesnevi, 11 müfret, 2 mısra, 1 koşma ve 1 şarkıdan oluşmaktadır. Bu yazı "Sâmil Divançesi" adıyla yayıma hazırladığımız geniş çaplı çalışmanın ön hazırlığıdır. Divançenin tam metni ve incelemesini içeren çalışmamızla 19. yüzyıl divan edebiyatı tarihinde Sâmil'in de yer alacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- ÇİFTÇİ, Ömer (1996). *Fatîn Davud Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları.
- İSMAİL PAŞA (1972). *Keşfü'z-Zünûn Zeyli*. (Haz: Şerafeddin Yaltkaya, Rifat Bilge), İstanbul: MEB. Yayınları.
- KAHRAMAN, Dilek (2008). *Şemseddin Sâmî'nin Kâmûsu'l-Â'lâm Adlı Eserinin III. ve IV: Cildinde Geçen Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Biyografiler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Divan*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>., Erişim tarihi, 22.03.2016.
- MEHMED SÜREYYA (1996). *Sicill-i Osmanî 5*, (Haz: Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ODABAŞI, Mihrican (2009). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- SAMİ, Şemseddin (2009). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TAYYARZÂDE ATÂ (2010). *Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TUMAN, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Ek: Divançeden Örnek Varaklar:

تجربہ قرآن مجید

ای کجا باقی عاقلان عالم ایام
ای نام شایسته جوانان ایام
ای دین داری سر جلال ایام
ای زبان دوی جلال ایام
نارزانه باندی دل جلال ایام
موت و در داغ فتنه دنیا کو در و یکبار
سوی جلال عالم و نیا کوه بند
اولش بدید کرم صاحب کرم
رضایان و دگر رویه مانده شکسته
عافان اولی های بر سر ایام ایام

مک شویزه با سگدی نیکیه با او
عقلگر بزم اندی سیرت زان ناز
فکر نفا و غنای عالم در سر از
سک ناز و نیا دوی تو در ایام
چشم ساقی سار و سار ایام ایام

نیا اولی دل او مویزه شودت خانه بان
فونیه و جسته فخری در ایام ایام
شاک عالم ایام اولی ایام ایام
شسته اندی داری و شادانه ناز
و صلت و صفا ایام ایام ایام

چهره ایامی در بعضی موی
زلف ایامی ناز و جسته فونیه
فکر ایامی ناسا غنای دوی
عالمی ناز دوی ایام ایام ایام

تجربہ ایامی اولی ایام ایام
لایق مثال ایام ایام ایام
ساملی ناز و جسته فونیه
نارزانه دگر جلال ایام ایام
بازی جویزه و بریدی با ایام ایام

تجربہ قرآن مجید

صعب مقصود کو شکر کاره دیرم
که یوز زلف اولی ایام دیرم
سکون ایضاً کلوری ایام دیرم
فکر کیم دو دلی دیرم ایام دیرم
خالصه واقف اولاد حضرت الله دیرم

نابین مروری دل ساره ایام
اتنی شکر ایام ایام ایام
ظنا غلبه ایام ایام ایام
صاحبه کیم کفار ایام دیرم
دل بجایه نیا دوی ایام دیرم

سخن شاک ایامه کجا غنای دیرم
انظارت اولی ایام ایام ایام
کجای دل بر ایام ایام ایام
تجربہ اولی ایام ایام ایام
سکون یوزان و دیرم ایام ایام

سختی ایامی صواب ایام
کیمی حاجت صابر ایام ایام
دل و برید بر ایام ایام
کیمی و صلا ایام ایام
رضایان سار کیمه ایام دیرم

ساملی داری غنای دیرم
کیم مر کیمه یوزان ایام
شویه غنای دیرم ایام ایام
دل ساطع دوی ایام ایام
ایوب صالحه ناز دوی ایام دیرم

عقل و نازم اولی ایام
انتمی ناز دوی ایام ایام
صوفی صفا ایام ایام
سوز و نفا ایام ایام
اندی بزم دل زور دیرم

ابتداء قرآنیات

سنگی عالم سوی بلای کونا عاقلان کجا
رویی ناز و کورم ایام ایام ایام
غنائ ایام دوی ایام ایام
خانمی ناز و کورم ایام ایام
اب صفا ایام ایام ایام
واصل اولی ایام ایام ایام
عزم کلان ایام ایام ایام
عالم ناز و کورم ایام ایام ایام
راه غنای ایام ایام ایام
نیک خلق ایام ایام ایام

ارزی دوی ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام
ایام ایام ایام ایام ایام

حقایق

رشاره دگر دوی ایام ایام ایام
قیمت عاقلان دوی ایام ایام ایام
ما فلاس فی صبح غنای دوی ایام ایام
الذکر غنای دوی ایام ایام ایام
قاندوس ایام ایام ایام
اولی دیرم ایام ایام ایام
موت و نفا ایام ایام ایام
زلف ایام ایام ایام ایام
قالس ایام ایام ایام ایام
اولی ایام ایام ایام ایام
ظفر ایام ایام ایام ایام
ظفر کیمی ایام ایام ایام

جنت لستنی کورم صاهه دن
نظیر قادر دوی ایام ایام ایام
نعل اولی ایام ایام ایام
جنت لستنی کورم ایام ایام
کرم ایام ایام ایام ایام
بزار ایام ایام ایام ایام
سنگی ایام ایام ایام ایام
نعل ایام ایام ایام ایام
لک ایام ایام ایام ایام
نعل ایام ایام ایام ایام

فی حرف الهم مدید جناب سبیل نامه

بزرگوارم که در حالی جوانان
فتور وقت و تحمل کردی در حالی جوانان

بوی و حسرت کند در باله های سبیل
دیدم که این روز در حال سبیل

تا چه باشد درم بر سر ما که سبیل
زمانه فاسد و ناجیزه ز فانی جوانان

چنانچه نطفه در کلمه ز اما
بزدان باغ طریقه که حال سبیل

از چینه طایفه که کشته ده او بماند
الم و بر سر کلاه که در در حالی جوانان

رضی سینه بسته ایتم تا
نیچ میسور نمود بودی حال سبیل

علاه ایله وقت سبیل بودستی کرده
دکلمی با کتک از بر و زور در حالی جوانان

بیش سال که بیار که تا
نوز راه در هیچ چیز معلول سبیل

نشاط و بر سر در سبیل فتورم اولم عالم
فتور وقت و غم کردی در حالی جوانان

ترجمی

سودده از دم بدستی
بانه بیفاد و بیستدین

دوران ای شیخ و شتی
بانه بیفاد و بیستدین

کوکلم کتابیست و درله
حالی بیستدین فتنه در

کوشکات نیازم ای برس
کورد در شفای سبیل

دلتم بیفاد و کوه
دندان ای نازک اول

سامل کوردی و بر صلا
غیر سخن سبیل

قطعات

قرت و فتنه نو هیکر با سینه قلب نشان
قبل المصه مقصد قومه اولد و بیبایمی

بانوب سبیل سبیل باره در دهانه او تبه
مراهب مرگم لطفه نوز الی بعد جرحی

نظم

بوی بازار جیبار داروشه اولد و بیبایمی
کوب الیتمه کوه کله جلیب سبیل و وارن

توقه خارف اول سودوزبان بونیم اقا سبیل
بلور سینه اولیتمه فیدو الی بعد جرحی

دندان ای نازک اول
سامل کوردی و بر صلا
غیر سخن سبیل

Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Türkiye'de Karikatürün Tarihsel Gelişimi

Mehmet KAYA*
Meltem ACARLI*

ÖZET

Karikatür, insanın her türlü durumunu abartılı çizgilerle ve ince bir zekâyla kuşatarak, izleyeni kimi zaman tebessüm etmeye ya da gülmeye, kimi zaman da eleştirel düşünmeye sevk eden, çizim ve edebiyat sanatlarının bileşiminden oluşan ve büyük oranda mevcut duruma muhalif içerikler üreten bir sanat türüdür. Mizah ile harmanlanan karikatür sanatı eğlendirme olgusunun vermiş olduğu rahatlama ortamıyla birlikte en acı gerçekleri ortaya koyarken bile çoğu zaman kırıcı olmaktan uzaktır. Bu nedenle karikatür sanatında genellikle her türlü iktidara karşı kamu yararını gözeterek eleştirel bir dil kullanımı alışıl gelmiş bir durumdur. Ancak kimi zaman karikatürlerde, edebiyat sanatının kıvrak dil özelliğinden ve resim sanatının deforme edilmiş abartılı çizimlerinin dikkat çekiciliğinden yararlanılarak toplumsal yeni bir olgunun inşası veya mevcut algıyı değiştirmek amaçlı olarak içerikler üretildiği de gözlemlenmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin inşasında, modernleşmeyi halka aktarmanın bir aracı olarak karikatür sanatından sıkça yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet tarihi, Modern Türk kadını inşası,

ABSTRACT

Caricature is the art of portraying all manners of the human condition with exaggerated drawings, a sharp sense of humour, sometimes to lead the reader into laughter but other times to critical thought, combining both drawing and literature and mostly consisting of content that is contrary to the situation of current affairs. With the combination of humour and the art of caricature, creating a relaxing environment of entertainment, caricature can touch on the most bitter truths but still veer away from being offensive. For this reason, the use of critical rhetoric in caricature, being critical of the government for the good of the general public is a theme that is seen in a number of examples. However, in some cases caricature uses the sharp wit of literary art and the exaggerated style of drawing borrowed from art to draw attention to the construction of new phenomena in society, creating content aimed to change existing perceptions. In the construction of the foundations of the Republic of Turkey, the successor of the Ottoman Empire, the art of caricature was used in many cases as a vehicle of modernisation in society.

Keywords: Republican history, the construction of the image of modern Turkish women,.

---

* Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dr.kaya40@hotmail.com

* Dr. İletişim ve Halkla İlişkiler Uzmanı meletemacarli@hotmail.com

KARİKATÜR SANATININ GELİŞİMİ

İnsanoğlu doğada var olduğu andan itibaren kendini ifade edebilmek, bilinçli veya bilinçsiz olarak gelecekte herhangi bir zamana ileti yollayabilmek için mağara duvarlarına çizdikleri figür ve desenlerle resim sanatının temellerini atmışlardır. Sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte bu dönemde çizilen iki boyutlu ilkel duvar resimlerinin bazılarında gerçeklik deforme edilmiş haldedir. Mağara devri sonrası yerleşik düzene geçen ve medeniyetler oluşturmaya başlayan insanoğlunun, Antik Mısır'da insan başlı aslan vücutlu veya kuş başlı insan vücutlu heykel ve kabartmalar ürettikleri veya Antik Yunan şehir devletlerinde halkın Şarap Tanrısı Dionysos'a adaklar adadığı ayinlerde izleyenlere çeşitli duyguları aktarmak amacıyla karikatürize edilmiş maskeler, gerçeküstü çeşitli mitolojik figürler kullandıkları bilinmektedir. Ortaçağ boyunca da Avrupa'da dini temalı vitray, heykel, tavan ve duvar süslemelerine rastlanmaktadır. Bazı kaynaklar bu figür ve desenleri karikatür çizim olarak değerlendirmektedirler. Bu görsel malzemelerin mizah üretmek amaçlı olarak abartılmış veya deforme edilmiş bir halde sunulmuş olduklarını kabul etsek bile bunları karikatürü çizim kapsamına dâhil etmek yanlış olacaktır.

Zira bir karikatürü diğer görsellerden ayıran en temel özelliklerden biri, aydınlanmış ve eleştirel düşünce sistemine ulaşmış bir bilinç tarafından ortaya konulmuş olmasıdır. Dolayısıyla Antikçağlarda oluşturulmuş, gerçeğin deforme edilmiş haldeki görsel malzemelerini karikatür olarak değerlendirmek karikatürün eleştirel düşünce gerçeğini yadsımak olur. O nedenle bu tip görseller, yazısız karikatür sanatının ancak ataları sayılabilir. Hiç kuşkusuz karikatür sanatı varlığını insanlığın ortak mirasını yaratan Rönesans'ın aydınlanmış, eleştirel düşünce bilincine ulaşmış kültür birikimine borçludur.

Rönesans'ın beşiği sayılan İtalya karikatür sanatının da doğum yeri olarak kabul edilmektedir. Karikatür sözcüğü, İtalyanca doldurma veya yükleme anlamına gelen “*caricare*” sözcüğünden türetilmiştir (Pope, 2012: 1). Karikatür sanatı, Rönesans'ta bir tek resmin birçok kere basılmasını sağlamak için tahta oymacılığı, hakkâklık, gravür gibi çeşitli sanatlarla birlikte gelişmiştir. Karikatürlerde insanları veya tipleri yergili olarak canlandırma şekli ilk defa 16. ve 17. yüzyıllarda Agostino Carracci (1557-1602) ve Giovanni Bernini (1598 - 1608) tarafından ele alınmıştır. 18. yüzyılda yıldızı parlayan karikatürcüler ise İtalyan Giovanni Tiepolo (1696-1770) ve İngiliz William Hogarth'dır (1697-1764). Ayrıca Rönesans'ın ünlü ressamlarından Leonardo da Vinci (1452 -1519), Michelangelo (1475-1564) ve Rembrandt (1606-1669) gibi döneme damgasını vurmuş pek çok sanatçının insanları fiziksel olarak gerçekliklerinin dışında farklı tasvir ettikleri de olmuştur.

Karikatürün bir sanat olarak gelişip, kitlelere ulaşmasını sağlayan bir diğer etmen ise matbaadır. 1450 yılında Alman Johann Gutenberg tarafından oynak harfler tekniğinin kullanımına olanak veren icadı matbaanın, çoklu üretimi sayesinde iletişim alanında büyük değişiklik yaşanmıştır. Karikatür sanatı da bu gelişim ile birlikte ivme kazanmış, zamanla gazete ve dergi içeriklerinin ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir.

Karikatür sanatının ilk dönemlerinde tanınmış kişilerin portreleri abartılarak çizilmiştir. Bu nedenle karikatürün “anlam yüklü portre” olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Ardından gelen süreç içerisinde karikatürlere eşlik eden yazılarda kişi ve olaylar altyazılar eşliğinde verilmiştir. Bu dönemde fıkralar karikatüresel çizgilerle süslenmiştir. Karikatürlerde insan formları deforme edilmiş, abartılarak veya olduğundan daha küçük çizilmiş, herhangi bir canlının vücut veya gövdesinin bir bölümü insana eklenmiş olabilir. Söz oyunları yapılarak da komik öge oluşturmak mümkündür. Başka bir deyişle, karikatür sanatı her türlü olay, olgu, kişi veya nesneyi kendine konu edinebilir. Böylece yaşamın her evresi mizahi bir şekilde ele alınarak toplumu etkileyen her türlü olayın karikatürlerde yeniden üretilerek gündeme getirilmesi sağlanır. Düz bir metnin sayfalarca anlatacağı birçok konu karikatürler aracılığıyla gösterildiğinde etkisi metinden çok daha büyük olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA KARİKATÜR SANATININ GELİŞİMİ

Tanzimat ve I. Meşrutiyet Dönemi

Türkler, 1071 yılında birçok medeniyetin beşiği olan Anadolu'ya yerleşmiş, 1299 yılında kurdukları Osmanlı Devleti'nin 1453 yılında İstanbul'u almasıyla, Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar 3 kıtaya sahip bir imparatorluk kurmuşlardır. Osmanlı, çok çeşitli ırkları, dilleri, dinleri başka bir deyişle çok kültürlülüğü uhdesinde barındıran bir coğrafyaya sahip iken 19. yüzyılda birçok alanda Batının oldukça gerisindedir. Bu dönemde imparatorluk hem ülkenin aydınlarının hem de Batının baskısıyla birtakım reform hareketlerini gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Batılı ülkelerin Reform, Rönesans, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin etkisi sonucu siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik alanlarda gelişmişliğini, Osmanlı referans olarak hareket etmeye başlamıştır. Modern Batı dünyasına ayak uydurma çabası içinde eşitlikçi, yenilikçi ve anayasal bir düzene geçmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyeti (1876) ve II. Meşrutiyeti (1908) ilan ederek insan hakları ve siyaset açısından Batı kültürüne yaklaşmaya başladığının ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan gayrimüslim azınlıklar tarafından Batılı etkiler İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde gözlemlenmekteyse de içe kapalı bir yaşam tarzına sahip Müslüman vatandaşların Batı kültürünün gelişmişliğinden etkilenerek harekete geçmeleri uzun zaman almıştır.

Ülkeler arasında kültürün transfer edilmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli araçlardan biri matbaadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu içinde matbaanın yaygınlaşmamasının birçok nedeni bulunmakla birlikte temel sebeplerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu'nda kutsal kitap Kuran-ı'nın matbaa aracılığıyla çoğaltılmasının kabul görmemesidir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde 1490'lardan itibaren hemen her dilde yayım yapan basımevleri bulunmasına karşın, dini olmayan eserler basmamak şartı ile başkent İstanbul'da ilk Türk basımevi İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından ancak 1727'de kurulmuştur. Basımevi, 1727'den sonra da yüz yıl kadar, varlığına tepki gösterilmeyen ama kendisi de varlık göstermeyen bir yapı olarak kenarda durmuştur (Koloğlu,1987: 107).

Osmanlı toprakları içinde gazete yayımlanması ilk kez Fransız Büyük Elçiliği tarafından 1795 yılında *Bulletin de Nouvel* gazetesi ile başlamıştır. Ancak ilk Türkçe gazetenin yayımlanması için 33 yıl gibi bir zaman geçmesi gerekmiştir. Avrupa'da basımevi ve basın yaygınlaşması ve gelişmesinde kapitalist ekonominin yerleşmesinde önemli bir etkisi bulunan gazetelerin Osmanlı İmparatorluğu içinde hayata geçmesi, Mısır Valiliğine atanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından *Vakayi-i Mısriye*'nin Kahire'de 1828'de yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir (Koloğlu, 2014: 19). Gazetede kullanılan dil büyük oranda Türkçe olmakla birlikte oldukça ağdalı Osmanlıcadır. Yedi yıl yaşayan gazete, Mısır Osmanlı savaşları sırasında çok sayıda basılarak Anadolu'nun içlerine kadar dağıtılmıştır (Oral, 1968: 70) Daha sonra Osmanlı İmparatorluğuna karşı çıkardığı isyandan da anlaşılacağı üzere Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın gazete çıkarmasındaki amaç edebi veya kültürel kaygılar taşıdığından değil, askeri amaçlı iç iletişim kaygısındanır.

1831 yılında Padişah II. Mahmut'un isteğiyle ve bizzat kendisinin adını koyduğu, devletin resmi gazetesi olarak yayımlanan *Tavkim-i Vakayi* Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yayımlanmış ilk gazetedir. 1840 yılında devletin teşvik yardımı ile İngiliz vatandaşı olan William Churchill tarafından yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis* ise ilk yarı resmi gazetedir. Müslüman Türk bir girişimci olan Ağâh Efendi'nin 1860 yılında *Tercümân-ı Ahvâl*'i yayımlaması ile özel teşebbüslerin basında yer almalarının önü açılmıştır.

Yine Batıya kıyasla karikatür sanatının Osmanlı toprakları içinde kendine bir alan bulması oldukça geç bir tarihe rastlar. Köklü bir mizah ve "Ahşap oymacılığı, Hat, Sülüs, Ebru, Minyatür, Nakş, Çini, Seramik ve Tezhip" gibi çizime dayalı köklü bir sanat geçmişine sahipken, Osmanlı'da dini inanç gereği portrelerin çizilmesi veya yüz tasviri günah sayıldığından karikatür sanatı da diğer tüm sahne ve güzel sanatlarda olduğu gibi gayrimüslim vatandaşların öncülüğünde gelişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yayımlanan ilk mizah gazetesi, 1856 yılında Hovsep Vartanyan tarafından Ermenice yayımlanan *Meğu'dur* (Arı). İlk karikatür ise 1867 yılında Arif Arifaki tarafından çıkarılan *İstanbul* adlı gazetede yayımlanmıştır. Ali Raşid ve Filip Efendi tarafından 1868 yılında kadınlara yönelik çıkarılan *Terakki* gazetesi ile birlikte 23 Ekim 1870'de aynı adı taşıyan

mizahi bir ek yayımlanmaya başlanmıştır. Gazetenin adı 20 Aralık 1870'de *Terakki Eğlencesi*, 13.sayıya ulaştığında ise *Letâif-i Âsâr* olarak değiştirilmiştir. Bu gazete ilk karikatürünü 6 Şubat 1871'de tam sayfa olarak yayımlamıştır (Çeviker, Röportaj) Ülkemizde karikatür sanatının gelişimi ilerleyen yıllarda kendine has üsluplarıyla yayımlanan mizah gazete ve dergilerin oluşmasıyla devam etmiştir.

Diğer gazetelerden bağımsız yayımlanan ilk Türkçe mizah dergisi, Paris'te öğrenim görmüş, bu süre içinde Alexandre Dumas'ın sekreterliğini yapmış, Kayseri doğumlu Rum bir Osmanlı vatandaşı olan Teodor Kasap (1835 -1905) tarafından İstanbul'da 24 Kasım 1870'de çıkarılan *Diyojen* adlı gazetedir. Bu gazete Türkçe çıkmadan önce Rumca, Ermenice ve Fransızca olarak da yayımlanmıştır. Diyojen'in yazar kadrosu arasında Âli, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi isimler bulunur (Oral, 1968: 112). Önceleri haftada bir yayımlanan Diyojen, daha sonra haftada üçe çıkmış, gazete 120. sayısına ulaştığı 23 Kasım 1871'de ilk karikatürü yayımlamıştır. 1870 - 1873 yılları arasında yayım yapan gazete bu dönem içinde Kararnâme-i Âlî* gereği üç kez süreli olarak, 184. sayıya ulaştığında ise süresiz olarak kapatılmıştır (Çeviker, Röportaj)Diyojen hem ilk Türkçe yayımlanan mizah gazetesi, hem de kapatılan ilk mizah gazetesi olması bakımından büyük önem taşır.

Teodor Kasap, 3 Nisan 1873'de *Çingiraklı Tatar* gazetesini yayımlamaya başlamış, ancak *Çingiraklı Tatar* da 89. sayıya ulaştığında kapatılmıştır. Mizah alanındaki bu boşluğu yine Teodor Kasap tarafından 30 Ekim 1873'de çıkarılan *Hayal* doldurmaya başlamıştır. Teodor Kasap *Hayal*'in başyazarı, Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Nişan G. Berberyan (1842 -1097) ise baş çizeridir. Bu birliktelik bugün bile geçerliliğini koruyan karikatürün gazete sayfasına bir makale ağırlığıyla yerleşmesinin temelini atmıştır (Çeviker, 1986: 3). Başyazar gündemdeki sorunsalı kaleme alır, çizer ise yazıda dile getirileni karikatüre yansıtır. *Hayal*'in içeriğini büyük oranda geleneksel Türk ortaoyunu karakterleri Hacivat ve Karagöz'ün karşılıklı konuşmaları oluşturmaktadır (Çeviker, 1997: 6). *Hayal* gazetesi 18 Haziran 1877'de süresiz olarak kapatılmış ve Teodor Kasap hakkında üç yıl mahkûmiyet kararı verilmiştir.

Teodor Kasap ve Berberyan'nın öncülünü ettiği mizah yayımlarının ardından *İbretname-i Âlem* (1873), *Tiyatro* (1874), *Latife* (1874), *Şarivari Medeniyet* (1874), *Kahkaha* (1875), *Geveze* (1875), *Kara Sinan* (1875) *Meddah* (1876) ve *Çaylak* (1876) vb. mizah dergileri yayımlanmaya başlamıştır (Topuz, 1997: 212). *Çaylak*, Osmanlı toprakları içinde Türk bir vatandaş tarafından çıkarılan ilk mizah gazetesidir. (Çaylak) Mehmet Tevfik tarafından çıkarılan gazete, zamanına göre en ince esprileriyle donatılmış olduğundan baskı sayısı rekor kırmıştır. Bu popüleritesi nedeniyle gazete taşıdığı adı sahibine lakap olarak bırakmıştır. Bu dönemde gazetelerin ortasında bir pul bulunmaktadır. Bu pul, sarayın izni ile belli sayıda resmi makamlardan alınmakta ve gazetenin sansürden geçtiğini göstermektedir (Oral, 1968: 123).

1861'de tahta çıkan Abdülaziz 1876'da tahtan indirilmiş, yerine getirilen, akıl sağlığı yerinde olmayan V. Murat ancak üç ay tahtta kalabilmiştir. Aynı yıl Sultan II. Abdülhamit Meşrutiyet yönetimine geçileceği sözünü vererek tahta çıkmıştır. Sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa tarafından Belçika Anayasası'ndan yararlanılarak ilk Osmanlı Kânûn-i Esâsî (Anayasa) hazırlanmıştır. Yeni kurulan Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan tarafından kabul edilen bu Anayasa 23 Aralık 1876'da 1001 parça top atılmak suretiyle millete ilan edilmiştir (İnuğur, 1999: 313). Ancak Padişahın ilk işi, Balkanlardaki bağımsızlık arayışını, 93 Harbi olarak adlandırılan (1877-1878) Osmanlı-Kırım Savaşını ve Anayasal düzenin şeraite aykırı olduğunu vb. sebepleri ileri sürerek I. Meşrutiyetin halka tanıdığı kısıtlı özgürlükleri ortadan kaldırıp, meclisi kapatıp, ilan ettiği anayasayı da süresiz askıya almak olmuştur. Aydın kesim tarafından sevinçle karşılanan I. Meşrutiyet 93 gün sürmüştür. Ardından gelen "İstibdat Devri", II. Meşrutiyet'in (1908) ilanına kadar devam eden 30 yılı aşkın bir süre devam etmiştir.

---

* Basının eleştirel yazılarına karşılık 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi ile basına sansür uygulanır. Bu yasa 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa tarafından ağırlaştırılır. Yasa bu nedenle Kararnâme-i Âlî olarak anılır. Teodor Kasap, Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi yazarlar bu yasa nedeniyle Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi

Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun, dışarıdan ve içeriden gelen baskılarla toprak kaybetmeye başladığı dönemdir. Abdülhamit'in, içeriden gelebilecek herhangi bir probleme tahammülü olmadığından, halkın demokrasi isteğini tehlike olarak görmüş ve basın özgürlüğü ile birlikte birçok özgürlüğü kısıtlamıştır. Basın aracılığıyla eleştirel düşüncenin halkı harekete geçirebileceğinin keşfedilmesi ile dönemin her türlü iletişim aracı sansüre maruz kalmış, hatta padişahın uzun burnu yüzünden “burun” ve hükümeti yönettiği Yıldız Sarayı'nın adı yüzünden “yıldız” gibi sözcükler bile yasaklı kelimeler arasına girmiştir. Gazete çıkarmak için gereken imtiyazı almak çok zor, zaman zaman da imkânsızdır. Bu konuyla bizzat Padişah ilgilenir ve tamamıyla emin olmadığı girişimlere izin vermez. Öte yandan bu şansı kazanan gazeteler de sık sık “tashih hataları” yüzünden kapatılır (Akçora, 2012: 53). Abdülhamit'in baskıcı rejimine rağmen yine de bu dönemde yayım hayatına giren gazete ve dergiler bulunmaktadır. *İkdam, Malumat, Mizan, Saadet, Sabah, Servet-i Fünunve Tercüman-ı Hakikat* vb. gazeteler bunlardan bazılarıdır (Arslan,2015: 81; Arslan, 2015: 515; Özler, 1990: 360).

Bir beylikten imparatorluğa dönüşen Osmanlı, bu dönemde hem içte hem de dışta ardı arkası gelmeyen sorunlarla boğuşmaktadır. Padişah halkı oyalamak maksadı ile çeşitli arayışlar içine girmişse de Balkanlardaki Türklerin durumu hiç de iç açıcı değildir. Makedonya'daki Türk Silahlı Kuvvetlerinden bazı birlikler istibdat hükümetini tanımadıklarını ilan ederek silahlı direnmeye başlamışlar, en kısa zamanda Meşrutiyetin ilanını istemektedirler (Oral, 1968: 123). Despotik bir tavırla ülkeyi yönetemeyeceğini anlayan II. Abdülhamit, Kânûn-i Esâsî'yi aynen yürürlüğe koyarak II. Meşrutiyeti (24 Temmuz 1908) ilan etmek zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı halk arasında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Derhal iki siyasal parti ile iki dereceli seçime gidilmiş ve İttihat ve Terakki Partisi seçimi kazanmıştır. 17 Aralık 1908'de yeni Meclis-i Meb'usan çalışmalarına başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla basım ve yayım hayatı hızla canlanır. II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde gümrükler matbaa makineleriyle dolup taşar. Basımevi kurmak dönemin en kârlı işi olduğundan hazır nakit parası olmayanlar, o günlerde ev eşyalarını satıp matbaa ve gazete kurmaya başlarlar (Akçora,2012: 54). Basın uzun zamandır beklediği sonsuz özgürlüğe kavuşmuştur. Sansürsüz yayımlanan gazeteler artık tuttukları tarafı net bir şekilde ortaya koymaya ve kutuplaşmaya başlamışlardır. Ancak bu sonsuz özgürlük ve kutuplaşma, İttihat ve Terakki Partisi'ni sert bir dille eleştiren *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü üzerinde suikastına sebep olmuştur. İttihat ve Terakki, halkı özgürlük arayışına sürüklediğini düşündüğü gazetecileri tehlike olarak değerlendirmiş ve sansürü silah gücüyle uygulamaya başlamıştır.

Basını silahla susturma çabası, halk arasında tepkiyle karşılanmış, 13 Nisan 1909'da (Rumi takvimine göre 31 Mart'a denk gelen gün) tarihe “31 Mart Olayı” olarak geçen ayaklanmalar başlamıştır. İstanbul'da bazı askeri birliklerin de katılmasıyla Sultanahmet Meydanında büyük gösteriler yapılmış daha sonra geliş güzel harekete geçen ve frenlenemeyen topluluğun şuursuzca saldırıları sonucu *Şurayı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerinin idareleri tahrip ve yağma edilmiştir (İnuğur,1999: 313). Halkı demokrasi arayışına ittiği düşünülen gazete ve dergiler kapatılmıştır. Şiddetin durdurulamayacağı anlaşılınca II. Abdülhamit 1909'da tahttan indirilmiş ve sürgüne yollanmıştır. V. Mehmet Reşat tahta getirilmiştir. Reşat, basındaki sonsuz sansürü sona erdirmiş ve tekrar bir sansür yasağı getirmiştir. İttihat ve Terakki ordu mensupları ile beş, on kişiyi geçmeyen İttihatçı liderler eline geçen II. Meşrutiyet iktidarının basın rejimini, önce güdümlü, sonra örfi idareli ve İtalyan, Yunan, Balkan ve özellikle I. Dünya Savaşları boyunca askeri sansüre maruz bırakmıştır (Oral, 1968: 227).

1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı, 1912-1913 Balkan ülkelerinin Osmanlı'ya başkaldırmaları, 1913 genç subaylar tarafından hükümete darbe girişimi, 1914 I. Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı'nın giderek toprak bakımından küçülmesine, Batılı Devletlerin ise “Hasta adamı” paylaşma isteğine neden olmuştur. Bu savaşlar süresince ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Partisinin yöneticileri savaş sonrası yurtdışına kaçmış, V. Mehmet Reşat vefat etmiş, Vahdettin tahta çıkmıştır.

Yine de II. Meşrutiyetin vermiş olduğu dokuz aylık sonsuz özgürlük ortamı ve ardından gelen ayaklanmaya rağmen, mizah dergilerinin yayımlanmasında da büyük bir patlama yaşanmıştır. *Laklak, Protesto, Geveze, Karagöz, Mirat-ı Âlem, İncili Çavuş, Zuhurat, Dalkavuk, Nekregu, Kalem, Cingöz, Hacivat, Zevzek, Karakuş, Musavver Cellad, Püsküllü Bela, Eşref, Diken, Deccal, Eşek, Kaval, Ortaoyunu, Alay, Ayine-Ayna, Aydede, Güleryüz, Akbaba, Kelebek* vb. mizah dergi ve gazete ekleri 1908-1923 yılları arasında yayım hayatına girmişlerdir. *Eşek* adlı mizah gazetesi içerinde en büyük baskı sayısına ulaşmıştır. Bu küçük boyutlu gazete her kapatılışında, ilkinin anımsatan bir adla yayımlanmış; *Yuha, Kibar, Malum*, vb. Hemen her konuda ve eğilimde gazeteye rastlanan bu dönemde mizah basını önemli bir yer tutar. Çoğu haftalık ve haftada iki kez yayımlanan mizah gazete ve dergilerinin sayısı yüzün üzerindedir (Kabacalı, 1998: 137).

Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak I. Dünya Savaşı'nda mağlup olduğunu kabul etmiştir. Batılı ülkelerin derdi ülkeyi paylaşmak, Anadolu halkının amacı ise ülkeyi işgalden kurtarmaktır. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasıyla savaştan savaşa sürüklenen acılı ulus, unuttuğu tebessüme yeniden kavuşabilmek için topyekûn silaha sarılmış, karikatür de bu savaşın içinde yer almıştır. Dünyanın ilk emperyalist savaşında, anti-emperyalist karikatürcülere büyük bir sorumluluk, sınırsız bir görev düşmüştür. Kendileri savaşçı, mizah dergileri silah, karikatürleri ise cephaneleri olmuştur (Çeviker, 1986: 22). Bu dönemde basında siyasi açıdan farklı uçlarda bulunan gruplaşmalar olmuş; kimileri İslamcı geleneği, kimileri Osmanlıcılığı, kimileri Türkçülüğü, kimileri Amerikan mandasına girmeyi, kimileri ise işgalci güçleri destekler bir tavırla yayım yapmışlardır. Mizah gazetelerinin tavrı genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı yeni Türkiye'nin temellerinin inşasına çalışan Anadolu'dan yanadır. Mizah basını milli mücadeleyi destekler nitelikte, bu davanın haklı gerekçesini halka aktarmanın bir aracı olarak karikatür sanatından sıkça yararlanmışlardır.

Ancak Refik Halit Karay tarafından İstanbul'da çıkarılan *Aydede* (1922) dergisi, işgalci güçleri ve onların işbirlikçilerini desteklemiştir. 90 sayı yayım yapan *Aydede* dergisi İstanbul hükümetini övmekte, Milli mücadelenin başkomutanı Mustafa Kemal'i yeren nitelikte yayımlar yapmıştır. Karay, Kurtuluş Savaşı'na karşı yazıları yüzünden savaş sonrası ülkeden kaçmıştır (Nesin, 1973: 198). Türk basının çok şey borçlu olduğu Sedat Simavi, farklı nitelikte birçok derginin yanı sıra *Güleryüz* (1921) adlı siyasi mizah gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Dergi, Kurtuluş Savaşı'nı İstanbul'da işgal altında desteklemiştir.

Aydede ve *Güleryüz* mizah gazeteleri siyasi zıtlıklar üzerinden yayımlar yaparken İstanbul'da 11 Ocak 1923'de, dünyanın kaderine ağlayan melek kanatlı ikonik bir figürün gösterildiği, bağımsız bir mizah gazetesi yayımlanmaya başlamıştır; *Zümrüd-ü Anka*. Pazartesi ve perşembe olmak üzere haftada 2 defa yayımlanan derginin imtiyaz sahibi ve müdürü Semih Lütfi Erciyes'dir. Çizerleri arasında, Ramiz, Muhittin, Zeki Cemal, İsmail Hakkı, Selahattin, Haydar Şevket, Şefik, Mazhar Nazım, Sadi, Fahrettin gibi isimler bulunmaktadır.

SONUÇ

Henüz okuma alışkanlığının kitlesel bir boyuta ulaşmadığı, okuyucunun segmente edilmediği bir dönemde karikatür sanatı büyük bir görev üstlenmiştir. Yayınlanan karikatürler günümüz mizah anlayışından oldukça farklıdır. Karikatürlerde iletilmek istenen mesajlar görselden çok, üst yazı ile verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı gibi minyatür geleneğinin süslü çizimlerine alışık olunan bir toplumda doğal olarak karikatürler de süslemelerle donatılmıştır. Magazin gazete ve dergiciliğinin henüz oluşmadığı bir dönemde *Zümrüd-ü Anka* mizah gazetesi kimi zaman kadın dergisi gibi çizimlerle okuyucusunun karşısına çıkmıştır. Ancak yine de *Zümrüd-ü Anka* mizah gazetesi dönemi içinde değerlendirildiğinde zamanının çok ötesinde, kadının da en az erkekler kadar toplumda etkin bir konumda göstererek modern Türk kadınının inşasında önemli bir görev üstlenmiştir denilebilir.

KAYNAKÇA

- AKÇURA, Gökhan (2012), *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Matbaacılık Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa- ÖNDER, Zafer (2017). *Edviye-i Müfrefe*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇEVİKER, Turgut (1986), *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, Adam Yayınları, C. III
- ÇEVİKER, Turgut (1997), *Karikatür Üzerine Yazılar*, İris Yayınevi, İstanbul.
- ÇEVİKER, Turgut (1986), *Terakki Edelim Beyler*, Adam Yayınları, İstanbul.
- İNÜĞUR, Nuri (1999), *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- OKUDUCU, Güldal (2014), *Türk Kadınlarının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KABACALI, Alpay (1998), *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii*, İstanbul.
- KARASAR, Niyazi (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- KOLOĞLU, Orhan (1987), *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- KOLOĞLU, Orhan (2014), *İlk Gazete ilk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Meydan Larousse (1972), C.VII.
- NESİN, Aziz (1973), *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, İstanbul.
- OKUDUCU, Güldal (2014), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ORAL, Fuat Süreyya (1968), *Türk Basın Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 1728-1922 / 1831 - 1922*, Oral Yayınları, Ankara
- ÖNGÖREN, Ferit (1983), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- OZTURK, Nuran- SARMAN, Meryem Arslan (2015), "16. Yüzyıl Osmanlı Hekimlerinden Şaban Nidâî ve Dâvûd-i Antakî'nin Yazdığı Tıp Kitaplarında Tıbb-ı Nebevî Etkisi Üzerine Bir Karşılaştırma". *Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri*, <https://ilahiyat.cu.edu.tr/tr/Belgeler/Medya/TNBildiri.pdf> s. 512-531.
- POPE, Martin (2012), *Karikatür Hakkında Öğrenmek İstedğiniz Her Şey*, İstanbul, Profil Yayıncılık.
- SARMAN, Meryem Arslan (2015). "Nâbî'ye Göre Tabîb ve Tabâbet". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* C.3 S.6, Ocak (2015), s. 80-97;
- TOPUZ, Hıfzı (1997), *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- TOPUZ, Hıfzı (2003), *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi

(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018

ISSN: 2587-1331

NİŞÂNİ NİŞÂNSIZLIK OLAN BİR FİĞÜR YÂHUT NİYÂZÎ-Yİ MİSRÎ DÎVÂNINDA ÂRİF

Dr. Öğr. Üyesi Kezban PAKSOY*

ÖZET

“*ârif, irfân ve ma’rifet*” kavramları tasavvufî şiirlerimizde sıkça karşımıza çıkan kavramlardır. Mutasavvıf şâirlerimiz kendi mânevî tecrübelerine göre bu kavramları şiirlerinde ele alıp izah etmeye çalışmışlardır. Niyâzî-yi Mîsrî bu mutasavvıf şâirlerimizden biridir. Biz de bu çalışmamızda Niyâzî-yi Mîsrî’nin dîvânında yer alan şiirlerinde ârif tipini nasıl izah ettiğini ve bu makâma erişmek için neler yapmak gerektiğini tespitte çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Niyâzî-yi Mîsrî, ârif, irfân, ma’rifet

SIGN IS BEING SIGNLESS OR ÂRİF NORM IN NİYÂZÎ-Yİ MİSRÎ’S POEMS

ABSTRACT

“*ârif, irfân ve ma’rifet*” locutions are come out constantly in mystic poetry. Sufis poets elucidate these locutions and try to explain them according to their spiritual experience. Niyâzî-yi Mîsrî is one of these sufis poets. In this study we try to discourse how Niyâzî-yi Mîsrî elucidates these locutions and how to become this point.

Key words: Niyâzî-yi Mîsrî, ârif, wisdom, ma’rifet

“*ârif*” ve onunla alâkalı olarak “*irfân ve ma’rifet*” kavramları mutasavvıf şâirlerimizin şiirlerinde sıkça karşımıza çıkan kavramlardır. Mutasavvıf şâirler kendi mânevî tecrübelerine göre bu kavramları şiirlerinde izah etmeye çalışmışlardır.

Arapça olan ârif kelimesini Ethem Cebecioğlu, “... irfân sahibi anlamındadır. Allah’ı gerçek yönüyle bilen kişi.” olarak açıklar ve âlim ile arasındaki farkı “Âlim gibi bilen manasına gelirse de ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Ârif ise, irfâna, ilham ve hal ile ulaşır. Cenâb-ı Hakk’ı keşf ve müşâhade yoluyla bilen kişi. Bu bakımdan ümmî bir insana da ârif denilir; ancak âlim denemez.” şeklinde ifade eder (Cebecioğlu, 2004: 60).

Kâşânî ise Tasavvuf Sözlüğü’nde “Hakkın nefsinin müşâhede ettirdiği kimse.” (Kâşânî, 2004: 363) anlamını verdiği ârif kelimesini şöyle izah eder: “Ârifte haller zuhûr eder. Mârifet makamı onun hâlidir, nitekim Şeyh İbnü’l-Arabî bunu böyle ifade etmiştir... Ârif nefsinin bilen, bunun neticesinde ise Rabbini bilen anlamında da kullanılır.” (Kâşânî, 2004: 364.).

Ruşuklu Zarîfî Ömer Baba’nın İstilahât-ı Meşâyih adlı tasavvuf terimleri sözlüğünde ise ârif, “nefsine ârif olup ne sıfatla muttasıf olduğunu bilen” olarak açıklanmıştır (Koçoğlu, 2012: 1770)

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kezbanpaksoy@gmail.com

Ârif kelimesiyle alâkalı olarak bilmek anlamına gelen irfân kelimesi “Sezgi, rûhî tecrübe ve mânevî yolla elde edilen bilgi.” (Cebecioğlu,2004: 317.); ma’rifet ise, “Sûfîlerin rûhanî halleri yaşayarak, mânevî ve ilâhî hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasitasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfân.” (Uludağ,1999: 347.) olarak açıklanır.

Sözlüklerde birbirine yakın ifadelerle açıklanan ârif kelimesinin yerine “ehl-i yakîn, ehl-i dîn, velî, kutb ve genel olarak “ârif-i billâh” gibi farklı tabirler de kullanılır. Yûnus Emre’nin şiirlerinde ârif figürünü inceleyen Ziya Avşar ise tasavvufî metinlerde bahsedilen “âşık”ın da ârif mânâsında kullanıldığını söyler ve “ârif”in ledün bilgisiyle donanmış kişi olduğunu bildirir (Avşar, 2016: 200.).

Halvetiyye’nin Mısıriyye kolunun pîri olan, 1618-1694 yılları arasında yaşamış büyük mutasavvıflarımızdan Niyâzî-yi Mısri’nin günümüze pek çok eseri ulaşmış ve bu eserler neşredilerek üzerinde çalışmalar yapılmıştır. (Erdoğan 1998.)Biz de bu yazımızda Niyâzî-yi Mısri’nin dîvânında yer alan şiirlerinde ârif tipini nasıl îzah ettiğini, bu makâma erişmek için neler yapmak gerektiğini ve ârif olmanın önem ve yüceliğini tespitte çalışacağız.

a. Ma’rifet mertebesine ulaşmanın yolları

Ey gönül gel °ayrıdan geç üaşøa eyle iøtidä
Zümreø-i ehl-i ≈aøiøat anı øölmüş muøtedä (Erdoğan, 1998: 3.)

Mısri gönlüne seslenir ve herşeyden vazgeçip aşka tâbî olmasını söyler. Aşk irfân sâhibi olmak için olmazsa olmaz bir şarttır. “Gönül” ifadesi akla, “Allah cihâmı yarattı ama cihâna sığmadı, ancak mü’minlerin gönlüne sığıdı.” ifadesini getirmektedir. Yâni Allah’ın tecellîgâhı, kulunun gönlüdür. Örnek aldığı “zümreø-i ehl-i ≈aøiøat”ın gönüllerinde aradığı hakikat ve irfân sırnın aşk olması, onların da aşka tâbî olduğunu gösterir. Kendisini hakikat mertebesine ulaştıracak yolun aşk ile geçileceğini söyler. Mâlum olunacağı üzere burada bahsedilen aşk İlâhî aşktır. İlâhî aşkın temeli, gönlü Allah aşkıyla doldurup diğerk şeylerden arıtmak ve aşkı rehber edinerek Allah’a ulaşmaktır. Tıpkı zümreø-i ehl-i ≈aøiøat’ın yaptığı gibi...

Tevhîde tapşur øzüñi kimseye açma ræzuñi
ŞeyΔ izine ≠ut gözüñi şeyhüñ yeter bürhân saña (Erdoğan, 1998: 6.)

Mısri, tevhîd mertebesine ulaşmak için sâlike üç tavsiyede bulunur: benliğini bir ve mutlak olan Allah’a adamak, bu yolda yaşadığı mânevî hâllerden kimseye bahsetmemek yâni “sırrı ifşâ etmemek”, şeyhin gösterdiği yolda sıdk ile yürümek... Burada ilk şart olarak tevhîd ehli olmak yâni muvahhid olmak ifâdesi dikkat çekmektedir. Muvahhid olan ehl-i tasavvuf, kul ile Allah arasında başka bir mevcûdun olmaması için çalışır. Bu mertebede herşey tevhîdî bir nazarla bakarak o şeylerde zuhûr eden mânâları, Allah’ın bir esmâsı ve tecellîsi olarak niteler.

Kişinin tarîkate intisâbı ile başlayan seyr ü sülûku, ona bazı mânevî hâller yaşatır ve bazı mânevî sırları öğretir. Bu sırların sâlikte kalması önemlidir. İkinci şart olan sırrı fâş etmemek, ârifin Hakk’ın Settâr sıfatıyla sıfatlanması durumunu ifâde eder. Hakk’ın örten ve gizleyen sıfatını ahlâk edinen mürîdin davranışı, kelimenin tam anlamıyla Mevlânâ

Celâleddîn-i Rûmî'nin “kusurları örtmede gece gibi ol” öğüdünün canlı bir örneği haline gelir. Buradaki settârlık ahlâkının, sadece kusur ve zaafları değil, erdem ve faziletleri de örtücü bir yanının olduğunu kaydetmekte fayda vardır. Zira bu yolun başı melâmettir, melâmet ahlâkı ise ifşâ yolunu değil, gizleme ve örtme yolunu tercih eder. Bu bâbda Hazret-i Peygamber'in “*murâdını gönlünde saklayan kulun, ona daha çabuk ulaşacağı*” uyarısını da gözden uzak tutmamalıdır.

Mısırî'ye göre sâlik-i râh-ı hakîkate bu mânevî yolculukta rehberlik eden, yol gösteren şeyhi, daha önce bu mânevî yolculuğu yapmış ve tamamlamış kişi olarak en büyük delildir. Şeyh ve derviş arasındaki özel bağ dervişi bu yolda ne vakit dara düşse şeyhine ilticâ etmeye iter ki “*yolu bilene sor*” ilkesi, tasavvuf câmiâsında sık kullanılan bir yöntemdir. Ma'rifet mertebesine ulaşmak isteyen kişi bu yolda yürürken gözünü bir an bile şeyhinin izinden ayırmamalı ve onun söylediklerini sıdkile yerine getirmelidir. Ancak şeyhinin sözünden çıkmadan, onun tavsiyelerine harfiyen uyan bir salık, bu yolda kesintisiz ilerleyebilir. Şeyh bu yola, kendi hevâ ve arzusuyla çıkmaz, aslında bu yolda o da peygamberin izini takip eden özel bir yolcudur. Neticede bu yolun asıl muktedâsı peygamber, ona uyanlar da şeyh ve derviş olmuş olur ki kılavuzu Resûl olanın yolunun Hakk'a vâsıl olacağı gâyet açıktır.

İster iseñ maúrifetde olasın âli-cenâb

Ehl-i úirfân işiginde yüzüñi eyle türâb (Erdoğan, 1998: 18.)

Mısırî'nin bu beyti yukarıdaki beytindeki ifâdelerini destekler niteliktedir: “Ma'rifet mertebesine ulaşmak ve bu makâmdaki kıymetli kişilerden olmak istersen âriflerin eşiğinde yüzünü toprak eyle” der. Yâni âriflerin kapısında bende ol ki onların himmetiyle sen de bu mertebeye ulaşasın... Başka bir açıdan bakacak olursak Mısırî burada sâlikin yola girdikten sonra verilen her işte ve hizmette gayretli olmasını ve emeğini esirgememesini de tavsiye eder. İkinci mısırada ise sâlikin ehl-i irfânın yanında toprak gibi engin gönüllü, tevâzu sahibi olmasını ister, bu istek bize “*âlimin yanında dilini, ârifin yanında gönlünü sağlam tut*” nasihatını da hatırlatır.

İven kişi yol alımaz maø'üdi hergiz bulmaz

Bekle maúârif øapusın yüz göstere i~sân saña (Erdoğan, 1998: 6.)

Bu beyitte tâlibe bir uyarısı vardır Mısırî'nin: Acele etme, acele eden kişi yolda ilerleyemez ve amacına ulaşamaz. Tavsiyesi de ikinci mısırada gelir: Ârif olmak istiyorsan irfân kapısını bekle. Bu bekleyişte gösterdiğin sabır ve sıdk neticesinde Allah sana tâlibi olduğun mertebeyi ihsân eder.

Güçdür øatı ~aøø'üñ yolu dergâhı hem °âyet ulı

™ıdøıla olmazsañ øulı itmez yolu äsân saña (Erdoğan, 1998: 7.)

Tâlibe bir îkaz da bu beyitte vardır. “*Dervişlik demir leblebi*” yâhut “*Gelme gelme, dönme dönme.*” şeklinde mutasavvıflar arasında meşhur sözlere benzer bir ifâde ile sâliki uyarır: Hakk'a giden yol çok zordur, sıkıntılarla doludur. Bu zorlukları aşmanın tek yolu da sıdk ile kulluk etmektir. Sıdk, riyâdan arınmış sadâkat olup Hz. Ebu Bekir'in Peygamber

Efendimize ve getirdiği dinî hakîkate karşı tavrını da işaret eder. Böylece zorluklarla dolu olan bu yol kolayca aşılır ve gâyet de ulu olan ma'rifet makâmına ulaşılır.

æullu°a bil ba°lar iseñ şâm u sezer a°lar iseñ
™ular gibi ça°lar iseñ tiz bulunur úummân saña (Erdoğan, 1998: 7.)

Mısırî, tâlibe “kulluğa bel bağlamasını” söyler. Çünkü onu, Allah’a çabucak ulaştırarak yol “*kulluk*”tur. Burada “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Gürel, 2002: 524.) meâlindeki Zâriyât sûresi 56. âyet akla gelir. Kişinin yaradılış sebebi olan kulluk etme vazifesini bilip dünya hayatında bunu hakkıyla ifâ etmesi gerekir. Kulluk aynı zamanda Hazret-i Peygambere özel bir işarettir. Zîrâ Hazret-i Peygambere, kulluk ve melikliğin teklif edildiği, Hazret-i Peygamberin ise kulluğu tercih ettiği rivâyet edilir. Yine Kelime-i Şehâdet’te de benzer bir ifâde vardır: “*abduhu ve rasûluhu*” *rasûl* ifadesinden önce *abd* yâni *kul* ifadesinin kullanılması da burada “*kulluğun*” önemini göstermektedir. Ancak sadece kulluk etmek yetmez. Asıl sevgiliden ayrı düşen kul, O’na duyduğu iştîyâk ve kavuşma arzusuyla gece gündüz gözyaşı dökerse ancak vuslata erebilir. Burada yine bir başka telmih dikkat çekmektedir: Hazret-i Âdem’in dünyaya gönderilmesi ve yeniden Allah ile görüşmek için gözyaşları ile O’na yalvarması... Bu durum, aslında temel ilke olarak Allah’a kavuşma arzusunda olan sâlikin durumuyla yakın bir durumdur. Aslında sâlike, gerçek ârif ve gerçek kul olan peygamberlerin hâlleri hatırlatılmaktadır. Dökülen bu gözyaşı da akarsular gibi çağlamalıdır zîrâ dökülen gözyaşı gönüldeki aşk ve hasret ateşinin, vuslat arzusunun derecesini gösterir. Nasıl ki bir katre yâhut durgun su denize ulaşmaz, akarsular ulaşırsa; sâlik-i râh-ı hakîkatin de asıl sevgiliden ayrı düştüğü için döktüğü gözyaşları akarsu gibi çağlamalıdır ki asıl yurduna vahdet denizine vâsıl olsun.

ÿikr ile tevîde irerse gönül
Ma’rifetle bula ’adruñ inşirâ (Erdoğan, 1998: 37.)

Bu beyite göre vahdet mertebesine ermenin yolu zikirde geçer. Gönül, Allah’ı ne kadar çok zikrederse o kadar çabuk vahdete erer. Burada “*Onlar inanmışlar, kalpleri Allah’ı anmakla huzûra kavuşmuştur. Dikkat edin, kalbler ancak Allah’ı anmakla huzura kavuşur.*” (Gürel, 2002: 253.) meâlindeki Ra’dsûresi 28. âyet akla gelir.

Zikir, tarikat ehlinin belli kelime ve ibâreleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edeb dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleridir. (Uludağ, 1999: 588.) Zikir ile dervişin Hakk’a vâsıl olması ve nefsinin terbiye etmesi beklenir. Bu mertebede sahip olacağı irfân, hakîkat ehlinin gönlüne ferahlık verecektir. Yâni asıl sevgilinin muhabbetine eren sâlikin gönlünden tüm gam ve kederler silinecektir. Ârif olmanın yolu zikirde geçer.

İkinci mısradaki geçen ma’rifet ve inşirâh kelimeleri husûsiyet arz etmektedir. Zîrâ sâlikin, zikir ehli olması onu ma’rifete götürecektir, ma’rifet de mürîde kalbî ferah verecektir. Bu durumda zikrin mürîde yol engeli olan gayr harmanını yakan özge bir ateş olduğu anlaşılmaktadır. Onun gönüldeki gayre mensûb olan şeyleri silmesinden sonra gönül ma’rifet aynası hâline gelecek ve ardından da kasvetin yerini ferah alacaktır. İnşirah kelimesinde bir set ve engelin irfân kılıcıyla kesilip atılmasına dâir bir yan anlam da gizlidir.

*Pîrûñle olan úahdi güt ne'ñ varısa hep øø git
Bildüklerini terk it úîrfâna irem dirseñ* (Erdoğan, 1998: 121.)

Bir önceki beyitte ma'rifet mertebesine ermek isteyenlere zikir tavsiye eden Mısrî, bu beyitte ise pîre bağıllığı ve mâsivâdan kopmayı tavsiye eder. Sâlik-i râh-ı hakikat bu mânevî yolculukta edindiği rehberine sıdk ile bağlanmalı ve ona verdiği söze sâdik kalmalıdır. Gönlünden dünya muhabbetini silmeli ve bugüne kadar elinde olan maddî varlıklardan uzaklaşmalıdır. Burada, dünyadan uzaklaşmaktan kasıt sâlikin dünya hırsı ile dolmamasıdır, yâni dünyaya dalıp âhireti unutmaması tavsiyesi vardır. Pîre bağıllık ile anlatılmak istenen de pîr yolun müctehidi olarak vâsıl-ı Hak olmuştur. Onun tavsiye usûlleri sâliki de istidâdınca Hakk'a vâsıl edecektir. Bu sebeple sâlik pîrine sıdk ile bağlanmalıdır.

Bilinen şeylerin bizde iki türlü tesiri vardır. Bunlarla ya Hakk'a ulaşıyoruz ya da ulaşamayız. Şâyet bildiğimiz şeyler bizi Hakk'a ulaştıramıyorsa ne kadar bilgi ve malumâtımız olursa olsun Hakk nazarında câhil diye niteleniriz. Bilgimiz sınırlı ancak yolumuza ışık tutup bizi Hakk'a ulaştırıyorsa Hakk katında ârif diye kabul edilirdir. Dolayısıyla terk edilmesi istenen bilgiler cehle âid olup yol engeli olan bilgilerdir. Edinilmesi gereken bilgiler ise perde yırtıcı olup bize mânâ güzelinin yüzünü gösteren özel bilgilerdir. Malumâtta Hak'tan uzaklaşmak, mâlûmların atılmasında ise Hakk'a yakınlık ve şüpheden uzaklık vardır.

*Şöhret ı'ı ma'rifet kenzini bulmaødur mu~âl
Zîrâ anuñ varlı'ı başdan başa vîrân gerek* (Erdoğan, 1998: 123.)

Mısrî, şöhret sahibi olan kişilerin ma'rifet mertebesine eremeyeceğini söyler. Burada şöhret sahibi kişilerden kasıt, varlığıyla övünen ve yaptıklarıyla kendini insanlar içinde ön plâna çıkaran kişilerdir. Böyle kişilerin ârif olamayacağını sebebini ise şöyle açıklar: Ârif, varlığını baştanbaşa yok eden kişidir. Ma'rifet mertebesine ermek isteyen önce kendi varlığından geçmelidir, önce nefsinin öldürmelidir. Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölünüz." sözünde buyurduğu gibi...

Burada ayrıca "varlı'ı başdan başa vîrân gerek" ifâdesi Hak ehli olan kişilerin "garîb" olması husûsunu da akla getirir. Hz. Peygamber'in "İslâm garîb olarak başladı, ileride yine garîb olacaktır, ne mutlu o garîblere!" meâlindeki hadîs-i şerîfinin yanı sıra mutasavvıflardan da rivâyet edilen ve garîbliği öven pek çok söz vardır. Aslında sâlikin ayrılık hüznü taşıması gerektiği vurgulanır. Zîrâ dünya bir firak mekânıdır, yola girenler için vuslat ümîdi olmakla beraber vuslat günün belirsizliği onları hüznlendirir ve mahzûn kılar. Bu noktada âriflerin yaşadığı gurbet farklılık arzeder. Zîrâ onlar, Allah'tan başka herkimle olurlarsa kendilerini garîb hissederler, garîb insanın hüznünü ve kederini taşırlar bu yüzden de vîrândırlar. Anlaşılır ki şöhretin zıddı gurbettir. Şöhret dünyayı merkez aldığı için sonu âfet, gurbet ise dünyayı merkezden kaldırdığı için sonu âfiyet olan bir tavidir.

b. Âriflerin Özellikleri

*Veli úârif celâl içre cemâlini görür dâüim
Bu ~âristâñ içinde aña gülzâr olur peydâ* (Erdoğan, 1998: 5.)

Mısırî, bu beyitte Allah'ın *Celâl* ve *Cemâl* sıfatlarını (esmâlarını) zikreder ve bu dünyanın bir hâristan yâni dikenlerle dolu bir yer olduğunu söyler. Ârifler, yaratılmış herşeyde Allah'ın sıfatlarını ve esmâlarını temâşâ ederler. Ehl-i hakikat için celâl de cemâl de birdir. Ancak ârifler Allah'ın cemâl sıfatının tecellisiyle bu dikenli yeri bile gülbahçesi olarak görürler. Zâten onlar için *kahrı da hoş lûtfu da hoştur*. Bu bakımdan aslında Mısırî, âriflerin özelliklerinden biri olarak cemâl ve celâl tecellilerinin çok fark etmediğini ifade eder. Zîrâ ârif tevhid ehlidir. Onun için Hak'tan gelen her şey hoştur. Ârifteki bu bilinç telvinden tevhide ulaşan bir bilinçtir. Zîrâ renklerin ve hâllerin birleşmesi söz konusudur.

*Cennet-i úirfâna dâΔil olanuñ
æande baøsa gördügi didâr olur* (Erdoğan, 1998: 74.)

Bu beyitte de irfân sâhibi kişilerin nereye baksa mutlak güzel olan sevgilinin yüzünü ve güzelliğini gördüğünü söyler. İrfân ehli olan kimseler yukarıda da belirttiğimiz gibi aşk ile yollarını sürer giderler. Bu sebepten Mısırî de irfân ehli olan kimsenin aşk ehli de olması bakımından baktığı her nesnede mutlak sevgilinin tecellilerini seyre koyulduğunu anlatır. Bu durumda irfânın “ayrık bir idrâk ve nazar” olduğu anlaşılır. Böyle bir nazar küllî gören bir nazardır. Küllî olanda vahdet vardır, vahdet de bu gözlerle görülen dost yüzünden başkası değildir. Dost yüzü nerede görülürse görülsün orası âşığın irfânî cennetidir.

*Her na@arda gördügi ~aø úârifüñ
Her görüşde nice i~sân eylemiş* (Erdoğan, 1998: 100.)

Baktığı her yerde Hakk'ı gören ârif, bu hâl neticesinde Allah'ın lûtfunu ve ihsânını idrâk eder. Mısırî burada hayret hâlinden bahseder. Kâinâtı seyreden ârifin gördüğü herşey, zuhûr eden tecellilerdir ve bu tecellileri hayret ve hayranlık ile temâşâ eder.

*Örtü bu bazar-ı keşret gözlerin Δaloun veli
úÂrif olan cümle yüzden seni seyrân eyledi* (Erdoğan, 1998: 231.)

Bu dünyânın nimetlerine duyulan arzu her ne kadar insanların gözünü kör etse de ârif olan kişi bu nimetlere meyletmez, yaratılmış herşeyde Allah'ın tecellisini temâşâ eyler. Bu âlemde halk herşeyi ayrı bir varlık formunda görür ve bu formlar onun idrâkinde bir kesret ormanı oluşturur. Ârif ise bu kesret ormanını, ormanın aslı olan vahdet ağacına dönüştürür ve o ağacın her dalında Hak sûretinin yemişlerini seyrederek.

*úÂrifüñ úaşø-ı İlahiden yeg olmaz hemdemi
Nüş idüp sahbâ-yı zâtı cân olur her bir demi
Ma@har aña úayn-ı @âhir görünür gider °amı
“Eylemez Δalvet-sarâ-yı sırr-ı va~det ma~remi
úÂşøi maúşødan maúşøi úâşødan cüdâ”* (Erdoğan, 1998: 11.)

Fuzûlî'nin gazelini tahmîs ettiği bu şiirinde ârifin Allah aşkından başka dostunun olmadığını söyler. Zîrâ ârif için cihânda Allah dışında hiçbir mevcûd yoktur. İlâhî aşk şarâbından içen ârif artık etrâfını gönül gözüyle görmeye başlar ve gördüğü her varlıkta Allah'ın sıfatlarını temâşâ eder. Bu hâlin verdiği mânevî zevkle gönlünden tüm gam ve keder silinir. Çünkü artık müştâk olduğu, hasret duyduğu asıl sevgili ile birdir.

*ûlîm-i ledün dersini üârif olan kişiler
`aste-dil olanların derdine Loømân olur (Erdoğan, 1998: 70.)*

Kehf sûresi 65. âyette "...ûallemnâhü min leddün âûilmen" ("... ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Gürel, 2002: 302.)) sözüyle bahsedilen ilm-i ledün Hakk'ın katından gelen bilgi anlamına gelir. (Uludağ,1999: 264.) Mutasavvıflar için makbûl olan ilim, ilm-i ledündür çünkü Hazret-i Peygamber ümmîdir, Allah'tan başkasından bir şey öğrenmemiştir.

İlm-i ledün Hakk'ın, huzûruna ulaşabilen kullarına verdiği özel bir rahmettir. Mısırî, bu rahmetin tekdüze bir nitelik içermediğini bazen cehli ilme dönüştüren, bazen dertliyi dermâna kavuşturan bazen âşığı ma'şûk peşinde koşturan sayısız husûsiyetler taşıdığını bildirir. Ârifler, Allah katından gelen bu ilme sahiptir ve vâkıf oldukları bu ilim sâyesinde de insanların gönlündeki dertleri bilir ve bu dertlere çâre olurlar.

*Bu denî a~vâl-i dünyâyı 'abiler luübine
Beñzedüp fânî görürse ol kişi úirfândadır (Erdoğan, 1998: 84.)*

İrfân sâhibi olmanın bir alâmeti de bu dünyanın fânîliğini bilmektir. Mısırî, bu dünyanın geçici olduğunu söyler ve dünyâ hayatını çocuk oyununa benzetir. En'âm sûresi 32. âyette, *dünya hayatının oyun ve eğlenceden başka birşey olmadığı* bildirilir. (Gürel, 2002: 132.) Bu konuda Hazret-i Peygamber de "*benim dünya ile ilgim, bir ağaç altında dinlendikten sonra, yoluna devam eden yolcu gibidir*" buyurmuşlardır. Mısırî bu husûslara dikkat çekerek ârif olan kişinin dünyanın fânî olduğunu bilen ve bu dünya oyununa meyletmeyen kişi olduğunu söyler.

*Veli üârif olan lu#fa sevinmez øahra incinmez
Eyü kem cümleten Δaløa úa#ásın ol úamim itmiş (Erdoğan, 1998: 101.)*

Ârif, yaşadığı herşeyin Allah'tan geldiğini bilir ve rızâ gösterir. Onun için iyi ya da kötü yoktur. Bu yüzden de iyiye sevinmez, kötüye yerinmez. Her işi rızâ ile karşılar. Tasavvufta rızâ hâli olarak isimlendirilen bu hâl ile alâkalı pekçok mutasavvıf farklı ancak öz itibârı ile benzer ifâdeler kullanmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi *kahrı da hoş lútfu da hoş* sözü bu minvâlde söylenmiş bir sözdür. Ehl-i irfânın zıdlar karşısındaki tavrı, zıdların birleştirilmesi şeklindedir. Zıdlar kalkınca tevhîd gelir.

*Kitâb-ı noø#a-i evvel ≈aøøat ehl-iúirfândur
Görinür sûretâ insân velî siretde ≈ayvândur (Erdoğan, 1998: 87.)*

Mısırî burada Hazret-i Ali'nin "ilim bir nokta idi onu cahiller çoğalttı" sözüne işaret etmektedir. Ehl-i irfân olan bir kimsenin ilmin menşei ile alâkadar olmasının, yâni ledün ilmine meyletmesinin önemini vurgular. Öte yandan ledün ilmi ve mânevî ilimlerden habersiz olanların sürekli taşıdıkları ölüm korkusu, dünya hırsı ve benzeri hâllerinin insana yakışmadığını nükteli bir dille ifade eder. Onların görünüşte insan olsalar da aslında hayvan olduklarını söyler. Yâni sûret bakımından diri sûret bakımından ölü olduklarına vurgu yapar.

ûÂrifüñ muñlaø kelâmin ñuyma°a úirfân gerek
Sırr-ı mu°laødur gönülde Ýevø ile vicdân gerek (Erdoğan, 1998: 123.)

Bu beyitte ise Mısırî, ârifin sözlerinin herkes tarafından anlaşılamayacağını söyler. Onun sözlerinin sırrını anlamak isteyen kişinin gönlünde mânevî zevk ile vicdan sahibi olması gerekir der. Bâzı mutasavvıflar *dinleyen anlatandan ârif gerek* derler. Burada esas olarak anlatılmak istenen bir ârifi anlamak için onun bahsettiği konulardan haberdâr olmanın yanında mânevî zevk sahibi olmanın da lüzûmudur. Sadece gönül ehli olanlar ârifin sözlerini doğru anlayabilirler. Bu beyitte, tasavvuf ilmini bilmeyenlerin o ilme dâir söylenen sözlerden ötürü tasavvuf erbâbını tenkit etmelerine de işaret vardır. Zirâ Niyâzî-yi Mısırî hayatında benzer bir durumla karşılaşmış ve sürgün edilerek Limni adasına gönderilmiştir.

ûÂrif oldur başına ∆alø dirüp cemü eylemez
Göñli cümle ∆alø içinde ∆äk ile yeksân gerek (Erdoğan, 1998: 123.)

ûÂrifün esrârı settâr oldu°in itme úaceb
Æaún ider zâhid dinilen div-i serkeş neylesün (Erdoğan, 1998: 181.)

Ârif, bulunduğu mânevî mâkâmı insanlara anlatıp onları etrâfına toplamaz. Tevâzû sâhibidir, insanlar arasında alçakgönüllü davranır. Belki de en önemli özelliği kendisine verilen mânevî sırları ifşâ etmemesidir, Allah ile arasındaki muhabbet gizlidir. Mısırî'ye göre bu gizliliğe de şaşmamak gerekir zîrâ muhabbetin gizli olanı makbûldür. Ancak onun bu hâllerini anlamayan zâhid onu ayıplar. Oysa mutasavvıflar ârif ile Hak arasında Cebrâilin bile girmesine izin verilmeyen özel bir ta'lim alırlar. Bu mahremiyet ifşâsı makbûl olmayan ve sahibini mesul tutan bir mahremiyettir. Bu durumun ifşâsı ârifin mânen imhâsı anlamını taşır. Zâten bu durumu söyleme izinlerinin olmadığını da sık sık dile getirirler.

Dil a≈vâlinüârif bilür
ûÂşıø ≈âli maúrûf olur
Bu dil luñfa cevân øılır (Erdoğan, 1998: 183.)

Ârifin önemli özelliklerinden biri de gönülde olanı bilmesidir. Çünkü o gönül gözüyle bakar ve gönülde olanı görür. Özellikle de âşığın hâlerinden en çok anlayan kişi ârifdir. Gönlünde aynı aşkı taşıyan kişiler de aynı dili konuşan kişiler gibidir, birbirlerini anlarlar ve gönüldeki derde dermân olurlar.

Şehr-i ≈aøiøatdur adı ~aø sırrını bunda øodi
Ol sırra úârif olanı eyledi ~aø mihmân øamu (Erdoğan, 1998: 187.)

Mısırî İlâhî sırları bir şehir olarak düşünür ve bu şehrin tek misâfiri ârifdir. Ârif, İlâhî sırları bilen kişidir. Bu bilgi de Allah'ın lütuf ve ihsânıyla olur.

*Kim ki bu sırdan Δaberdär oldu úäriřdür özi
æurtulup ≈ayvân adından kendin insân eyledi (Erdoğan, 1998: 231.)*

İlâhî sirlara vâkıf kişinin ârif olduğunu söyleyen Mısrî, sahip olduğu bu irfân sayesinde kişinin hayvân mertebesinden çıkıp insân mertebesine erdiğini söyler.

*Ey Niyâzi úäriř-i billâh gönülden selb ider
On sekiz biñ perdeyi bir lemôa-i tevâid ile (Erdoğan, 1998: 201.)*

Bu beyitte kendisine seslenen Mısrî, ârifin, gönül gözü açık kişi olduğunu söyler. Ârif, gönül gözündeki on sekiz bin perde tevhîd ışığı ile ortadan kalkan kişidir. Onun gönlü ile Allah arasında artık hiçbir engel yoktur.

*úÄriřüñ bir himmeti var úarş ana olmaz mekân
Sidre vü ÷übâ gözetmez kâmilüñ cân u dili (Erdoğan, 1998: 215.)*

Âriflerin yeri gönüllerdir der Hazret-i Mevlânâ, burada ârif olan kimsenin Hak ile bir olup tevhîde ermesi ile lâmekân ve lâzamân olması ifâde edilmektedir. Sidre ve tûbâ gözetmez ifâdeleri ile Allah ile bir olan kimsenin dünya ve âhiretten geçerek Allah'ın zâtında vuslat etmesi kastedilmektedir. Ârifin gönlünde ne dünyâyâ ne de âhiretedâir bir muhabbet veya arzu bulunur, onun tek maksûdu Allah'tır. İrfânda derinleşip ârif olan kimsenin durumunu böylece anlatır.

*úÄriřüñ göñlini bilmez øandedür Δalø-ı cihân
Ol ki úanøâdur yere düşmez bil anuñ säyesi (Erdoğan, 1998: 225.)*

İnsanlar, ârifleri kendileri gibi yer içer oturur güler ağlar görürler. Ancak onların gönlü ne âlemedir bundan haberleri olmaz. Rahmân sûresi 29. âyetteki "...külle yevmin hüve fi şe'nin" (O, her gün bir iştedir. (Gürel, 2002: 533.))ifâdesinin ve mutasavvıfların, "her an başka bir şe'n üzerine kuruludur" sözünün işaretince ârifler her an yeni bir hâlde, yeni doğma, yeni bir hissetme hâlidir. Onlar dışarıdan bakıldığında normal bir hayat sürseler de gönüllerindeki aşk ateşi onları her an başka bir hâle ulaştırır ve her an onları yeniler. Aslında Mısrî, burada âriflerin gönül âlemlerinin derinliğinden bahseder. Onların içten içe kün emrine tâbî bir şekilde, semender misâli her yanıpta yeniden doğarak, yeni mânâlara, yeni âlemlere şâhid olarak yaşadıklarını anlatır.

*Belürmez úäriřüñ ≈âli vü şanı
Degilüirfân filân ibn-i filanı
Yirin terk idenüñ yoødur mekâni
~aøìøat ehlinün olmaz nişanı (Erdoğan, 1998: 235.)*

*Ne kim äfäøda Δør görmezse úäriř
Vücûdundan da olmaz anı 'äriř
Anuñçün dir bunu ehl-i maúäriř
~aøìøat ehlinüñ olmaz nişanı (Erdoğan, 1998: 236.)*

*Cihânda bir gürüh olmaz ki ey cân
Bulunmaya içinde ehl-i úirfân
Olur mev'ûf 'ifatlarıyla her an*

~aøìøat ehlinüñ olmaz nişanı (Erdoğan, 1998: 236.)

Mısrî bu mısralarda ârifin önemli özelliklerinden birini daha zikreder: ârifin nişanı yoktur. Yâni ârif, bulunduğu mânevî makâmı ve yaşadığı mânevî hâlleri etrafına bildirmez, sırlarını âşikâr etmez. Onlar Allah ile aralarındaki bağa bakar ve kendi ahvâllerinden topluma haber vermezler.

*Kim bu sırdan kimini ma~rùm idüp câhil iden
Kimini ma~rem idinüp ehl-i úirfân eyleyen* (Erdoğan, 1998: 176.)

İrfânî bilginin en önemli özelliğinin vurgulandığı bu beyitte Mısrî, bazıları hakikat sırlarından mahrûm olur ve câhil kalır; bazıları da bu sırlara vâkîf olur ve ehl-i irfân yâni “ârif” olur. Beyitten anlaşılacağı üzere kişiyi mahrem edinip bu sırları öğrenmeyi lütuf ve ihsân eden Allah’tır.

c. Ârif Olmanın Önem ve Yüceliği

Mısrî, şiirlerinde ârifin özelliklerini anlatmanın yanında ârif olmanın önemini ve yüceliğini de dile getirmiştir.

*Ger úaYâb-ı üΔiretten bulmaø istersen Δalâ’
úÁrif ol kim cehl odından øopısar cümle úüYâb* (Erdoğan, 1998: 19.)

İnsanlara, âhiret azâbından kurtulmak istersen ârif ol diye seslenir ve câhil olma, her kötülük cehâletten doğar der. Burada “*İlim mü’minin yitik mahıdır. Onu nerede bulursa alsın.*” hadîsi akla gelir. Cehâletten kasıt kişinin Hakk’ı bilmemesidir. Bu bakımdan sâlik yâni müslümanlığın en ince ayrıntılarına vâkîf olma niyeti ile yola çıkan kimse de bu cehâlet deryâsını aşmalı ve ârifân limanındaki ilme yönelmelidir. Bu noktada, “*Men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu*” hadîsini de hatıra getirmek gerekir. Bu hadîsin de işâret ettiği üzere nefsinı bilen Rabb’ini bilir, Rabb’ini bilen Rabb’inin istek ve emirlerini yerine getirir ve ancak bu sâyede kendi varlığında Rabb’ini bulur. Bu durumdan habersiz olanlar ise cehâletin getirdiği hatâlar ile âhiret hayatlarını mahvederler.

*Bunda gelmekden muräd çüncim ~aø’uñ úirfânudur
Ey Niyâzi kişî ol úirfânı bulmazsa ne güç* (Erdoğan, 1998: 34.)

Bu beyitte Mısrî, irfân sâhibi olmayan kişinin her iki dünyada da sıkıntı yaşayacağını işâret eder.

*Æutdı rikâbıñ úârifün nice selâtın-i üvel
Kâmil olan sul#ânı gör dervişi ol sul#ân görür* (Erdoğan, 1998: 62.)

Ârifin sâhib olduğu mânevî makâmın yüceliğinin vurgulandığı bu beyitte, pek çok sultânın, âriflerin ipine tutunduğu onların izinden gittiği söylenir. Mânevî olgunluğa sâhip

sultanlar, ârifleri mânevî makâmlarından dolayı kendilerinden üstün bilip, asıl sultânın ârif olduğunu kabul ederler. Ârifler, mânevî iklimin sultânlarıdır. Bu dünyada sultân olan kemâl sâhibi kişiler de mânevî iklimin sultânına tâbi olurlar.

ûÂrifüñ øadrin yine ol úârif olanlar bilür
Ehl úulúvvün rütbesini bilmez ehl-i inΔitât (Erdoğan, 1998: 104.)

Mısrî bu beytinde ise ârifin kadrini kıymetini yine ârif olanın bileceğini söyler. Ârifin yaşadığı mânevî hâlleri ve bulunduğu makâmı herkes anlayamaz. Alt makâmda olanın makâmı yüce olanı bilmesi mümkün değildir. Elbette burada bahsedilen makâm mânevî makâmıdır. Ancak gönül gözü açık olup aynı hâli yaşayanlar birbirini bilir ve anlar.

Æutyä-yı maúrifetle rüſen it cânuñ gözün
Göresin cânanı her yüzden ola ≠a° üsti ba° (Erdoğan, 1998: 107.)

Ma'rifet mertebesine ermek ve asıl sevgiliyle bir olmak isteyenlere Mısrî'nin tavsiyesi, cân gözünü ma'rifet sürmesiyle aydınlatmalarıdır. Bu sâyede mutlak güzel olan sevgiliyi her an her yerde görebilirler. Böylece de çorak ve ıssız bir dağ gibi olan dünyâ onlar için yemyeşil bir bağa dönüşür.

Sonuç

Yukarıda îzâh edilen beyitlerden de anlaşılacağı üzere Mısrî, irfân, ârif ve ma'rifet konularına şiirlerinde geniş bir şekilde yer vermiş; tasavvufun ana konularından olan bu husûsları kendi mânevî bilgi ve tecrübelerine göre ele almıştır. O'na göre ma'rifet yolu en başta ehl-i aşk ve ehl-i tevhîd olmayı gerektirir. Bu mertebeye ulaşmak isteyen kişi, girdiği yola ve bu yolda ona rehberlik eden şeyhine sıdk ile bağlanmalıdır. Hevâ ve heveslerinin tozunu gönül aynasından zikir ile silmelidir. Bu dünyâda garîb olduğunu hatırlanarak çıkarmadan kulluk vazîfesini hakkıyla yerine getirmelidir. Böylece Hakk'ın lütuf ve ihsânıyla “vuslat”a eren ârifin gönül gözündeki perdeler ortadan kalkar. O artık hem İlâhî sırlara vâkıf hem de cümle varlıkta *cemâlullâhı* temâşâ eden mânevî iklim sultânıdır.

Niyâzî-yi Mısrî sadece sâlik-i râh-ı hakîkate yol göstermekle kalmayıp yüzyıllar öncesinden bizlere de seslenerek “*Ger úaÿäb-ı üΔiretten bulmaø istersen Δalä' / úÂrif ol kim cehl odından øopısar cümle úaÿäb*” beytiyle bizlerin yoluna da ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak Kaşânî (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
AVŞAR, Ziya (2016). *Mânâ Âleminin Üç Efendisi*, Kayseri: İncir Yayıncılık.
CEBECİOĞLU, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
ERDOĞAN, Kenan (1998). *Niyâzî-yi Mısrî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜREL, Şevket (2002). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Yüce Meâli*, İstanbul: Sağlam Yayınları,

KOÇOĞLU, Turgut (2012). Rusçuklu Zarîfî Ömer Baba ve Manzum-Mensur Tasavvuf Terimleri Lügatçesi: Istilahât-ı Meşâyih, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 1751-1776.

ULUDAĞ, Süleyman (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.